

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN KALKINMA KRİTERLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN ANALİZİ

Mehmet Yunus ÇELİK

Danışman

Prof. Dr. Hüsnü ERKAN

2009

Yemin Metni

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Küreselleşme Sürecinde Seçilmiş Ülkelerin Kalkınma Kriterlerindeki Değişimin Analizi**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../.....

Mehmet Yunus ÇELİK

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Mehmet Yunus ÇELİK
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : Genel İktisat
Tez Konusu :Küreselleşme Sürecinde Seçilmiş Ülkelerin
Kalkınma Kriterlerindeki Değişimin Analizi
Sınav Tarihi ve Saati :/...../.....

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30. maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 6 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez, mevcut hali ile basılabilir. O
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin, basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

				İMZA
.....	<input type="checkbox"/> Başarılı	<input type="checkbox"/> Düzeltme	<input type="checkbox"/> Red
.....	<input type="checkbox"/> Başarılı	<input type="checkbox"/> Düzeltme	<input type="checkbox"/> Red
.....	<input type="checkbox"/> Başarılı	<input type="checkbox"/> Düzeltme	<input type="checkbox"/> Red
.....	<input type="checkbox"/> Başarılı	<input type="checkbox"/> Düzeltme	<input type="checkbox"/> Red
.....	<input type="checkbox"/> Başarılı	<input type="checkbox"/> Düzeltme	<input type="checkbox"/> Red

ÖNSÖZ

Küreselleşme Sürecinde Seçilmiş Ülkelerin Kalkınma Kriterlerindeki Değişimin Analizi adlı doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, özellikle son yirmi beş yılın en önemli tartışma konularından biri olan, küreselleşme süreci ve bu sürecin, ülkelerin kalkınma kriterleri ile olan ilişkisi konusuna ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında, gerek konu seçimi, gerekse biçimlendirilmesi ve tamamlanmasında desteklerini ve katkılarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Hüsnü ERKAN' a, psikolojik desteğinin yanı sıra bilhassa ampirik analiz kısmında bilgi birikimleriyle bana yön veren hocam Sayın Doç. Dr. Kadir ERTAŞ ve Sayın Dr. Selim ŞANLISOY' a, çalışmanın şekillenmesinde ve eksiklerin giderilmesinde desteğini aldığım hocam Sayın Yard. Doç. Dr. Meneviş ÖĞÜT' e ve bu çalışma boyunca bana yardımcı olan tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Ayrıca, doktora eğitimim boyunca ve çalışmanın yoğun ve yorucu dönemlerinde gösterdiği sabır, özveri ve anlayış için, eşim Sibel' e, bu yoğun dönemde, daima eksikliğimi hissetmesine rağmen bana anlayışların ve sevginin en büyüğünü gösteren biricik oğlum Yağız Çağatay' a ve beni yetiştiren, benden maddi manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, annem, babam ve ağabeyim nazarında, aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İZMİR - 2009

Mehmet Yunus ÇELİK

ÖZET
Doktora Tezi
Küreselleşme Sürecinde Seçilmiş Ülkelerin Kalkınma Kriterlerindeki Değişimin
Analizi
Mehmet Yunus ÇELİK

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

Kavram olarak küreselleşmenin son 400 yıldır gelişim içinde olduğu kabul edilmekle birlikte, politik, ekonomik, sosyo-kültürel ve teknolojik gelişmelerin damgasını taşıyan küreselleşme olgusu, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde, hızlı bir biçimde, günümüze ait politik ve akademik tartışmalarda, önemle üzerinde durulan ve analizi yapılan anahtar kavramlarından biri haline gelmiştir.

Küreselleşme sürecinin temel dinamiği teknolojik gelişmeler olmakla birlikte, değişimden en yoğun etkilenen ekonomik alan olmaktadır. Bu etkileşim, ekonomik alanla sınırlı kalmayıp, belirli bir zaman gecikmesiyle de olsa, sosyal, politik ve kültürel alanlara yansıyor, toplumsal değişimin hız kazanmasına zemin hazırlamaktadır

Ulusal kültürlerin, ekonomilerin ve sınırların bütünleştiği, hemen hemen her alanda yeni eğilimlerin güç kazandığı günümüz dünyasında, bilgi, iletişim, biyolojik alanda endüstriyel yeni hammaddeler, yeni enerji sistemleri, üretim sistemindeki dönüşüm ve her şeyden önemlisi, teknoloji ve yenilik alanında yapılan yatırımların yönlendirdiği yeni bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Küreselleşme olarak ifade edilen bu yeni yapılanmanın sonuçları, küresel bütünün, kültürel, sosyolojik, ekonomik ve politik alanlarında yaygın bir şekilde yaşanmaktadır. Küreselleşme süreci, bu bakış açısıyla ekonomik, teknolojik, sosyo-kültürel ve siyasal dünyayı içine alan bağlantılar şeklinde kabul edilecek olursa, küreselleşmenin bu değişim ve gelişim süreçleri içerisinde, gelişmiş, özellikle de gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin refah düzeyinin artırılmasında, itici bir güce sahip konumda olduğu, belirgin hale

gelebilmektedir. Bu anlamda ülkelerin refah düzeyinin artması, gelir artışı yanında iyi bir eğitim, sağlıklı ve uzun bir ömrü kapsayan kaliteli yaşam, insanın her alanda yeteneklerini kullanmasına olanak sağlayan bir ortam, güvenlik ve demokratik hak ve özgürlüklerini güvence altına alma anlamını taşımaktadır.

Çalışmada bu temelde, ülkelerin refah düzeyinin artırılması açısından küreselleşme sürecinin etkisi, insani kalkınma endeksi ve çok boyutlu küreselleşme endeksi kullanılarak, gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş kriterlerine sahip, seçilmiş 88 ülke boyutunda, panel veri analizi yöntemi kullanılarak ampirik olarak analiz edilerek ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler; Küreselleşme, Kalkınma, Küreselleşme Endeksleri, Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

Doctoral Thesis

**An Analysis on Changes of Development Factors in Globalization Process for
Some Selected Countries**

Mehmet Yunus ÇELİK

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Department of Economics

The term 'Globalization' has been developing for the last 400 years. This term came to the agenda of political and academic life of today as an important issue. This importance of globalization today has gained serious acceleration in the last quarter of 20th Century and political, economical, socio-cultural and technological aspects have been the central points in globalization.

Main dynamic of globalization becomes technological developments and these developments take place at the center of economical changes. The effects of this relationship between technology and economy in some time spreads to social, political and cultural life of societies, and this causes momentum in whole society's changes.

In today's world, the borders of national cultures, economies and lands are vanishing and globalization brings new tendencies in almost every area of life. These changes lead to re-structuring which is driven by investments in knowledge, communication, biological new industrial raw materials, new energy systems, transformation in production systems and most importantly technological fields. The effects of this restructuring so called globalization could be seen widely in cultural, sociological, economic and political fields. When we take the globalization process as restructuring of the fields mentioned above, it may be accepted as the motor force of advancement in welfare of all types of countries especially developing and less developed countries. Here, by mentioning about advancement in welfare of societies we

did not mean only monetary welfare. This advancement also means better education, good quality in healthy and longer life, appropriate environment where each individual can use his/her abilities optimally, and democracy, human rights and security.

In this study, panel estimation methods have been used to analyze the effects of globalization on the advancement of welfare. Human development index and multi-dimensional globalization index have been selected to construct the base for data set. Countries have been studied according to their development levels. Data on 88 developed, developing and less developed countries are collected and empirical analyses have been conducted.

Key Words: Globalization, Development, Globalization Index, New Approaches to Development, Panel Data Analysis

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN KALKINMA KRİTERLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN ANALİZİ

YEMİN METNİ.....	ii
TUTANAK.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xiv
TABLolar LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ.....	1
1. Araştırma Konusunun Önemi ve Amacı	1
2. Araştırmanın Yöntemi	3
3. Araştırmanın Planı	3

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, SÜRECİN BİLEŞENLERİ, BOYUTLARI VE KÜRESELLEŞMEYE İLİŞKİN GÖSTERGE VE ENDEKSLER

1.1. Küreselleşme Kavramı.....	5
1.1.1. Küreselleşmenin Tanımı	7
1.1.2. Küreselleşme Algıları	11
1.1.2.1. Radikaller	11
1.1.2.2. Kuşkucular	13
1.1.2.3. Dönüşümcüler	16
1.1.3. Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi	18

1.2. Küresel Sistemin Farklı Boyutları	22
1.2.1. Teknolojik Boyutu.....	24
1.2.2. Ekonomik Boyutu	26
1.2.3. Siyasal Boyutu	27
1.2.4. Sosyo-Kültürel Boyutu	28
1.2.5. Çevresel Boyutu.....	29
1.2.6. Finansal Boyutu	30
1.3. Küreselleşme Sürecinin Aktörleri	32
1.3.1. Yeni Bir Dünya	33
1.3.2. Ulusötesi Üretim.....	35
1.3.3. Esnek Üretim Sistemi.....	37
1.3.4. Uluslarüstü Şirketler	39
1.3.5. Teknoloji	42
1.3.6. Finansal Piyasalar.....	46
1.3.7. Değişen Stratejiler.....	50
1.4. Küreselleşmeye İlişkin Gösterge ve Endeksler.....	51
1.4.1. A.T. Kearney Endeksi	51
1.4.2. Heshmati Endeksi	55
1.4.3. Dreher Endeksi	57
1.4.4. Martens-Zywietz Endeksi	61
1.4.5. Randolph Endeksi (G-Index)	64
1.4.6. Diğer Endeksler	68
1.4.6.1. Sachs-Warner Endeksi.....	68
1.4.6.2. Andersen-Herbertsson Endeksi.....	69
1.4.6.3. Brahmbhatt-Dadush Endeksi.....	71
1.4.6.4. Dünya Bankası Yaklaşımı	72

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KALKINMA; KAVRAMSAL ÇERÇEVE, KALKINMA STRATEJİLERİ, KALKINMADA YENİ YAKLAŞIMLAR VE KALKINMA KÜRESELLEŞME İLİŞKİSİ

2.1. Kalkınmanın Tanımı ve Kapsamı	75
2.2. Kalkınmanın Temel Dinamikleri.....	78
2.2.1. Sermaye Birikimi	79
2.2.2. Teknolojik İlerleme	80
2.2.3. Nüfus, İşgücü ve Beşeri Sermaye	81
2.3. Kalkınmanın Önemi	83
2.3.1. Ekonomik Açıdan Önemi.....	83
2.3.2. Sosyal Açıdan Önemi.....	84
2.3.3. Siyasal Açıdan Önemi.....	86
2.4. Kalkınma Kuramları ve Stratejileri	87
2.4.1. Ortodoks Kalkınma Kuramları	87
2.4.1.1. Dengeli Kalkınma Stratejisi.....	87
2.4.1.2. Dengesiz Kalkınma Stratejisi.....	92
2.4.2. Yenilikçi Kalkınma Kuramları.....	96
2.4.2.1. Schumpeterian Yaklaşım	97
2.4.2.2. Neo-Schumpeterian Yaklaşım.....	99
2.4.2.3. İçsel Büyüme Yaklaşımı	102
2.4.2.4. Porter Yaklaşımı.....	108
2.4.2.5. Entegre Gelişme Yaklaşımı	113
2.5. Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar	114
2.5.1. Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi.....	115
2.5.2. Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı	117

2.5.3. Sürdürülebilir İnsani Kalkınma Yaklaşımı	118
2.5.4. Sürdürülebilir Yenilikçi Gelişme Stratejisi	123
2.5.5. Yakalama Hipotezi	126
2.5.6. Fırsat Pencereleri.....	128
2.5.7. Farklılaştırılmış Sistem.....	129
2.6. Kalkınmaya Küresel Bakış	130

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE KALKINMA KRİTERLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN AMPIRİK ANALİZİ

3.1. Uygulamanın Amacı ve Yöntemi.....	135
3.1.1. Uygulamanın Amacı.....	135
3.1.2. Uygulamanın Yöntemi.....	135
3.2. Teorik Çerçeve	136
3.2.1. Panel Veri Analizi Yöntemi.....	137
3.2.2. Birim Kök ve Eşbütünleşme	139
3.2.3. Panel Birim Kök Testleri.....	141
3.2.3.1. Genişletilmiş Dickey Fuller Testi (ADF)	141
3.2.3.2. Levin, Lin ve Chu (2002) Testi (LLC).....	142
3.2.3.3. Maddala, Wu (1999) ve Choi (2001) Testleri	143
3.2.3.4. Im, Pesaran ve Shin (2003) Testi	144
3.2.3.5. Phillips-Peron (1988) Testi	145
3.2.4. Panel Veri Analizinde Modelleme ve Tahmin	145
3.2.4.1. Sabit Etki veya Tesadüf Etki Model Seçimi.....	146
3.2.4.2. Hausman Testi	147
3.3. Veri Yapısı ve Değişkenler.....	148

3.3.1. Değişkenler	148
3.3.2. Veri Yapısı	149
3.4. Ampirik Bulgular ve Değerlendirmeler	151
3.4.1. Birim Kök Testi Sonuçları	151
3.4.2. Panel Veri Analizi Sonuçları	154
SONUÇ.....	163
KAYNAKLAR.....	171

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
CIA	Merkezi Haber Alma Teşkilatı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDI	İnsani Kalkınma Endeksi
HDR	İnsani Kalkınma Raporu
HHD	Yüksek İnsani Kalkınma
ICT	Bilgisayar Teknolojileri Enstitüsü
IMF	Uluslararası Para Fonu
ITU	Uluslararası Telekomünikasyon Birliği
KDMG	Kişi Başına Düşen Milli Gelir
LHD	Düşük İnsani Kalkınma
MHD	Orta Düzey İnsani Kalkınma
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret Kalkınma Konferansı
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WDI	Dünya Kalkınma Göstergeleri
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması	17
Tablo 2: A.T. Kearney Küreselleşme Endeksinin Unsurları	52
Tablo 3: A.T. Kearney Küreselleşme Endeksi 2006, İlk ve Son On Ülke	54
Tablo 4: Heshmati Endeksinin Unsurları ve Ağırlıkları	55
Tablo 5: Heshmati Endeksi (Ağırlıklandırılmış Değerlere Göre Sıralama)	56
Tablo 6: Dreher Endeksi ve Bileşenleri	58
Tablo 7: Dreher Endeksi (1975-2000)	60
Tablo 8: Martens-Zywietz Endeksi (MGI)	61
Tablo 9: Martens ve Zywietz (MGI) Endeksi Seçilmiş Ülkeler	64
Tablo 10: G-Index'in Oluşturulması	66
Tablo 11: G-Index, Seçilmiş Ülkeler	67
Tablo 12: Teknolojiye Neo-Klasik ve Neo-Schumpeterian Bakış	101
Tablo 13: Değişkenler ve Açıklamaları	149
Tablo 14: Endeksler ve Alt Bileşenleri	150
Tablo 15: Veri Yapısı	151
Tablo 16: Panel Birim Kök Test Sonuçları (Tüm Ülkeler)	152
Tablo 17: Panel Birim Kök Sonuçları (HHD)	152
Tablo 18: Panel Birim Kök Sonuçları (MHD)	153
Tablo 19: Panel Birim Kök Sonuçları (LHD)	153
Tablo 20: Panel Veri Analiz Sonuçları (Tüm Ülkeler) (Bağımlı Değ. LHDI)	155
Tablo 21: Panel Veri Analiz Sonuçları (HHD) (Bağımlı Değişken LHDI)	156
Tablo 22: Panel Veri Analiz Sonuçları (MHD) (Bağımlı Değişken LHDI)	158
Tablo 23: Panel Veri Analiz Sonuçları (LHD) (Bağımlı Değişken LHDI)	159

ŒEKİLLER LİSTESİ

Œekil 1: Teknoloji ve Alt Sistem İliŒkisi	23
Œekil 2: Yeni Modeller erevesinde İçsel Büyüme ve Belirleyenleri	107
Œekil 3: Porter Elmas Modeli ve Sistem Bütünü	110
Œekil 4: İnsani Kalkınma Endeksi ve BileŒenleri	122

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN KALKINMA KRİTERLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN ANALİZİ

GİRİŞ

1. Araştırma Konusunun Önemi ve Amacı

Başlangıcı 16. Yüzyıla kadar gitmekle beraber küreselleşme olgusuna yönelik sistemli yaklaşımlar 1980'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Günümüzde küreselleşme konusunda çok geniş bir literatür oluşmuştur. Politik, ekonomik, sosyo-kültürel ve teknolojik gelişmelerin damgasını taşıyan küreselleşme süreci, hızlı bir biçimde, politik ve akademik tartışmalarda, önemle üzerinde durulan ve analizi yapılan kavramlardan biri haline gelmiştir. Ulusal kültürlerin, ekonomilerin ve sınırların esnekleştiği, hemen hemen her alanda yeni eğilimlerin güç kazandığı günümüz dünyasında, elektronik bilgi iletişimi, biyolojik alanda endüstriyel yeni hammaddeler, yeni enerji sistemleri, uzay teknolojilerindeki yenilikler ve her şeyden önemlisi çevresel alanda yapılan yatırımların yönlendirdiği yeni bir ekonomik yapılanma ortaya çıkmıştır. Bu yeni ekonomik yapılanmanın sonuçları ise; küresel bütünün, kültürel, sosyolojik, ekonomik ve teknolojik alanlarında yaygın bir şekilde yaşanmaktadır. Bu baş döndürücü gelişme ve değişimler özellikle de son yirmi - yirmi beş yılda iletişim ve ulaşımdaki gelişmelere paralel olarak yeni arayışlar, anlayışlar ve yaklaşımlar ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme sürecini bu bakış açısıyla büyüme ve kalkınmanın boyutları itibarıyla ekonomik, teknolojik, sosyo-kültürel ve siyasal dünyayı içine alan bağlantılar şeklinde kabul edecek olursak, küreselleşmenin bu değişim, dönüşüm ve gelişim süreçleri içerisindeki önemi daha fazla belirgin hale gelecektir.

Küresel sistemde, ekonomik mekanizmalar çerçevesinde özellikle küreselleşmenin dinamik aktörleri olan, uluslararası ticaret, sermaye hareketleri, teknolojik gelişmeler ve ulusötesi şirketler sayesinde sınırların zayıflaması, küresel kültür, küresel tüketim, küresel üretim ve küresel yaşam tarzı gibi birçok alanda küresel normlar oluşturmaya başlamışlardır. Ülkelerin sahip olduğu gelişmişlik düzeyi bu noktada ülkelerin küresel süreç içerisindeki yeri açısından oldukça önem kazanmaktadır. Gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin küresel süreç içindeki yeri ve önemi birbirinden farklıdır. Çünkü küresel sürecin içinde etkin bir

yere sahip olmak, ülkelerin sahip olduğu, teknoloji, Ar-Ge faaliyetleri, refah düzeyi, kıt kaynaklara ulaşma, gelişmiş üretim ve iletişim sistemleri, etkin ticaret politikaları, altyapı, beşeri sermaye ve kurumlaşma ile yakından ilişkilidir. Bu anlamda gelişmiş ülkelerin küreselleşme süreci içinde etkin role sahip olmalarının sebebi küreselleşmenin dinamik aktörlerini bünyesine katmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu demek değildir ki az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, bu sürecin dışında ve bu süreçten soyutlanmışlardır. Bu ülkelerin bu süreçte, yukarıda belirtilen birçok dinamik aktörlere sahip olmamaları dolayısıyla belirleyici ve etkin bir güç olarak yer almaları mümkün olmasa bile, en azından bu sürecin doğal oluşumu içerisinde, kendiliğinden yer almaktadırlar. Burada karşımıza çıkan önemli nokta, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme sürecinde etkin olmak adına yerel güçlerini verimli kullanarak yerel kalkınmayı sağlaması, sonrasında teknoloji transferleri ve bunların Ar-Ge desteğiyle geliştirilmesi, uluslararası finansal hareketlere entegre olması ve refah düzeyini yükseltmeye yönelik kazançlar elde etmesi, küresel anlamda kalkınmanın önemini ortaya koymaktadır.

Ülkelerin kalkınma kriterlerindeki değişimi küreselleşme süreci çerçevesinde analiz eden bu çalışmada amaç olarak, seçilmiş ülkelerin gruplar ve tümü itibariyle kalkınma kriterlerinin küreselleşme sürecinden nasıl etkilendiğini analiz etmek ve değerlendirmek, politika yapıcılara referans oluşturabilecek analitik bulgulara ulaşmak ve bu bulgulara dayalı politika önerisi geliştirmek, hedeflenmektedir. Bir diğer amaç da, her bilimsel çalışmanın genel amaçları içinde tanımlanan kuramsal ve yöntemsel analizleri araştırmak/içselleştirmek suretiyle daha sonra yapılacak çalışmalara yardımcı olacak yöntemleri ortaya koymaktır.

Küreselleşme süreci, diğer ülkeler için olduğu kadar Türkiye açısından da nitelik olarak gelişmekte olan ülke olması sebebiyle oldukça önemlidir. Cumhuriyetin ilanı ile bu sürece dahil olan Türkiye, özellikle 1980 yılından itibaren, zaman zaman sekteğe uğrasa bile, uygulanan yapısal değişim politikaları ve uluslararasılaşma politikaları ile bu süreç içinde etkin şekilde yer alma yoğunluğunu artırmaya çalışmaktadır. Bu amaçla uygulanan politikalar ve yapılan yapısal dönüşümler Türkiye açısından önemli bir strateji olarak düşünülmelidir.

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada 1990 sonrası dönemde yaşanan küreselleşme sürecinin analizi yapılarak, bu süreç içerisinde gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş kriterlerine göre seçilmiş 88 ülkenin kalkınma kriterlerindeki değişim ampirik olarak analiz edilmiştir. Bu analiz ülkelerin tümü ve gruplar itibariyle ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Küresel boyutta yapılan bu analizde ülkelerin IMF, UNDP, World Bank (WDI), UNESCO, CIA, ICT, OECD, ITU, UNCTAD, DTM, TUİK internet siteleri, cd ve veri tabanlarından elde edilen istatistiki verileri kullanılmıştır.

Çalışmada oluşturulan araştırma planı çerçevesinde öncelikle küreselleşme ve kalkınma konusu incelenmiş, kalkınma ve küreselleşme ilişkisi ortaya konduktan sonra, küresel boyutta uygulamaya dahil edilen ülkeler için küreselleşme ve kalkınma ilişkisi ekonometrik yöntemler kullanılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada analiz gerçekleştirilirken kalkınma kriteri olarak UNDP tarafından 1990 yılından itibaren her yıl yayınlanan insani kalkınma endeksi ve küreselleşme göstergesi olarak da, literatürde yer alan Dreher küreselleşme endeksi ve alt bileşenleri kullanılmıştır. Çalışmanın genel erevesi itibariyle 1990-2005 yılları arası veriler kullanılarak söz konusu analizler gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada ele alınan insani kalkınma endeksi ve küreselleşme endeksleri arasındaki ilişki, serilerin durağanlıkları test edildikten sonra panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Serilerin durağanlıklarının tespitinde LLC, IPS, MW ve PP testleri kullanılmıştır. Böylece boyutlarıyla ve bütünselliğiyle küreselleşme sürecinin insani kalkınma endeksi üzerindeki etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3. Araştırmanın Planı

Ülkelerin Kalkınma kriterlerindeki değişimi küreselleşme süreci çerçevesinde analiz eden bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, öncelikle küreselleşmenin kavramsal erevesi ele alınarak, tanımı ile ilgili tartışmalara ve literatürdeki küreselleşme algılarına yer verilecektir. Daha sonra küreselleşmenin tarihsel serüveni ve

toplumsal alanların bütününe etkilendiği bir değişim dönüşüm süreci olması sebebiyle, küreselleşme süreci ekonomik, teknolojik, siyasal, sosyo-kültürel, finansal ve çevresel boyutlarıyla değerlendirilecektir. Bu değerlendirme sonrasında küreselleşme sürecinin aktörleri incelenecektir. Son olarak ise ülkeler arası karşılaştırma yapmak üzere, tüm toplumsal alanlarda küreselleşme olgusu çerçevesinde değerlendirilen gelişmelerin, bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasıyla oluşturulan küreselleşme endekslerine ilişkin literatürde yer alan çalışmalar incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, öncelikle, kalkınma kavramının tanımı ve kapsamı incelenerek, temel dinamikleri ve kalkınmanın boyutları itibarıyla önemi konusunda değerlendirmeler yapılacaktır. Daha sonra, tarihten günümüze kalkınma stratejileri bütünsellik içerisinde Ortodoks ve yenilikçi ayrımına tabi tutularak değerlendirilecektir. Bu değerlendirmeden sonra 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan yeni kalkınma yaklaşımları incelenecektir. Bölümün sonunda ise, çalışmanın amacına uygun olarak kalkınma kavramı ve anlayışına küreselleşme süreci bağlamında bir değerlendirme yapılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, genel anlamda seçilmiş ülkelerin kalkınma kriterlerinin küreselleşme süreci içerisinde nasıl bir gelişim gösterdiği ekonometrik bir model çerçevesinde ortaya konulacaktır. Öncelikle uygulamanın amacı ve yöntemi ifade edilerek, seçilen yöntemle ait teorik çerçeve ele alınacaktır. Daha sonra uygulamada kullanılan verilerin yapısı ve değişkenler incelenecektir. Bölümün sonunda ise uygulamaya dair ampirik bulgular elde edilerek, sonuçları değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, SÜRECİN BİLEŞENLERİ, BOYUTLARI VE KÜRESELLEŞMEYE İLİŞKİN GÖSTERGE VE ENDEKSLER

1.1. Küreselleşme Kavramı

Kavram olarak “küresel” (global) sözcüğünün kökeni, 400 yıl öncesine gitse bile, “küreselleşme süreci” (globalization), oldukça yeni bir olgudur. İlk olarak 1960’larda ortaya çıkan küreselleşme kavramı, 1980’lerden sonra ise sıkça kullanılmaya başlanmıştır. 1990’lara gelindiğinde de, bilim adamlarının önemini kabul ettiği anahtar bir sözcük haline gelmiştir. Günümüzde küreselleşme konusunda çok geniş bir literatür oluşmuştur.

Politik, ekonomik, sosyo-kültürel ve teknolojik gelişmelerin damgasını taşıyan küreselleşme süreci, hızlı bir biçimde, günümüze ait politik ve akademik tartışmalarda, önemle üzerinde durulan ve analizi yapılan kavramlardan biri haline gelmiştir. Ulusal kültürlerin, ekonomilerin ve sınırların esneklediği, hemen hemen her alanda yeni eğilimlerin güç kazandığı günümüz dünyasında, elektronik bilgi iletişimi, biyolojik alanda endüstriyel yeni hammaddeler, yeni enerji sistemleri, uzay teknolojilerindeki yenilikler ve her şeyden önemlisi çevresel alanda yapılan yatırımların yönlendirdiği yeni bir ekonomik yapılanma ortaya çıkmıştır. Bu yeni ekonomik yapılanmanın sonuçları ise; küresel bütünün, kültürel, sosyolojik, ekonomik ve teknolojik alanlarında yaygın bir şekilde yaşanmaktadır. Bu baş döndürücü gelişme ve değişimler özellikle de son yirmi - yirmi beş yılda iletişim ve ulaşımdaki gelişmelere paralel olarak yeni arayışlar, anlayışlar ve yaklaşımlar ortaya çıkarmıştır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ekonomik, sosyal, kültürel, ekolojik ve teknolojik gelişmeler, toplumların alışkanlıkları, yaşam tarzları ve gereksinimleri üzerinde önemli değişimler meydana getirmiştir. Küreselleşme sürecini de bu bakış açısıyla ekonomik, teknolojik, sosyo-kültürel ve siyasal dünyayı içine alan bağlantılar şeklinde kabul edecek olursak, küreselleşmenin bu değişim ve gelişim süreçleri içerisindeki önemi daha fazla belirgin hale gelecektir.

Yeni yatırım araçlarının yaratılması, bunların etkinliğini artıran ve yaygınlaştıran bir haberleşme ve bilgi işlem teknolojilerinin baş döndürücü bir hızla gelişmesi, rekabet anlayışının yerellikten öte, dünya yüzeyine yayılması ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmeye başlaması küreselleşme kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle günümüzde dünyadaki değişim ve gelişmeleri izah ederken başvurduğumuz temel referans noktalarından biri haline gelmiştir. Bu gelişmelere tek bir pencereden bakılır ve salt ekonomik açıdan değerlendirilirse, küreselleşme kavramının gerçekte, sermayenin uluslararasılaşmasındaki hızlanmanın ve genişlemenin artık uluslararasılaşma kavramına sığmayan bir düzeye ulaştığını ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu olan durum, artık uluslararası doğrusal bir boyut olmaktan öte, çok yönlü, karmaşık ve küresel bir boyuttur (Yıldızoğlu, 1996: 14). Küreselleşme, ulusötesi şirketlerin uluslararası yatırım stratejilerinde, özellikle üretimin yerel olmaktan çıkarılıp farklı bölgelerde gerçekleştirilmesini içeren radikal bir yeniden konum belirleme çabası gerektirmektedir (Sjolander, 1996: 605-606).

Bu noktadan bakıldığında küreselleşme, ülkeler arasındaki ekonomik, sosyo-kültürel, siyasal ve teknolojik ilişkilerin gelişmesi, farklı toplum ve kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, uluslararası ilişkilerin yoğunlaşması gibi birbirleriyle bağlantılı konuları içeren bir kavramdır. Küresel çağ olarak adlandırılan bu dönemde daha karmaşık bir çevre içerisinde yaşama zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, insanlar birbirleriyle geçmişe oranla daha fazla bağlantı içerisinde ve mesafe tanımadan hayatlarını değiştirmekte olan küresel ağlara takılmaktadır (Barnet ve Cavanagh, 1996: 1).

Küreselleşme kavramı, çok yakın tarihlerde yaygınlaşmasına rağmen, 1980'lerin başına, hatta ortalarına kadar bilhassa akademik çevrelerce kesinlikle önemli bir kavram olarak görülmemiştir (Robertson, 1999: 21). Küreselleşme kavramı hakkında geniş ve hızlı bir şekilde büyüyen bir literatüre sahip olunmasına karşın, küreselleşme kavramının içeriğinde ne olduğu konusundaki görüşler arasında gerek politik, gerekse akademik çevreler arasında henüz bir uzlaşma sağlanamamıştır. Ancak özellikle son çeyrek yüzyılın temel referansı olan küreselleşme üzerine yapılan çalışmalar yoğunlaştıkça, küreselleşmenin sadece ekonomik bir olgu değil, toplumsal yaşamın birçok ayrıntısını içeren bir oluşum olduğu anlaşılmaya başlanmıştır (B. Günsoy, 2006: 3). Küreselleşmenin çok boyutlu içeriği ve farklı

Çalışmaların her birinde bunlardan sadece birinin ne çıkarılması, muhtemel bir içerikte birleşmeyi önleyen ana unsur olmaktadır.

1.1.1. Küreselleşmenin Tanımı

Küreselleşme, meydana getirdiği tartışma ortamı ve reel olarak neden olduğu sorunlar dolayısıyla, içerik, yapı ve işlevlerinin açıklanmasına fazlasıyla ihtiyaç duyulan bir kavramdır. Diğer yandan küreselleşme sürecinin etkileyiciliği birçok düşünce akımı ve ideolojinin bu kavramı sahiplenmesine ve kendi bakış aılılarıyla tanımlamaya çalışmalarına yol açmıştır. Bu nedenle birçok küreselleşme tanımının ve kavramsal açıklamanın tarafsız olmadığı görülmekte ve toplumsal dengelerde etkili olan güç ilişkilerinin tanımlara yansıdığı gözlemlenmektedir. Kültürel altyapı, coğrafi konum, sosyal ve uluslararası statü, bireysel kişilik verileri, politik duruş ve bunların hepsini kapsayan tarihsel momentum gibi sebeplerle yapılan bu tanımlamalar sübjektiftir ve birebir evrensel kabul görmüş olmadıkları gibi, tam, eksiksiz ve kesin de değildirler (Kakıncı, 2004: 15-17; B. Günsoy, 2006: 4).

Yerli ve yabancı literatüre bakıldığında küreselleşme kavramının değişik tanımlarına rastlamak mümkündür. Bu tanımlar çeşitli sınıflandırmalara tabi olmakla birlikte, tarafımızdan küreselleşmeyi eleştirenler ve küreselleşme savunucuları olarak iki gruba ayrılmaktadır.

Küreselleşme savunucuları;

Peter Dicken'e (Dicken, 1992: 1) göre küreselleşme "uluslararasılaşmadan daha ileri ve kompleks bir kavram olup; bu bağlamda mal ve hizmet akımlarının ülke ve bölge sınırları içinde artmasını sağlayan ve ekonomik faaliyetlerin uluslararası alanda dağılımını artırmak suretiyle ulusların fonksiyonel entegrasyonu sağlayan bir olgudur."

Giddens'a (Giddens, 2000: 67) göre küreselleşme, artan karşılıklı ilişkileri ve bu ilişkilerin sadece ekonomik değil toplumsal, kültürel ve politik alanlarda da etkili olmasını ifade etmektedir.

Harvey' e (Coştu, 2005: 97) göre küreselleşme “Dünyanın küçülerek yoğunlaşması, iletişim ve bilişim teknolojisindeki gelişmelerin, haberleşme ve ulaşımı daha kolay, daha hızlı ve daha ucuz hale getirmesinin ve böylelikle karşılıklı bağımlılığın artmasının sonucudur. David Harvey'in “zaman-mekan sıkışması” olarak da tanımladığı bu durum, dünyanın “tek bir mekan” olarak küçülmesini, yani Mc. Luhan'ın tabiriyle dünyanın “küresel köye” dönüşmesini hızlandırmıştır. Böylece, bilgiyi toplama, değerlendirme, kullanma ve üretime uygulama daha hızlı ve daha verimli hale gelirken, toplumsal yapıyı etkileyen yönetim, üretim, tüketim ve dağıtım alanlarında köklü değişim ve dönüşümler yaşanmıştır.

Cerny'e (Cerny, 1995: 10) göre küreselleşme “mal ve varlıkların yapısal farklılıklarının artarak uluslararası politik ekonominin temelini kapsayı içinde ekonomik ve politik yapının bütünleşmesidir.”

Oman'a (Oman, 1994: 33) göre küreselleşme “mal ve hizmet akımlarını kapsayan ekonomik aktiviteleri ve bu aktivitelerin bölge ve ülke sınırları içinde artmasını sağlayan, ülke ve bölgelerarası insan akımlarını da dikkate alan mikro ekonomik bir süreçtir”. Oman'a göre bu süreci yaratan aktörler; firma, banka ve birey gibi birimlerdir. Bu süreç, genelde bir rekabet süreci içinde oluşur.

Harris'e (Harris, 1993: 1) göre küreselleşme “mal ve hizmetlerin üretiminin, dağılımının ve pazarlamasının uluslararasılaştırılmasının artmasıdır”

Winham'a (Winham, 1996: 37) göre küreselleşme, “uluslararası ticaretteki yayılma, uluslararası parasal akımların artması, şirketlerin birleşmeleri ve çok uluslu şirketlerin büyümesidir”.

Devlet Planlama Teşkilatının tanımı ise (DPT, 1995: 23) “küresel bütünleşme, ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak, birbirleriyle bağlantı olguları içerir.”

Küreselleşme sürecine pozitif bir gözle bakan bu tanımlar, küreselleşme sürecinde ülkelerin daha entegre hale gelerek ülkeler arası ilişkilerin arttığı ve

kutuplaşmanın çözümlenerek başta ekonomik olmak üzere her alanda entegrasyon ve uluslararasılaşmanın öne çıktığı fikrini ortaya koymaktadır.

Küreselleşmeyi Eleştirenler;

Borataş'a (Borataş, 2001: 16) göre, küreselleşme "soğuk savaş döneminden sonra, kapitalizmin yeni bir açımla dünya geneline yayılmasıdır".

Hirst ve Thompson' a (Hirst ve Thompson, 2007: 26-28) göre küreselleşme, "ekonomik anlamda ülkeler arasında büyük ve artan bir ticaret akışı ile sermaye yatırımının gerçekleştiği açık bir uluslararası ekonomi olarak tanımlanırsa, kesinlikle yeni ve farklı bir olgu değildir. 1860' lı yıllardan bu yana var olan bir takım farklı uluslararası ekonomi konjonktürlerinden biridir."

Kepenek'e (Kepenek, 1990: 26) göre küreselleşme, "bilim ve teknoloji alanında ortaya çıkan gelişmelerin bir sonucu olarak, kapitalizmin yaşamakta olduğu nitelik dönüşümüdür".

Chomsky' e (Fox, 2002: 22) göre küreselleşme, "devlet merkezli kurumların ve devlet merkezliliğiyle yapılan atıfların, salt uluslararası değil, tamamıyla küresel bir bağlamda faal olan farklı aktörler arasındaki ilişkilerin yapısı içinde eridiği süreçtir."

Kazgan'a (Kazgan, 2002: 67) göre küreselleşme, "ciddi bir olgu ve gerçekliktir, son derece yıkıcı sonuçlar ve sorunlar yaratmaktadır ve bütün parlak söylemlere rağmen, büyük sermayenin içine girdiği bunalımdan kurtulmanın arayışından başka bir şey değildir.

Jessop'a (Jessop, 2007) göre küreselleşme "neo-liberalizmin daha insani bir maskeyle pazara sunulması projesidir." Bu proje son zamanlarda beklenmedik krizlerle ve karşı duruşlarla karşılaşmıştır. Bu projenin gerçekleşmesi uğruna insanlığın dünya ölçeğinde ödediği bedel, gittikçe artan yoksulluk, işsizlik ve sosyal dışlanmışlık olmuştur (Güney, 2006: 160).

Greider'e (Greider, 1997: 11) göre, küreselleşme, "yok ederek ürün elde eden acayip bir makine gibidir. Modern ziraat makineleri gibi büyük ve değişkendir. Fakat daha karmaşık ve güçlüdür, aşına olduğu sınırları önemsemez ve açık arazide çalışabilir."

Yeldan'a (Yeldan, 2003: 428) göre küreselleşme, "neo-liberalizmin ideolojik bir söylemidir ve küreselleşme olgusu, ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesidir."

Küreselleşme sürecine temkinli ve eleştirel bir gözle bakan bu tanımlar, küreselleşme sürecinin aslında yeni bir olgu olmadığını ve kapitalizmin bir nitelik dönüşümü olarak ortaya çıktığını, bu sürecin yok ederek ürün elde eden bir makine olduğunu ve ülkelerin bu süreç sonunda karşılaştıkları durumların yoksulluk, işsizlik ve krizlerden ibaret olduğunu ifade etmektedir.

Bu tanımları artırmak mümkün olmakla birlikte, bu tanımlara baktığımızda küreselleşmenin karmaşık bir içeriğe sahip olduğunu ve tanımları arasında genel olarak bazı farklılıklar ve benzerliklerin olduğunu görülmektedir.

Genel olarak tanımlardan da anlaşıldığı gibi küreselleşmenin daha çok ekonomik ve ideolojik bir yönü olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. Ancak, küreselleşme sürecini yalnızca ekonomik ve ideolojik süreçle sınırlamak yanlış olabilir. Ekonomik, sosyo-kültürel, teknolojik, siyasal ve politik süreçleri birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Aralarında bütüncül bir etkileşim ilişkisi söz konusudur.

Bu tanımlardan ve analizlerden hareketle bize göre küreselleşme; Ülkelerarası, ekonomik, sosyo-kültürel, teknolojik, siyasal ve politik ilişkilerin artması, rekabetin uluslararasılaşması, üretim faktörlerinin ve tekniklerinin bütünleşmesi, bilişim teknolojileriyle zaman ve mekan boyutunun ortadan kalkmaya yönelmesi ve üretilen malların milliyetinin (uluslarüstü olma) olmamasıdır.

Boyut kazandırmak anlamında küreselleşmenin günümüz bilgi toplumu açısından neler ifade ettiğine kısaca değinecek olursak; Bilgi ve iletişim teknolojileri,

iletişim hızını artırıp maliyetini düşürerek, daha hızlı ve ucuz etkileşim sağlayarak, birçok ürünü ve faaliyeti bölgeselleştirip entegre ağlar sayesinde dağıtımı kolaylaştırarak küreselleşmeyi mümkün kılmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri doğrudan ve hızlı iletişim bağları kurarak, ekonomik uzaklıkları azaltmakta, iş dünyasının faaliyetlerinin koordinasyonu için gereken zamandan tasarruf sağlayarak, değişim maliyetlerini düşürüp ve finans pazarlarını ülkeler ve kıtalar boyutunda 24 saat faal konuma getirmektedir. Gümrük uygulamalarına ilişkin elektronik raporlama ve dokümantasyon uygulamaları sayesinde uluslararası alandaki birçok teknik engelin kaldırılması mümkün olmaktadır. Sözün özü, bilgi ve iletişim teknolojileri bir anlamda dünya ekonomisinin entegrasyonu anlamına gelen küreselleşme lehine çalışan güçlü bir faktördür. Bilgi çağında küreselleşme, uluslararası arenada, mal ve hizmetlerin, bilginin, sermayenin ve insanların giderek daha akışkan hale gelmesiyle ekonomik, teknolojik, sosyal, politik ve kültürel etkileşimin daha yoğun biçimde gerçekleştiği bir süreç şeklinde yaşanmaktadır.

1.1.2. Küreselleşme Algıları

Küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar “Radikaller” (hyperglobalist), “kuşkucular” (skeptical) ve “dönüşümcüler” (transformationalist) şeklinde üçlü bir sınıflamaya tabi tutulmaktadır. (Held ve diğerleri, 1999: 1-4)

1.1.2.1. Radikaller

Radikaller, aşırı küreselleşmeciler diye de anılmaktadırlar. Radikaller denildiğinde akla gelen ilk isimler olarak Kenichi Ohmae, Francis Fukuyama ve Thomas Freidman sıralanmaktadır. Bunlara göre endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirmiştir. Artık küresel piyasa, politikanın yerini almaktadır; çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Küresel piyasanın gelişimi, toplum içinde daha yüksek rasyonaliteye işaret etmektedir. Günümüzde politikacılarla daha az ilgilenilmekte; çünkü hayatımızdaki önemlerini ve etkilerini kaybetmektedirler. Politikalar yerel ya da ulusal ölçekte hala etkili olsalar bile, küresel ekonominin hareketlerini etkileyebilecek güce sahip değillerdir. Bu anlamda dünya ülkelerinin çoğunda, vatandaşların politikayla daha az ilgilenmeleri ya da politikacıların vatandaşlar

üzerinde daha çok hayal kırıklığı yaratıyor olmaları küreselleşme sürecinin bir sonucudur (Giddens, 1999: 56).

Bir diğer ifadeyle radikallere göre, piyasalar artık devletlerden daha güçlüdür. Devletlerin otoritesindeki bu gerileme ise, diğer kurumlar ile birliklerin ve yerel/bölgesel otoritelerin artarak yaygınlaşması şeklinde görülebilir. Radikaller, dünya toplumunun, geleneksel ulus devletlerin yerini almakta olduğunu (ya da alacağı) ve yeni toplumsal örgütlenme şekillerinin belirmeye başladığı düşüncesindedirler. Küreselleşme taraftarlarının diğer bir savı ise giderek artan bir küresel bir ekonominin mevcudiyetinin arttığı şeklindedir (Bozkurt, 2000: 19).

Yeni liberalist görüşle de örtüştürebilen bu anlayış sosyal devlet anlayışını benimsememektedir. Sosyal devlet, gerçekleştirdiği varsayılan yararların tersine bireylerin kendilerine duydukları güveni ve içlerinde besledikleri müteşebbis ruhu zayıflatmakta ve özgür toplumumuzun temellerini yıkıcı unsurlarla doldurmaktadır. Klasik sosyal demokrasinin aksine yeni liberalizm küreselleşmekte olan bir teoridir ve küreselleştirici güçlere doğrudan katkısı bulunmaktadır. Yeni liberaller, dünya çapında kendilerinin daha yerel birliklerle işbirliğine girmelerini sağlayan bir felsefi yaklaşım izlemektedirler (Giddens, 2000: 24-25).

Ancak bu grup içinde yer alanlar, homojen bir görünüm arz etmemektedir. Örneğin neo-liberaller, devlet gücü üzerinde piyasanın ve bireysel otonominin başarısını memnuniyetle karşılarken, radikaller içinde yer alan neo-marksistler, çağdaş küreselleşmeyi, baskıcı küresel kapitalizmin temsilcisi olarak değerlendirmektedirler. Fakat bu ideolojik yaklaşımlardaki farklılıklara rağmen, bugün giderek artan bir biçimde bütünleşmiş küresel bir ekonomin mevcut olduğuna ilişkin düşünceleri de paylaşmaktadırlar (Held ve diğerleri, 1999: 2-4).

Radikaller, bu sürecin küresel ekonomide kaybedenler kadar kazananları da yarattığına inanıyorlar. Bir taraftan geleneksel merkez-çevre yapısının yerine geçen, “yeni bir küresel işbölümü” yükseliyor; öte yandan da Güney ve Kuzey arasındaki “artan bir anokranizmin” mevcudiyetine dikkat çekiliyor. Bu arka plana rağmen hükümetler, küreselleşmenin sosyal sonuçlarını “idare etmek” durumundadırlar. Küreselleşme, kazanan ve kaybeden arasındaki kutuplaşmayı, küresel ekonomik düzen içinde birbirine bağlayabilir. En azından neo liberal harekete göre, küresel

ekonomik rekabetin “sıfır toplamlı” üretimde bulunması söz konusu değildir. Ekonomi içinde belli grupların durumu küresel rekabet sonunda kötüleşse bile, hemen hemen bütün ülkelerin belli malların üretiminde karşılaştırmalı avantajı söz konusudur. Neo-Marksistler ve radikaller içinse böyle bir “iyimser yaklaşım” doğru değildir. Onlara göre küresel kapitalizm, hem uluslar arasında hem de ulusların içinde eşitsizlik yaratmaktadır. Ancak sosyal korumada geleneksel refah devleti yolunun sürdürülmesinin zorlaştığı ve giderek eskidiği konusunda neo-liberaller ile mutabıktırlar (Bozkurt, 2007)

Birçok neo-liberal için küreselleşme, ilk gerçek küresel uygarlığın habercisi olarak değerlendirilmektedir. Radikal bakış açısına göre, küresel ekonominin yükselişi, radikal yeni dünya düzeninin bir göstergesi olarak yorumlanabilecek, küresel düzeyde kültürel karışım (hypredization), küresel yayılma ve küresel yönetim kurumlarının (global governance institutions) doğuşu, köklü bir biçimde yeni dünya düzenin göstergeleri ve ulus devletin ölümü olarak yorumlanmaktadır. Artık ulusal hükümetler sınırlarını kontrolde zorluk çekmeye başlamışlardır. Küresel ve bölgesel hükümetler daha büyük roller talep ederken, devletlerin otonomisi ve egemenliği de daha çok aşınmaktadır. Bunun yanında, ülkeler arasında uluslararası işbirliği kolaylaşmıştır; artan küresel iletişim altyapısı sayesinde değişik ülkelerin halkları, ortak çıkarlarını daha çok farkına varmakta ve bunun sonucunda da küresel bir uygarlığın doğuşu için ortak bir zemininin oluştuğunu iddia etmektedirler.

1.1.2.2. Kuşkucular

Radikallere karşı fikir olarak onların tam karşısında yer alan kuşkucular, küreselleşme karşıtları olarak da anılmaktadır. Küreselleşme karşıtı olarak akla gelen ilk isimler, Noam Chomsky, Paul Hirst, Grahame Thompson ve Immanuel Wallerstein’ dir. Kuşkucular küreselleşmeye her konuda kuşkuyla yaklaşmaktadırlar (Giddens, 1999: 56). Yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını iddia etmektedirler. Kuşkucular, küreselleşmenin geçmişine bakarak, o dönemde de önemli derecede para ve mal hareketinin oluşmuş olduğunu söylemektedirler. Günümüzde hala birçok ülkenin oldukça katı bir biçimde uyguladıkları ulusal sınır kontrollerine karşılık, 19. yüzyılda insanların pasaport bile kullanmadıklarını iddia ediyorlar. Kuşkucular, dünya ekonomisinde duvarların kaldırılması yönündeki günümüzde yaşanan gelişmelerin, 100 yıl öncesine benzer bir duruma geri

dönüşten başka bir şey olmadığını iddia ediyorlar. Kısacası, küreselleşmenin yeni bir süreç olduğunu kabul etmiyorlar. Herkesin bu terimle bu kadar ilgili olmasını zamanın ideoloji haline gelmesine bağlıyorlar. Onlar için küreselleşme, refah devletini yok edecek minimal devlet ve hükümeti amaçlayan çevrelerin sık sık kullandığı basit bir terimdir. Kuşkuculara göre küreselleşme yeni liberallerin bir icadıdır. (Giddens, 2000: 40).

Bu grubun bazı üyeleri, küreselleşmeyi, kapitalizmin savaşı olmayan yeni işleyiş mantığı ya da jeo-ekonomik emperyalizm olarak değerlendirirken; Chomsky gibi bazı ünlü düşünürler de, kar peşinde koşan mega işletmelerin, totaliter kurumların tiranlığı olarak nitelemişlerdir (Bozkurt, 2000: 21).

Bu gruba göre küreselleşme, beklenilmeyen bir şey değildir; sadece bu süreç aşırı küreselleşmeciler tarafından abartılarak bir efsane haline getirilmiştir. Dünya ekonomisi geçmişte olduğundan daha az bütünleşmiştir. Bunun yanında ulusal hükümetler, uluslararasılaşmanın edilgen mağdurları değildirler.

Küreselleşme sürecinin karşısında gelişen bölgeselleşme, küreselleşmenin bir ara istasyonu değil, tam aksine alternatifidir. Dünya küresel bir uygarlık yerine, yeni anlayışlar çerçevesinde bölünmeye doğru gitmektedir. Küreselleşme, bir bütünleşmeyi değil, farklı kültürler, farklı uygarlıklar ya da bölgeler arasında yeni çatışmaları beraberinde getirecektir. Yine bu grup, dünya ekonomisi içerisindeki eşitsizliğe dikkat çekiyor ve bunun dünyada neo-liberallerin dediği gibi, küresel bir uygarlığın doğuşundan ziyade, köktendinciliğin ya da saldırgan milliyetçiliğin doğuşuna yol açacağını savunuyorlar (Bozkurt, 2000, 21-22).

Ayrıca kuşkucular, küreselleşme sürecinin ekonomik ya da teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan bir olgu olmaktan ziyade, bir ideolojik tutum olduğunu iddia etmektedirler.

Küreselleşme karşıtı düşüncelerin başını çeken tartışmalardan en önemlisinin yoksul ülkelerin gittikçe yoksullaştığı, zengin ülkelerinde gittikçe zenginleştiği tezidir. Bu konu son on yılın “Ekonomik Büyüme” araştırmalarının en önemli araştırma konularından birisi olmuştur. Sonuç olarak zengin ve yoksullar arasındaki bu yakınlaşma sadece zengin ülkeler için geçerlidir ve zengin ülkelerin

kişi başına düşen gelir düzeylerinin birbirlerine yakınlaştıkları kabul edilir. Bölgeler itibarı ya da günümüzdeki dünyada daha gerçekçi olan bir yaklaşımla bloklar arasındaki duruma göz atıldığında, örneğin Avrupa ülkeleri gelir düzeyleri arasında bir yakınlaşma olduğu hatta bu yakınlaşmanın genel olarak OECD ülkeleri için bile söylenebileceği iddia edilirken Afrika'nın kesinlikle uzaklaşma trendinde olduğu, yani yoksul Afrika'nın daha da fakirleştiği gözlemlenmektedir. Latin Amerika için net bir şey söylenemezken Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok ülkenin durumunun tam ortada olduğu anlaşılmaktadır. Asya kıtasının bu yakınlaşma kulübünde gibi gözükmesinin en önemli nedenlerinden birisi Asya'da bulunan yeni sanayileşmiş ülkelerin varlığıdır (Özdemir, 1992: 242). Ancak kuşkuçulara göre, küreselleşme kavramının sonuçlarından çıkarılabilecek en önemli sonuç şudur ki, ekonomik açıdan zengin ülkeler zenginlik kaynaklarını arttırmakta, fakir ülkeler ise kaynaklarını kaybetmekte ve zengin ülkelere kaptırmaktadırlar.

Genel olarak dünyada gözlediğimiz küreselleşme olgusu temelde iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birinci neden bütün dünyada rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisinin, hakim ekonomik sistem haline gelmesidir. İkinci neden ise teknolojik gelişme, özellikle iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişmedir. Ekonomik yönden ise küreselleşme; para, sermaye, mal ve hizmetler piyasalarının dünya ölçeğinde bütünleşmesi olgusudur. Liberal iktisat teorisine göre mal, para, sermaye ve emek piyasalarının bütünleşmesi, dünyada refah düzeyinin maksimum noktaya ulaşmasına imkan verir. Teknolojik gelişmeler ise bu bütünleşmeyi sağlayan temel araçlardır (Hisarcıklıoğlu, 2001: 59).

Teknolojik gelişmeler, ulusal sınırlar arasındaki mal, para, sermaye ticaretinin hızlanmasını sağlamakta böylelikle ticaret ucuzlamaktadır. Taşımacılığın ve iletişimin ucuzlaması ve süratlenmesi, yatırım hamlelerinin, üretimin ve kalkınma çabalarının çeşitli aşamalarının başka ülkelere taşınmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak mal hareketlerinin hızlanmasını sağlayan küreselleşmenin uluslararası ve özellikle de gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak yatırımları ve kalkınma hamlelerini arttırması ve bunlara bir ivme kazandırması beklenemez.

Kapitalizm çağında, beş yüz yıldır ülkeler arası mal ve sermaye hareketlerinin artışı sağlayan ve sürükleyen en önemli faktör "Kâr Güdüsü" dür. Bu güdü ile hareket eden şirketler teknolojinin verdiği yeni imkanlardan yararlanarak

ticaret ve yatırım faaliyetlerini genişletmeye ve yaymaya çalışmaktadır. Şirketlerin ticaret ve yatırımı azami serbesti içinde yapabilmesi için, ülkeler arasında sermaye ve mal hareketlerinin önündeki eskiden kalma tüm engellerin (kalkınmacı ve sosyal politikaların, iktisadi milliyetçilik eğilimlerinin) ortadan kalkması gerekmektedir (Somel, 2002: 143).

Bunun içindir ki, küresel ekonomik düzen içerisinde gerek gelişmelerini tamamlamış olan ülkelerin gerekse, gelişmekte olan ülkelerin sermaye hareketlerinin dolaşımına izin veren politikaları, ülkelerin ve ekonomik sistemlerin kabul etmesi ve bunun önündeki engellemeleri ortadan kaldıracak olan prensipleri de benimsemiş olmaları gerekmektedir. Bu tip politikaların hayata geçirilmesi piyasaların liberalleşmesini ve uluslararası ekonomik yapı içerisinde çok uluslu şirketlerin etkinlik kazanması ile küreselleşme sürecinin daha da genişleyerek etkinlik alanının artmasına sebep olacaktır.

Piyasalar ve üretim gerçekten küreselleşince, uluslararası ekonomik sistem ulusal bağlamından kopar ve özerkleşir. Ulusal ekonomiler arası bağımlılık arttıkça, ulusal düzey uluslararası düzey tarafından içerilir ve dönüştürülür. Böylece uluslararası ekonomi özerkleşerek küresel ekonomiye dönüşür. Bunun sonucu olarak yurtiçi ve yurtdışı ayrımı önemini kaybederek, özel kesim ve ulusal devlet, geleneksel faaliyet ve hükümlerlik alanlarında dahi uluslararası koşulları dikkate almak zorunda kalmaktadır (Hirst, Thompson, 1998: 35-36).

1.1.2.3. Dönüşümcüler

Dönüşümcüler, küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki ana siyasal güç olarak görmektedir. Artık dış ya da uluslararası ile içişleri arasında açık bir ayrım söz konusu değildir. Ekonomik anlamda bırakın yüz yıl öncesini, 30-40 yıl öncesinden bile çok farklı bir dönemde yaşanmaktadır. Son yıllarda küreselleşme konusunda yapılan araştırmalar, çok farklı dönemde yaşadığımızı işaret etmektedir. Önceki pazardan çok daha bütünleşmiş yeni bir küresel pazar oluşmuştur. Karşılıklı alınıp satılan malların miktarı 19 yüzyıla karşılaştırılamayacak kadar fazladır. Ama bundan daha da önemlisi, ekonominin giderek daha fazla bir şekilde hizmet sektörüne bağlı hale gelmesidir. Bilgi, eğlence, iletişim ve en önemlisi elektronik ve

finans ekonomisi içeren hizmetler, ekonomideki en önemli sektör haline gelmektedir. İletişim devrimi sayesinde anında haberleşme imkanına kavuştuğumuzdan beri, eski yapılar yıkılmaya, eski alışkanlıklar unutulmaya ve kültürler de diğer kültürlerle anında temas edebilmeye, karşılıklı etkileşime girmeye başlamıştır (Bozkurt, 2007).

Tablo 1: Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması

	RADİKALLER	KUŞKUCULAR	DÖNÜŞÜMCÜLER
Yeni Olan Ne?	Küresel bir çağ	Ticaret blokları, Geçmiş dönemlerden daha zayıf jeo- Yönetişim	Tarihsel olarak eşi görülmedik düzeyde küresel karşılıklı bağlılık
Hakim Özellikler	Küresel kapitalizm, Küresel yönetim, Küresel sivil toplum	Dünya 1980'lerde olduğundan daha az karşılıklı bağlılık	Yoğun ve derin küreselleşme
Ulusal Hükümetlerin Gücü	Geriliyor ve aşınıyor	Güçleniyor ve çoğalıyor	Yeniden inşa ediliyor Yeniden yapılıyor
Küreselleşmenin İtici Gücü	Kapitalizm ve teknoloji	Devlet ve piyasalar	Modernitenin birleştirici güçleri
Tabakalaşma Kalıpları	Eski hiyerarşilerin aşınması	Giderek artan bir şekilde Güney'in marjinalleşmesi	Dünya düzeninin yeni mimarisi
Hakim Motif	Mc Donald's v.b.	Ulusal çıkar	Siyasal topluluğun transformasyonu
Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması	İnsani eylemin çerçevesinin yeniden düzenlenmesiyle	Uluslararasılaşma ve bölgeselleşme	Belli bir mesafedeki eylemlerin ve bölgeler arası ilişkilerin yeniden düzenlenmesiyle
Tarihsel Yörünge	Küresel uygarlık	Bölgesel bloklar Uyguruluklar çatışması	Karşılıklı bağımlılık: Küresel bütünleşme ve parçalanma
Özet	Ulus devletinin sonu	Uluslararasılaşma devletinin kabulü ve desteğine bağlı	Küreselleşme devletinin gücünü ve dünya siyasetini dönüştürüyor

Kaynak: Bozkurt, 2000: s.24

Dönüşümcüler ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırdığını kabul ettiği halde, yukarıdaki tabloda görüldüğü şekilde, hem radikallerin “egemen ulus devletinin sonunun geldiği” iddialarını, hem de küreselleşme karşıtı kuşkucularının “hiçbir şey değişmedi” tezini reddetmektedirler. Evrenselci Aydınlanma düşüncesi ile modernitenin bir türevi (McGrew, 1999: 62) olarak değerlendirilen, küreselleşme süreci, ulusal hükümetlerin gücünü yeniden yapılandırmaktadır. Dönüşümcüler, küreselleşme konusunda, kuşkuculardan daha ziyade, radikallere yakın durmaktadırlar. Ayrıca radikallerin ve kuşkucuların sanayi

toplumun ideolojileri merceğinden konuya bakarak, sorunu bütüncül kavramakta yetersiz kaldıkları göze çarpmaktadır. Başka bir bakış açısıyla ulus devlet, küreselleşme ve yerelleşme ilişkilerini karşılıklı zıtlıklar gibi gösteren yaklaşımların mekanik düşüncenin noktasal bakış açısının ürünü olduğu; oysaki kuantum düşüncesi sistem ve süreç mantığı içinde bunların, kısmi çelişkiler içerse de, genelde birbirini tamamlayan süreçler olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, H. ERKAN (H. Erkan, C. Erkan; 1998; 165-168) tarafından dile getirilen “Ağaç Modeli” dönüşümcülüğün yeni bir sentezi ve küreselleşmenin bilgi çağı modeli olarak ifade edilmektedir. Erkan’a göre; “yerel ilişkiler ve yerel değerler, ağacın kökleri ve beslendiği ortamdır, küresel ilişkiler ise ağacın meyvelerinin pazarlanıp dağıtıldığı yerlerdir. Meyvelerin kalitesi, toprağın ve köklerin kalitesine bağlıdır. Ağacın gövdesi ise bize ulusal boyutu verir. Böylece küresel ilişkiler için sağlıklı bir gövdeyi oluşturacak ulusal politikalar ve küreselleşmeyi besleyecek yerel kalite gereklidir. Küresel sürece katılım, yerel avantajlardan kaynaklanır; ulusal kanal ve imajlar yoluyla küresel alanlara geçiş sağlanır”. Diğer bir ifadeyle yerel avantajların daha etkin biçimde harekete geçirilmesi, ulusal ve küresel ilişkilerin güçlenmesine hizmet etmektedir. Bu nedenle yerelleşmenin bilinçli politikalarla küresel ve ulusal ilişkilerle uyumlu ve verimli bir biçimde senkronize edilmesi gerekmektedir.

1.1.3. Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi

Tarihçilere göre küreselleşme, sosyolojik bir çalışma alanı ya da kuramsal bir yaklaşım olmanın çok ötesinde, tarihsel bir süreçtir. Ancak, bu sürecin ne zaman başlatılacağı, küreselleşmenin ne olduğu tartışmalarına benzer bir biçimde tartışmalı bir konudur. Bununla birlikte küreselleşme konusuna ilişkin farklı yaklaşımlar genellikle küreselleşmenin uzun soluklu bir süreç olduğu konusunda uzlaşmakla birlikte, bu uzunluğun süresi konusunda uzlaşmamaktadırlar. Robertson, bu uzlaşmazlığın kökeninde, küreselleşmenin günümüz tarihine özgü bir şey mi olduğu yoksa zaten yüzyıllardır yaşanmakta olan bir süreç mi olduğu sorusuna verilen farklı yanıtların yatmakta olduğunu söylemektedir (Robertson, 1999: 98-99).

Zinkin, küreselleşmenin tarihi konusunda en radikal yaklaşıma sahip olan yazarlardan birisidir. Ona göre küreselleşme tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Çünkü ilk küreselleşme hareketi insanoğlunun dünyaya yayılması hareketidir ve bin yıl kadar önce insanoğlunun Yeni Zelanda’ya ayak basmasıyla sona ermiştir.

Dolayısıyla, dünyanın en büyük küreselleşmecileri bu fatihlerdir (Zinkin, 2001: 27-36).

Modelski ise küreselleşme tarihini daha yakın bir zamana çekerek M.S 1000'li yıllarla başlatmaktadır (Modelski, 2000). Zinkin'in ve Modelski'nin bu yaklaşımları dışında, küreselleşme karşıtları da küreselleşmenin özellikle 1990'larda çok ön plana çıkan bir kavram olmakla birlikte, kastedilen süreçlerin çok da yeni olmadığını özellikle vurgulamaktadırlar. Ancak küreselleşme tarihini Zinkin ya da Modelski kadar eskilere de götürmezler.

Küreselleşme karşıtlarının çoğunluğu için küreselleşme olarak tanımlanan süreç neredeyse beş yüz yıla yakın zamandır yaşanmaktadır. Konuya dünya sistemi odaklı yaklaşan akademisyenlerden Wallerstein küreselleşmeyi 16. Yüzyılda başlayan Avrupa temelli emperyalizmle ilişkilendirirken, küreselleşme alanında çalışan bir grup diğer araştırmacıya göre ise küreselleşme 1800'lü yılların sonları ve 1900'lü yılların başlangıcından itibaren başlatılmalıdır. Çünkü dünya bu dönemle çok daha sıkı bir biçimde birleşmeye başlamıştır ve bu birleşmenin kökeninde olan belirleyici güç de ticarettir (Williamson, 1996: 277-306).

Robertson, küreselleşmenin tarihsel gelişimini açıklamak için beş aşamalı bir süreçten söz etmektedir. Bu aşamalar; 15. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasında Avrupa'da ulusal toplulukların ilk kez kendini göstermeye başladığı oluşum aşaması. 18.yüzyılın ortalarından 1870'lere kadar süren ve ulus devlet, vatandaşlık gibi konuların gündemde olduğu başlangıç aşaması. 1920'lere kadar süren yükseliş aşaması, 1960'larla başlayan ve üçüncü dünyanın oluştuğu, Birleşmiş Milletlerin kurulduğu, Soğuk Savaş'ın başladığı mücadele aşaması ve 1992 yılına kadar süren ve Soğuk Savaş'ın sona erdiği, dünyanın tek kutuplu hale geldiği, iletişim teknolojilerinin etkilerini her alanda hissettirmeye başladıkları belirsizlik aşamasıdır (Robertson, 1999: 98-99).

Küreselleşmeye görece olarak olumlu bir kavram olarak yaklaşan Scholte'nin küreselleşme tarihine ilişkin ayrımı, oldukça ilgi çekici ve işlevseldir. Scholte, küreselleşmeyi üç evreye ayırarak incelemektedir. Ona göre, birince evre 18.yüzyıla kadar olan dönem, ikinci evre 1850–1950 arası başlangıç dönemi ve üçüncü evre 1960'dan günümüze değin olan süreçtir. Zaten tarihsel küreselleşme literatürüne

bakıldığında görülür ki pek çok tarihçi ve iktisatçı, 1800'lü yılların sonları ve 1900'lü yılların başlangıcında, dünyanın öncesiyle karşılaştırıldığında çok daha sıkı bir biçimde birleşmiş olduğunu ve bu birleşmenin kökeninde olan belirleyici gücün de ticaret olduğunu söylemektedirler. Aslında bunun altında yatan neden, küreselleşmenin, kapitalizmin gelişimi bağlamında gelişen bir kavram oluşudur. Örneğin 18. yüzyılda Londra'daki transatlantik tüccarları, kendilerini dünya vatandaşları olarak tanımlamaya başlamışlardır.

Scholte aslında, küreselleşmeyi hayal edilenin ötesine taşıyan gelişmelerin on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra daha görünür bir hal aldığını belirtmektedir. 1850'den 100 yıl sonra ilk küresel iletişim teknolojileri, ilk küresel pazarların birleşmesi, küresel finansın ilk unsurları ve bazı örgütlenmelerde küreselleşme eğilimleri belirginlik kazanmaya başlamıştır. Atılan bu temeller sonrası 1960'larla birlikte küreselleşme büyük ölçüde görünür hale gelmiştir (Scholte, 2000: 64).

Gülten Kazgan da küreselleşme tarihini Scholte'ye benzer bir biçimde üç evreye ayırarak incelemektedir. Bu üç evre, Coğrafi Keşifler, Birinci Sanayi Devrimi ve İkinci Sanayi Devrimi'dir. Kazgan, içinde yaşanılmakta olan dönemi ise Üçüncü Sanayi Devrimi olarak adlandırır. Küreselleşme, ona göre Rönesans'taki coğrafi keşiflerle, önce yerkürenin her yanının tanınmasıyla başlar. Birinci Sanayi Devrimi'nin miladı İngiltere'de onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında, buharın kol gücünün yerini almasıdır. Buhar makinesinin demiryolları ve denizyollarında uygulamaya girmesiyle birlikte 19. yüzyılın ortasında dünya 30 pazarının oluşması sağlanmıştır. İkinci Sanayi Devrimi'nin (19. yüzyılın sonu 20.yüzyılın başı) temelinde ise içten patlamalı motorların icadı ve bu icatların sanayi alanında kullanılması, bunun yanında ulaştırma ve haberleşme alanındaki devrim niteliğindeki icatların devamı önemli faktörlerdir. İkinci Sanayi Devrimi'ni, birincisinden ayıran en önemli fark, bilimsel keşiflerin yapılması ve sanayiye uygulanması sürecinde İngiltere'nin tek güç olma niteliğini yitirmesidir. Kazgan, günümüzde deneyimlenen süreci ise Üçüncü Sanayi Devrimi olarak nitelemekte ve sürece ilişkin iki temel boyutun vurgulanması gerektiği üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki, teknolojik devrimin haberleşmede yarattığı olağanüstü hızlanma; ikincisi ise serbest piyasa ekonomisi, serbest dış ticaret ve serbest sermaye hareketleridir. Kazgan, bu iki boyutun

temelinde de sermayenin düşen kar haddini arttırmak için her biçimiyle var olan küreselleşme baskısını görmektedir (Kazgan, 2002: 21-28).

Bu çalışmada, küreselleşmenin tarihsel gelişimi bağlamında, İkinci Dünya Savaşı'nın hayati bir dönüm noktası olduğu kabul edilmekle birlikte, deneyimlenen neo-liberalizmle bağlantılı bir kavram olarak küreselleşmeden söz etmek için 1970'lere kadar beklemek gerektiği düşünülmektedir. Bunun yanında, Soğuk Savaş dönemi de küreselleşmenin tarihsel gelişiminde üzerinde mutlaka durulması gereken bir dönemdir. Soğuk Savaş dönemi olarak nitelenen dönemin, gücün iki kutuplu dağılımı, nükleer güç konusundaki caydırıcılık, güvenlik konularına verilen büyük önem gibi bazı temel özellikleri bulunmaktaydı. 1991 yılında resmen sona eren bu dönemde var olan mevcut durum sadece üç kez ciddi tehlike yaşamıştır. Bunlar, 1948-49'daki Berlin Ablukası, 1950'den 1953'e kadar süren Kore Savaşı ve 1962'deki Küba Füze Krizidir. Her bir kriz durumunda da sonuç, statükonun yeniden inşa edilmesi olmuştur (Wallerstein, 2003: 21).

Küreselleşmenin tarihi gelişimini kısaca değerlendirecek olursak: "Küresel" kavramı ilk defa, Marshall Mc Luhan'ın, 1964 te yayımladığı The Gutenberg Galaxy (Gutenberg Galaksisi) adlı kitabında "küresel köy" kavramını ortaya atmış ve bu kavram dünya halklarının yeni ve anlamlı bir suretle birbirine bağlandıklarını ifade eden romantik bir kavram olarak algılanmıştır (Kloby, 2005: 10).

Kavram, 1980'lere doğru Harvard, Stanford, Columbia gibi prestijli Amerikan işletme okullarında kullanılmaya başlanmış ve yine bu çevrelerden çıkmış bazı iktisatçılar tarafından güncelleştirilmiştir. Aynı yıllarda uluslararası ekonomik kuruluşların yayınlarında ve raporlarında kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın kendisi eski olmakla birlikte, ancak 1990'lı yıllarda uluslararası ekonomik, politik, sosyal ve siyasal süreçleri tanımlamak maksadıyla, akademik dile girmiştir. Özellikle Ronald Robertson'un küreselleşme kitabı, sürece kavramsal bir içerik kazandırmıştır. 1990'lı yıllarda kavram, gittikçe yaygın bir biçimde toplumsal değişim kuramlarını açıklamada anahtar bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın uluslararası siyasi literatüre girdiği tarih, 1970'li yılların başlarıdır. Bu yıllardan sonra dünya sisteminin sadece devletlerden ve devletlerin kendi aralarındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla oluşturdukları kurumlardan ibaret

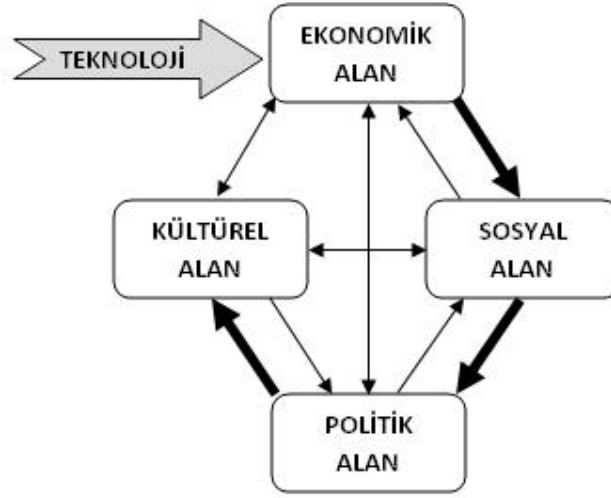
olmaması düşüncesi, içlerinde devletleri, uluslararası kuruluşları ve şirketleri de içeren küresel bir yapıyı ortaya çıkarmıştır (Tutar, 2000: 18).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan süratli gelişmelerin ışığında 1990' lı yıllarda daha bir belirginleşen ve 2000' li yıllarda iyice şekillenmeye başlayan bu yenedünya düzeni, toplumsal yaşamın tüm alanlarını etkilemektedir. Bu dönemde çok hızlı ve yaşamın her alanında gözlenen değişim kavramı gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalırken, değişim ve dönüşüm kavramları eşanlı olarak birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Değişimin istisna değil kural olduğu bu süreç bilgi birikimin her iki- üç yılda ikiye katlaması gibi baş döndürücü bir gelişmeye tanıklık etmektedir. Günümüzde yaşanan bu küreselleşme sürecinin temel dinamiği teknolojik gelişmeler olmakla birlikte, değişimden en yoğun etkilenen alan ekonomi olmaktadır. Bu etkileşim ekonomik alanla sınırlı kalmayıp, belirli bir zaman gecikmesiyle de olsa, sosyal, politik ve kültürel alanlara yansımaları, toplumsal değişimin hız kazanmasına zemin hazırlamaktadır (Erkan ve diğerleri, 2007: 7).

1.2. Küresel Sistemin Farklı Boyutları

Kronolojik olarak bakıldığında, küreselleşme sürecinin başlangıcı 16. yüzyıla kadar gitmekle beraber, akademik çevrelerde küreselleşme kavramı ilk olarak 1980'lerde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sonucunda işletme ve finans dallarında kullanılmıştır. 1990'lardan sonra ise sosyoloji, kültür ve medya çalışmaları, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi gibi sosyal bilimlere ait birçok disiplinin de bu kervana katıldıkları gözlenmiştir. Bu noktada teknoloji, küreselleşme sürecinin baş aktörü, lokomotif, olmazsa olmaz unsurudur. Ancak toplumsal gelişme ve değişimin merkezi unsuru olan teknolojik yenilenmenin, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlara yansımaları belli bir zaman gecikmesiyle gerçekleşmektedir. Bu durum söz konusu alanların değişim esnekliklerinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 1: Teknoloji Ve Alt Sistem İlişkisi



Kaynak: Erkan, 1998: s.215.

Bir teknolojik yenilik, buluş ve Ar-Ge süreçlerinden sonra, eski teknoloji ve yöntemlere göre daha etkin ve üstün duruma getirildikten sonra üretim sürecinde diğer bir ifadeyle ekonomik alanda kullanılmaktadır. Teknolojik yeniliğin ilk yansıdığı alan ekonomik alan olarak göze çarpmaktadır. Yeni üretim teknolojilerinin kullanılması, yeni işbölümü ve uzmanlaşmaların doğmasına neden olmaktadır. Bu durum yeni mesleklerin doğması anlamını taşımaktadır. Bu nedenle teknolojik yeniliklerin ekonomik alandan sonra sosyal alana yansıdığı görülmektedir. Sosyal alanda ortaya çıkan yeni meslekler ve sosyal tabakaların, örgütlenerak toplum içinde kendi ağırlıklarını hissettirme çabasının başlaması ile yeni gelişen sosyal grupların politik mücadelesi gündeme gelmektedir. Her sosyal grup içerisinde kendi amaçlarının ağırlık ve etkinlik kazanması için yürüttüğü örgütlenme ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirme çabası, bir iktidar ve güç kazanma yarışı olmaktadır. Böylece köklü teknolojik yenilenmenin ekonomik ve sosyal alandan sonra yansıdığı alan politik alan olmaktadır. Ekonomik, sosyal ve politik yapıların teknolojik yenilenmeden yansıyan etkilerle belirli bir değişim ve uyum sürecine girmesiyle birlikte bu sürece en son katılan kültürel alan olmaktadır. Çünkü insanlık, kültür olarak geçmiş kuşaklardan miras aldığı değer, norm, davranış kalıpları ile dünya görüşlerini korumak güdüsündedir. Bu nedenle bir zaman gecikmesi ortaya çıkmaktadır. Bu zaman gecikmesine literatürde kültürel gecikme (cultural lag)

denilmektedir. Bu bağlamda teknolojik yeniliklerin yansımaları, en son olarak kültürel alanda oluşmaktadır. (Erkan; 1998; 92-94)

Söz konusu alt sistemlerin ve bu sistemleri araştırma konusu yapan farklı disiplinlerin küreselleşme kavramını kendi perspektifleri çerçevesinde ele almaları sonucunda konunun birbirinden çok farklı boyutları ortaya çıkmıştır (Ülman, 2001).

1.2.1. Teknolojik Boyutu

1980'li yıllardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilenme ve bu yeniliklerin her alanda kullanımının yaygınlık kazanması, dünyada mekan ve mesafe kavramının eski anlamını ortadan kaldırmıştır. Bu durum küreselleşme bağlamında belki de ilk etkisini finans piyasalarında hissettirmekle birlikte bu etki günümüzde siyasetten kültüre, ticaretten çevreye çok daha geniş bir alana yayılmıştır. Teknoloji, küreselleşme sürecinde, yeterli koşul değildir; zorunlu, olmazsa olmaz koşuldur. Günümüzde olağanüstü bir şekilde ucuzlayarak yaygınlık kazanan bilişim teknolojileri, uluslar arasındaki değişim/etkileşim sürecinde küresel dönüşümü hızlandırmaktadır (Giddens, 2000, 24).

Başta internet olmak üzere bilgi iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması (Ülman, 2001) ve yine aynı anlamda olmak üzere bilişim düzeyinde tüm dünyada ülke sınırlarının ortadan kalkması olarak anlamlandırılan teknolojik küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde üretim sistemlerinin ve iş organizasyonlarının dayandığı teknoloji tabanında köklü bir değişim şeklinde de kendisini göstermektedir. Üretim sistemlerinin küreselleşmesi sürecinin en belirgin özelliğinin, mikro elektronikteki gelişmelere (entegre devreler, yarı iletkenler vb.) bağlı olarak, programlanabilir otomasyon teknolojileriyle donanmış yeni sınai üretim örgütlenmelerinin ortaya çıkması olduğu söylenebilir. Bu yeni anlayışın oluşmasında teknolojinin yeri tartışılmaz derecede önemlidir (H. Erkan, 1998: 162, Bozkurt, 2000: 82).

Teknolojik küreselleşme sanayileşme stratejilerini önemli ölçüde etkilemekte, üretimin teknoloji tabanını değişikliğe uğratan yeniden yapılanmanın, dünyadaki bu hızlı küreselleşme ile bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Yeni büyüme modellerinde de artık teknoloji içselleştirilmektedir. İleri teknolojilerin etkin kullanımının yüksek nitelikli insan gücü ile mümkün olduğu gerçeğinden yola çıkarak, eğitimin (insana yatırım) önemi ve beşeri sermayenin rolü vurgulanmaktadır. Teknolojiyi üretebilir hale gelen, transfer ettiği teknolojiyi geliştirip bir üst düzeyde yeniden üretebilme becerisini gösteren, beşeri sermaye birikimi yoluyla bilim-teknoloji yeteneğini geliştiren ülkelerin, gelişmiş ülkelerle aralarındaki verimlilik farkını kapatarak bir yakınlaşma sağlayacakları, fazla iyimser görülse de söylenebilmektedir. Bu arada büyümeyle ilgili literatürün yaşadığı evrime de (teorik-ideolojik kaymaya) bağlı olarak, geçmişte kısıtlayıcı para ve maliye politikalarını dayatan uluslararası kuruluşların raporlarında dahi beşeri sermaye birikimi ile uzun dönemli büyüme arasında bağlantı kurulmaktadır.

Genel olarak ticari açıdan daha az korumacılığın olduğu bir dünyaya yöneldiğimiz ve üretim alanında hızlı bir küreselleşmenin yaşandığı doğrudur. Üretim hızla uluslararasılaşmakta, ticaret ve finans piyasaları serbestleşip küreselleşmektedir. Ancak ekonomik ve toplumsal gelişme bir bütün olarak, aynı hızla küreselleşmemektedir. Bugün gelişmekte olan birçok ülkede ekonomik büyüme ve toplumsal kalkınmayı yavaşlatan faktör olan sermaye birikimi yetersizliği, açlık, kötü beslenme, eğitim düzeyinin düşüklüğü sorun olmaya devam etmektedir. Bu ülkelerde uygulanan IMF ve Dünya Bankası kaynaklı istikrar ve yapısal uyum programları, hızlı büyüme ve sanayileşmenin dinamiğini sağlayan tasarrufların ve yatırımların artmasını engellemektedir. Teknoloji üretme yarışına katılmak bu ülkeler için giderek güçleşmektedir. Teknolojik küreselleşme sürecine bir yerden katılmış ve teknolojik üretmenin eşiğine gelmiş olan ülkeler ise, bu süreçte daha dikkatli ve ihtiyatlı davranmayı öğrenmiş görünmektedirler.

Teknolojik küreselleşmenin, ülkelerin sanayileşme/kalkınma sorunlarını tümünden çözeceği şeklindeki bir “teknolojik iyimserlik” duygusuna kapılmamak gerekir. Bunun önemli bir nedeni, dünya üretimi ve işbölümünün, sayıları fazla olmayan, ancak dünyanın her yöresine yayılan büyük ve küreselleşmiş şirketlerin denetimi altında olmasıdır. Merkezin metropol ülkelerinde iktisat politikalarını, uluslararası ticaret ve yatırım kararlarını büyük ölçüde uluslarüstü şirket stratejileri belirlemekte ve bu şirketler birçok ürünle ilgili üretim bilgisini tekellerinde tutmaktadır.

Teknolojik küreselleşme, işgücü piyasalarını ve istihdamı da değişikliğe uğratmış bulunmaktadır. Üretimin küreselleşmesi ve işyerlerinin esnek otomasyon teknolojileriyle donanmış olması, verimlilik artışı ve rekabet gücü kazanmada yeterli olsa da, başta istihdam olmak üzere sosyal sorunları çözmede yeterli olmamaktadır. Bu nedenle ücretlilik (emek-sermaye) ilişkilerinin, iş süreçleri ve organizasyonun da küreselleşmesi sürecinin gereklerine uygun biçimde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

1.2.2. Ekonomik Boyutu

Ekonomik küreselleşme, genel anlamda, ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle entegrasyonunu, yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade etmektedir. Bir başka deyişle ekonomik küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin paralelinde, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve ülkelerin birbirlerine yaklaşması demektir. Ekonomik küreselleşme sürecinde, mal ve hizmetler ile uluslararası sermaye hareketleriyle ilgili sınır ötesi işlemler çeşitlenerek artmakta ve teknoloji dünya çapında daha hızlı bir biçimde yayılmaktadır (Aktan, 2002:2).

Ekonomik küreselleşme bir realiteyi oluşturmakta ve daha önceki yılların bir devamı ya da önceki yıllara dönüş niteliği taşımamaktadır. Ticaretin çoğu bölgesel boyutta gerçekleşmekteyken, finans piyasalarında tam anlamıyla küresel ekonomi varlığını sürdürmektedir (Giddens, 2000: 42).

Bu süreçte küresel firmalar önemli bir fonksiyonu üstlenmekte ve bu firmalar vasıtasıyla teknoloji, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru yayılmaktadır. Telekomünikasyon, bilgi ve ulaşım teknolojisindeki hızlı gelişmeler, WTO ve IMF gibi uluslararası kuruluşların çabasıyla dünya ekonomisinde sağlanan liberalleşme hareketleri, ülkelerin hızlı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmede piyasa ekonomisinin önemini kavramaları gibi faktörler ekonomik küreselleşmenin oluşmasına ortam sağlamıştır (Aktan, 2002: 2-3). Bu süreçte yeni oluşmaya başlayan uluslararası işbölümü çerçevesinde uluslarüstü (çokuluslu) şirketlerin doğması, sürecin gelişimini ve küresel alana yayılmasını sağlamıştır.

Ekonomik anlamda küresel entegrasyonun pek çoklarına göre en önemli ayağı, artan ekonomik ilişkilerdir. Dünyanın gitgide tek bir pazar haline geldiği ve işgücü ile sermayenin hızlı ve esnek bir biçimde dünya üzerinde hareket ettiği iddia edilmektedir. Bu anlamda küreselleşme tartışmalarının ve bu literatürün önemli bir kısmı, küreselleşmeden ekonomik küreselleşmeyi kastetmektedir. Yaşanan ekonomik ilişkilerin nitelik ve nicelik açısından insanlık tarihinde yaşanmamış bir hale işaret ettiğini iddia eden ve çoğunluğu liberal eğilimli düşünürler, bütünleşen bir dünya ekonomisinin sonuçta, siyasetten hukuka birçok sahada kendi mantığını hakim kılacağını söylemektedirler.

Diğer taraftan, yine küreselleşmenin ekonomik yanına öncelik veren ancak bunun karşı konulması gereken tehlikeleri olduğuna inanan diğer uç ise aslında hiç de küreselleşmediğimizi ve bugün yaşanan bütünleşmenin öyle kayda değer, eşi benzeri görülmemiş bir şey olmadığını ispatlamaya çalışmaktadır. Tabii bu noktada ciddi bir biçimde rakamların savaşı ve bunların çatışan yorumlarıyla karşı karşıya gelmektedir. Küreselleşme ve piyasa ekonomisi arasında kurulan bağın ne derece sağlıklı olduğunun çok fazla tartışılmadığını hemen belirtmek gerekiyor. Stephen Gill'in de ifade ettiği gibi küreselleşmenin çok yönlü yapısından ne kadar bahsedilse de özellikle ekonomik boyutunun ön plana çıkarıldığı görülmektedir (Gill, 1995: 404-405). Küreselleşmenin tarihi ve başlangıcına yönelik tartışmalar da bu ekonomik vurguyu gözler önüne sermektedir. Küreselleşmenin başlangıcına yönelik tarih önerilerinin hemen hepsi ekonomik ilişkilerde yaşanan bir dönüşümü ya da kırılmayı temel almaktadır.

1.2.3. Siyasal Boyutu

Küreselleşme, ülkeler arasında fiziksel ve ekonomik egemenliklerin törpülenmesi anlamını taşır. Küreselleşme aynı zamanda, farklı toplumsal kültürlerin ve inançların daha yakından tanınması, ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması, ideolojik ayrımlara dayalı kutupların ortadan kalkması sonucunu doğuran kaçınılmaz bir süreçtir (H. Erkan, 2004a: 219, Erbay, 1997: 148)

Toplumların sahip olduğu bugünkü toplumsal yapıların temel siyasal örgütlenme biçimi olan ulus-devlet, genel olarak kolektif bir kimlik duygusuna sahip,

topluma yönelik, aynı fayda ve endişelerle birbirlerine bağlanmış insanlardan meydana gelen uluslararası siyasal bir oluşum olarak tanımlanabilir (İçduygu, 1995: 118). Küreselleşmede ulus-devlet, otoritesini kaybetmiş ve yetkisini uluslarüstü kuruluşlara devretmeye başlamıştır. Bu bağlamda siyasal küreselleşme, Siyasal sınırların bir devlete belirli bir toprak parçası üzerinde mutlak egemenlik sağlama gücünü yitirmesi; yönetim sistemlerinin karşılıklı etkileşiminin artması; demokrasi, sivil toplum örgütleri, insan hakları ve özgürlükler temelinde dış müdahalelerin ve etkileşimin yoğunluk kazanması; dil, din, etnik köken, bayrak vb. siyasal-kültürel semboller düzeyinde monolitik, tek tipçi bir yapıya dayanan ulus devletin işlevleri değişerek, uluslararası üst kuruluşların öne çıkması süreci olarak anlaşılmaktadır.

1.2.4. Sosyo-Kültürel Boyutu

Değişimin hızla yaşandığı dünyamızda toplumsal yaşamın her alanında değer yargılarının, alışkanlıkların farklılaştığı görülmektedir. Tüketim alışkanlıkları, giyim, gelenek ve görenekler evrensel boyutta birbirine benzemeye başlamıştır. Küresel kültürün etkisi ile yerel kültürler kendisini bu küresel kültürün (İnternet, televizyon, sinema v.b.) etki alanına teslim etmiştir. Bu benzeşme beraberinde yerel kültürel değerlerin, küresel kültürel değerlerle çatışmasını da (mikro milliyetçilik) getirmektedir. Dil, din, ırk ve çıkar birliği, benzeşmenin bir noktadan sonra çatışmaya dönmesi konusunda etkilidir. Kültür ve kültürel kimlikler uzlaşma, ayrışma ve çatışma kalıplarını biçimlendirmektedir ve daha çok çatışmacı niteliktedir (Huntington, 1996). Ancak bu çatışmaların çoğu bilginin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda küreselleşme süreci içerisinde bilginin paylaşımı, toplumun katılımcı ve çoğulcu olması, kültürel çeşitlenme, hoşgörü ve katılımı yaygınlaştıracaktır ve çatışmaların uzlaşmaya dönüşümünü sağlayacaktır (Erkan, 1998: 171).

Sosyo-kültürel küreselleşme, demokrasi, insan hakları, çevrenin korunması, uyuşturucu, AIDS ve terörizmle mücadele gibi bütün insanlığı ilgilendiren konularda ülkelerin ortak bir anlayışa ulaşmalarını ifade etmektedir (Aktan, 2002: 3). Örneğin yüzyıllardır sürmekte olan aile değerleriyle ilgili tartışmalar küreselleştirici etkilerden çok uzak şeyler olarak görülebilir. Oysa değildir. Geleneksel aile tipleri dünyanın pek çok bölgesinde ve özellikle kadınların daha fazla eşitlik talep etmesiyle köklü bir

dönüşüm geçirmekte ya da zorlanmaktadır. Tarihsel metinlerden bildiğimiz kadarıyla, daha önce kadınların erkeklerle eşit olmaya yaklaştığı tek bir toplum bile görülmemiştir. Bu, günlük yaşamda hakikaten küresel çaplı bir değişimdir (Giddens, 2000: 24). Bu değişimin bireyler, sosyal gruplar ve toplumlar arasında gerçekleşmesi ve her türlü iş ilişkilerinin yarattığı sosyal alışveriş ilişkilerinin, insani değerlerin, insan haklarının ve demokrasinin ön plana çıkması sosyo-kültürel küreselleşmeyi gündeme getirmektedir. Hatta uzmanlığa dayalı işgücünün küresel çalışma fırsatlarından, farklı ülke arasındaki evlilik ilişkilerinin artması, sosyo-kültürel küreselleşme sürecinin parçaları olarak karşımıza çıkmaktadır (H. Erkan, 2004a: 220).

1.2.5. Çevresel Boyutu

Ortaya çıkış nedenleri ve biçimleri farklı olsa da, hem gelişmiş, hem de az gelişmiş ülkelerde havanın, suyun, nehirlerin, toprağın ve denizlerin kirlenmesi, sera etkisi, buzulların erimesi ve iklim değişikliği gibi çevre sorunlarının olduğu bilinen bir gerçekliktir. Çevre sorunlarının giderek sınır ötesi nitelik kazanması, dünya milletlerini birbirlerine daha bağımlı hale getirmekte ve hiçbir devlet diğer devletlerin sınırları içindeki çevre sorunlarına kayıtsız kalamamaktadır. Çünkü böyle bir yaklaşım kendi yaşam temellerini kısa ya da uzun vadede tehlikeye sokması anlamına gelecektir.

Çevre sorunlarının nedenlerinin karmaşıklığı ve sınır tanımama özelliği, küresel çevre politikasının aktörleri olan ulusal devletler, uluslararası örgütler ve uluslararası örgütlerin yoğun bir biçimde işbirliğini gerektirmektedir. “Küresel düşünmek, yerel davranmak” (thinking globally acting locally) anlayışı ile gerçekleştirilecek işbölümüne, ulusal ve uluslararası çevre politikaları arasında bütünlük sağlanmasına gereksinim vardır (Kaplan, 2000: 189).

Çevre koruması ve bunlara yönelik olarak uluslararası alanda yapılan dünya zirvesi niteliğindeki toplantılarda alınan kararların gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde tavsiye niteliğini taşıyor nitelikte olmaması gerekmektedir. Çevre bizim ortak geleceğimiz ise bu geleceğin kuralları, yaptırımları ve kontrolleri de ortak esaslara bağlı olmalıdır.

1.2.6. Finansal Boyutu

Finansal Küreselleşme, dünya sermaye piyasalarının artan karşılıklı bağımlılıkları, ortaklıklar kurmaları ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve örümcek ağı gibi tüm dünyayı sarması olarak algılanmaktadır.

Sermaye hareketlerinin serbestleşmesinde, bugün az gelişmiş ülkelerde revaçta olan bir kuramın, finansal serbestleşme kuramının, finans alanında dışa açılmanın tasarrufları artırma, sermaye birikimi ve hızlı büyüme için uygun bir ortam sağlayacağına dair önermelerin de büyük payı vardır. Bu kuram, finans sektöründeki büyüme ve serbestleşmenin yurt içi tasarrufları artırma ve kaynak tahsisini iyileştirme yönünde olumlu etkilerden söz etmektedir (Akyüz, 1993: 22). Dünya çapında gelişen piyasalarla bütünleşen ve finans alanında dışa açılan ülkeler, sermaye verimliliğinin yükselmesi ve üretken yatırımların artmasıyla, kişi başına düşen gelirden gelişmiş ülkelere yakınlama olanağını da sağlayacaktır. Bu politikaların uygulanmadaki sonuçları, ülkeden ülkeye serbestleşmenin zamanlaması ve yoğunluğuna göre farklılık göstermektedir. Finansal küreselleşmenin yurtiçi tasarrufları artırma ve kaynak tahsislerini iyileştirme yoluyla hem makroekonomik istikrar, hem de uzun dönemli büyüme üzerindeki olumlu etkileri konusunda kuramsal tartışmalar sürmektedir. Bununla birlikte, gerek Latin Amerika, gerekse Uzak Doğu Asya ülkelerinin deneyimleri küreselleşen mali piyasalar konusunda bize ilginç ipuçları vermektedir.

Finans sektörünün büyümesi ve finans kurumları arasındaki rekabetin sermayenin maliyetini düşürme ve kaynak tahsislerindeki etkinliği artırma yönünde olumlu etkilerinin olup olmadığı tartışmalıdır. Eldeki bulgular, dolaylı/dolaysız gözlemler, ticaretin serbestleşmesi ve finans sektörünün büyümesinin, hiçbir gözetim mekanizması geliştirmeden piyasaların kendi işleyişine bırakıldığında kaynak tahsisini bozan, büyümeyi yavaşlatan ve gelir dağılımını daha eşitsiz kılan sonuçlara yol açabildiğini ortaya koymaktadır. Gelir ve istihdam düzeyinin düştüğü durumda gerçekleştirilen finansal serbestleşme tasarruf eğilimi düşük toplum kesimlerine gelir aktarılmasına yol açarak tasarruf oranlarını düşürebilmektedir. Finansal serbestleşme sonrası faiz oranlarının yükselmesi, devletten spekülasyon kesimine gelir aktarılmasına yol açarken, tasarrufların kompozisyonunu da değişikliğe uğratmaktadır. Faiz oranlarının yükselmesiyle reel ve fiziksel aktiflerden

çözülen tasarruflar, nispi getirisi daha yüksek yerli finansal aktiflere yönelmektedir (Önder ve diğerleri, 1993: 54).

Finansal küreselleşme, gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerde, uluslararası nitelikteki finansal işlemlerin tüm finansal işlemler içerisindeki payının artmasından izlenebilmektedir. Az gelişmiş ülkelerde ise, bu süreç daha çok sıcak paraya aşırı bağımlılık, spekülasyon ve mali krizler şeklinde yaşanmaktadır. Bu sürecin finansal araçların çeşitlenmesi, yeni finansal kurumların yaratılması ve yabancı sermaye girişinin kolaylaşması gibi olumlu etkilerinden söz edilebilir.

Finansal serbestleşme sonrası ekonomide sıcak para payının yüksek düzeye ulaşması (sıcak paraya aşırı hale gelme) sonucu, para ve kur politikalarının spekülasyon sermaye hareketlerine tabi olmasıyla birlikte, hükümetlerin iktisat politikalarını toplumsal ve iktisadi amaçlara göre kullanabilmelerini fiilen olanaksız kılmıştır. Kambiyo kontrollerinin kaldırılması ve finans piyasalarında aşırı serbestleşme döviz yaygın bir tasarruf aracı haline dönüştürmektedir. Özellikle ekonomisi kırılgan ülkelerde, dövizin bir süre sonra ödeme ve değişim aracı olarak kullanılmasıyla birlikte ulusal para bütün işlevlerini yitirebilmektedir. “para ikamesi” olarak da adlandırılan ve ulusal paranın işlevlerini yitirmesine yol açan bu yüksek döviz talebi, bugün birçok ülkede parasal yetki kurumlarının etkin politikalar uygulamasını zorlaştırmakta döviz kuralındaki istikrarsızlığı arttırarak iş dünyası ve reel ekonomiyi ciddi biçimde tehdit etmektedir. Yüksek faiz ve düşük kur politikasının sürdürülebilmesi, bir süre sonra kur değişikliği beklentisini de arttıracığından, büyük çaplı bir sermaye kaçıışı tehlikesi her an yaşanabilmektedir. Cari açıklardaki büyümenin sürdürülebilir sınırları aşması ve rezerv artışlarının son bulması ile birlikte, özellikle azgelişmiş ülkelerde, önce sıcak para yön değiştirmekte, arkasından dış bankaların kredileri kısması sonucu, mali kriz kaçınılmaz olmaktadır.

Uluslararası sermayeye kapanmak tutarlı bir davranış olmayacağına göre, diğer yandan mali piyasaların ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin de tehlikeli bir oyuna dönüşme olasılığı göze alındığında, izlenecek politika özellikle de uluslararası sermaye hareketleri başta olmak üzere toptan finansal küreselleşmenin devlet politikası olarak kontrolünün sağlanması ve kalkınma/büyüme ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir (Boratav, 1999: 71). Finansal küreselleşmenin kontrolü, sadece fon akımlarının uzun dönemli üretken

yatırımlara yönlendirilmesi bakımından değil, aynı zamanda değişken nitelikli sermaye akımları karşısında iktisat politikalarına özerklik /otonomi kazandırmak bakımından da gereklidir.

2008 yılı ekim ayında adı konulan ve tarihin en ağır yıkımı olmaya aday olan, içinde bulunduğumuz ekonomik kriz, küreselleşmenin finansal boyutunun değeri açısından çok önemli bir bakış açısıdır. Amerika'da uygulanan gevşek ve sorumsuz kredi politikaları ve başta Çin olmak üzere, orada yatırım sahibi olmak isteyen diğer ülkelerin bu durumdan faydalanmak istemeleri sonucu, sorgusuz sualsiz yatırım yapanların ödeme kaybına düşmeleri ve bu sayede batmaz gemi olarak düşünülen Lehman Brothers ve Merrill Lynch gibi finansal piyasanın liderleri tarihin derinliklerine gömülmüştür. Bu yatırım bankalarının batması tüm dünyada domino etkisi gibi, bağlantılı ve işbirliği içinde olduğu bir çok finansal kurumunda sonunu getirmiş ve alınan koordineli faiz indirimi ve trilyonlarla ifade edilen önlemlere rağmen, dünya ekonomisinin topyekun resesyona (üst üste iki çeyrek negatif büyüme) girmesini engelleyememiştir. Bu noktadan bakıldığında finansal serbestleşme, uluslararasılaşma, finansal bütünleşme ve uluslararası sermaye hareketleri, kısacası finansal küreselleşme etkin kontrol mekanizmaları tarafından denetlenmediği sürece patlamaya hazır bir bomba misyonunu üstlenmektedir. Yapılması gereken finansal açıdan küreselleşmeye karşı durmak değil aksine olabildiğince bu sürecin içinde olmak ve bu süreci, kontrolü ve koordinasyonu elden bırakmayan bir devlet politikası haline getirmektir.

1.3. Küreselleşme Sürecinin Aktörleri

Küreselleşmenin nedenlerini ve küreselleşme göstergelerini birbirinden ayırmak literatürdeki yaygın görüşlere göre her zaman mümkün olmasa da, küreselleşme sürecinin aktörlerinin genel eğilime uyarak, sınıflandırılıp incelenmesinin uygun olduğu görüşünderiz. Bu sınıflandırmayı, yeni bir dünya düzeni oluşturma, uluslararası bir üretim yapısı yaratma, üretim sistemi değişimi, uluslararası şirketler, teknolojik gelişmeler ve dönüşüm, finansal piyasaların entegrasyonu ve ülkelerin değişen stratejileri şeklinde 7 başlık altında incelemek mümkündür.

1.3.1. Yeni Bir Dünya

Sanayi uygarlığının getirdiği küresel yapılanma, ülkeleri politik açıdan; kapitalist ve sosyalist blok şeklinde iki kampa ayırırken, ekonomik açıdan ise; gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ve geri kalmış ülkeler şeklinde üçlü bir ayrımı gündeme getirmiştir. Genel olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kuzey-güney şeklinde bir ayırıma da tabi tutulabilmektedir. Kuzey-Güney ayrımı aynı zamanda Zengin-Fakir ülkeler kavramlarıyla da eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Gelişmiş ülkeleri ifade eden Kuzey ülkeleri azınlığı oluştururken, Güney ülkeleri Arjantin gibi ülkelerden, Kolombiya'ya kadar farklı ekonomik duruma sahip geniş bir yelpazeyi kapsar (Brant, 1980: 31).

Kuzey - Güney arasındaki ilişkiler ikinci dünya savaşının sonrasında aşama aşama değişmesine rağmen, bu değişim 1980'li yıllardan itibaren keskin bir duruma dönüşmüştür. 1970'li yılların gelişmekte olan ülkelerin yasa belirleyicileri uluslararası ilişkilerde kendilerine daha fazla güven duyuyorlardı. Adı geçen dönemin İlk on yıllık döneminde gelişmekte olan ülkelerin bazılarında ekonomik büyüme öngörülmeyen şekilde artmıştır. Birçok yeni sanayileşmekte olan ülke, sanayileşmiş ülkelerin mamul mal piyasalarındaki durumunu önemli ölçüde sarsmıştır.

1970'li yıllarda Bretton Woods sisteminin çökmesi, petrol fiyatlarındaki artışlar sanayileşmiş ülkeleri de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu ülkelerde küresel bir durgunluk ve belirsizlik yaratmıştır. 1975 yılı Eylül ayında Birleşmiş Milletler üyesi ülkeler, finansal kurumlar, uluslararası mal piyasalarında reformların kabul edilmesi, yeni bir uluslararası ekonomik sıralamayı resmi olarak kendi kendilerine yapmışlardır. Kuzey ve güneyin politika belirleyicileri ve kalkınma analistleri karşı karşıya gelerek kalkınmanın temel amaçları ve en uygun politikalar üzerinde yeniden düşünmüşlerdir. Çünkü hepsinin hemfikir olduğu bir nokta vardı ki, bu birçok gelişmekte olan ülkenin Dünya Bankasının belirlediği fakirlik sınırından uzaklaşmış olmasıydı. Ancak buna rağmen dünya ekonomisindeki gelişmenin meyvelerinin dağılımı kaygı uyandırmıştır. 1970'li yılların ikinci yarısında 1973-1975 petrol şoku ve durgunluktan sonra güçlü bir iyileşme meydana gelmiştir. Bu dönemde özel uluslararası bankalar üçüncü dünyanın finansmanında temel bir rol oynamıştır.

1980'li yılların sonlarına doğru ise uluslararası ekonomik ilişkilerde daha istikrarlı bir değişim görölmeye başlamıştır. Ancak birçok üçüncü dünya ülkesindeki ekonomik gelişmeler geriye dönmüştür. Dünyanın orta dönemli ekonomik bekleyişi hakkında yaygın bir belirsizlik yayılmıştır. Hükümetler uyguladıkları ekonomi politikalarında içeriye yönelik ve daha tedbirlili olmuşturlardır. Temel malların fiyatları ikinci dünya savaşından sonraki en düşük reel düzeye inmiştir. Gönüllü ticari bankalar geliştirmekte olan ülkelere borç vermeyi durdurmuştur. Üçüncü dünya ülkelerinin borçları artmıştır. Geliştirmekte olan ülkelerin çoğunda ekonomik ve sosyal gelişmeler duraksamıştır. Bu bağlamda geliştirmekte olan ülkelerin yeni bir uluslararası ekonomik sıralamayı takip etmeye inanmasına engel olmuştur. Acilen bazı uluslararası reformlara ihtiyaç olduğu düşüncesi bu ülkelerin gündemini meşgul etmiştir (Helleiner, Karl, 1990: 8-11).

Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler arasındaki ticaret, iki tarafında yararına olmuştur. Bu da dünya ekonomisine dinamizm kazandıran önemli bir faktördür. Sonuçta uluslararası yatırımın hızlı bir şekilde artması ve dağılması yanında modern teknoloji kullanımının yayılması da artmıştır. Bu olay Kuzey-Güney ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Karşılaşılan sorunların çokluğu, bir yandan yeni dünya düzenine olan ihtiyacı gündeme getirirken, diğeryandan bu yeni dünya düzeni içinde yerel farklılıkların nasıl eklenileceği problemini ortaya çıkarmaktadır.

Bütün bu gelişmeler, bilgi çağına geçişin yarattığı imkânların yanında, oluşturduğu sorunlarının da ciddiyetini ortaya koymaktadır. Ancak bilgi çağı, kuantum düşüncesinin kaotik-karşılıklı ilişkiler ağı, entegre sistemler yaklaşımı dahilinde ele alındığında karşılaşılan olguların yaşamın bir parçası ve yaşanması gereken sorunlar olduğu görölmektedir. Ülkelerin gelişmelerini belirleyen yeniliklerin kaynağı olan bilişimsel bilgi, yeni bir dünya düzeninde öncü role sahiptir. Günümüzün bu yeni yapılanış biçiminin gelecekte neler getireceği aslında belirsizdir. Ancak, daha sanayileşme aşamasını bile tamamlayamamış azgelişmiş ülkelerin artık kendi teknolojilerini üretmeyi ve bilgi toplumu olarak adlandırılan bu yeni dünya düzenine entegre olmayı seçmeleri ciddi bir gereklilik olmaktadır (Erkan, 2004a: 220-221).

Bu bağlamda yeni dünya düzeni dediğimiz olgu, küreselleşme sürecinin bir noktada sebebi ama daha çok sonucu niteliğinde ve bu sürecin açıklanmasında ortaya çıkan dönüşümü ifade eden faktör konumdadır. Küreselleşme sürecinin bir aktörü olarak görülmesinin temel nedeni de bu noktada karşımıza çıkmaktadır.

1.3.2. Ulusötesi Üretim

Kapitalizmin çoğu dönemlerinde ticaretin reel üretimden daha fazla arttığı gözlenmiştir. 1920 - 1989 döneminde 16 sanayileşmiş ülkenin uluslararası ticareti anlamlı olarak kendi üretim miktarlarından daha fazla artmıştır. Bu ülkelerin yıllık ticareti ortalama olarak % 4 oranında artarken, GSYİH % 2,7 oranında artmıştır. Bu dönemdeki tek istisna 1913 ve 1950 yılları arasındaki dönemde ticaret yalnızca % 1 oranında artarken, GSYİH ortalama olarak yılda % 2 artmıştır.

Liberal ticaret sisteminin İkinci dünya savaşından sonra restore edilmesinden sonra "Golden Age" (Altın Çağ) olarak adlandırılan 1950-1973 döneminde süresince sanayileşmiş ülkelerin büyüme performansında % 3,7'lik bir artış olmuştur. 1973-1989 yılları arasında ise ticaret ve üretim sırasıyla %4,7 ve %2,6 oranında düşmüştür (Sander, 1997: 28).

Dünya ekonomisindeki inişli çıkışlı bu duruma rağmen küreselleşme eğilimleri artmış, üretimde de küreselleşmeye yönelme olmuştur. Bu yönelişte en önemli faktörlerden biri ülkeler arasındaki yatırım ve ticaret engellerinin azaltılmasıdır. Bu bağlamda üretimin küreselleşmesi iki ayrı boyuta sahiptir. Bir tanesi yerel firmalarla birleşerek direkt yatırım yapmak. Bu tür yatırımlar genel olarak hızla büyüyen yerel pazarlarda daha fazla mal satmak ve ithalat kısıtlamalarını ortadan kaldırmak için yapılan yatırımlardır. Örneğin IBM firmasının Meksika'da, Honda firmasının Amerika'da yaptığı yatırımlar bu türden yatırımlardır. Öte yandan, artan bir şekilde şirket ürününü hem üretim yaptığı ev sahibi ülkede hem de dışarıda satmak için düşük maliyetle yatırım yapabileceği ülkelerde faaliyet göstermişlerdir. Kısacası düşük maliyetler yabancı ülkelerde yatırımı teşvik etmiştir. Firmalar bankacılık ve tüketim malları sektöründe daha fazla, daha etkili hizmet için yabancı ülke firmalarıyla birleşmişlerdir.

Üretimin uluslararasılaşmasının ikinci boyutu ise üretim zinciri içinde gittikçe artan boyutlarda dışarıdaki kaynaklara doğru kayma eğilimindeki artışlardır. Bir başka deyişle firmalar kaynağa yönelik yatırımlara kayma eğilimi göstermişlerdir. Örneğin Amerika'daki bazı otomobil şirketleri Brezilya dan bazı materyalleri satın almışlar ve Meksika'da parçaları birleştirmek suretiyle üretim faaliyetinde bulunmuşlardır. Bu durum AB karşısında, ABD – Kanada – Meksika – Kuzey Amerika bütünleşmesi amacıyla ve de Meksika'daki işsizliğin ABD sınırında tutulması için yapılmıştır. Bu anlamda bloklaşma da küreselleşmenin bir parçası konumundadır.

Elektronikte olduğu gibi parçaların bir araya getirilmeleri daha çok ana şirkete bağlı şirketlerce yapılmıştır. Ancak diğer sanayilerde çoğunlukla tamamen farklı firmalardan ithal edilmiştir. Bu üretimin uluslararasılaşması, direk özel yatırımlarından farklı bir ilişkiye sahiptir. Bu aşamada, firma final ürününü bir firmadan ithal edip ona kendi adını vermesiyle ulaşılır. Örneğin Dodge Colt, Mitsubishi tarafından üretilmektedir. Ancak elektronik ve otomobil sektöründe gittikçe artan bir şekilde üretilen malın orijinini anlamak zor bir hale gelmektedir. Bu üretimin küreselleşmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Beeman, Frank, 1988: 5-6). Bu mekanizmanın işlemini sağlayan ve kolaylaştıran çok uluslu şirketlerdir. Uluslararası ticarete bu şirketlere verilen rol sürpriz değildir. Çünkü bu şirketlerin pazarlama faaliyetleri, satın alma üretim, araştırma ve geliştirmede dünyaya entegre olmada önemli bir paya sahiptirler. Çünkü yönetim bilişim sistemleri uluslararası esnekliği kolaylaştırmış ve rekabet sistemini harektlendirmiştir. Üretimin küreselleşmesinin bu iki boyutu değerlendirildiğinde şirketler arası birleşmenin nedenlerini şu şekilde ortaya koymak mümkündür (Petrella; 1997; 72).

- Araştırma ve geliştirme maliyetlerinin azaltılması,
- Mamulün hayat seyrinin kısaltılması
- Üretimin geliştirilmesinde maliyetlerin azaltılması,
- Yabancı pazarlarda büyüme,
- Diğer ülkelerdeki kalifiye elemandan yararlanma,
- Ülke dışındaki finansal kaynaklardan yararlanma,
- Ortak olduğu şirketin bilgi ve teknolojisinden herhangi bir kontrat olmaksızın yararlanması.

Buradan hareketle ülkelerin uluslararası pazar sağlama çabaları, bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler sayesinde zaman ve mekan sınırlarının ortadan kalkmaya başlaması sayesinde üretim sürecinin uluslararası boyutlara taşınması, küreselleşmeyi belirleyen bir alt süreç olarak ortaya çıkmıştır ve bu durumu itibarıyla de uluslararası üretim küreselleşmenin aktörlerinden biri olarak ele alınmıştır.

1.3.3. Esnek Üretim Sistemi

Üretimin küreselleşmesinin bir diğer boyutu da üretim sistemleri (Fordist-Post Fordist) açısından gerçekleşmiştir. Fordist üretim sistemi II. dünya savaşı sonrası konjektürde doğmuştur. Fordizm; Taylor'un ayrıntılı işbölümü esasına dayalı parça başına üretim ile şekillenmiş, kayan bant sistemidir. Rekabet gücünü, bir maldan çok sayıda, ucuza üretmeye kurmuştur. Özel tek amaçlı makinelerin ve nitelsiz işgücünün kullanıldığı son derece disipline bir sistemdir. Üretim öncesi ve sonrası dikey haberleşmeyle birbirinden kopartılmış, işçinin emek sürecindeki inisiyatifi yok edilmiştir. Fordizmin varlığı için geniş ve istikrarlı pazarlara, standart tüketim kalıplarına ihtiyaç vardır ki verimlilik sağlanabilsin. Talebin değişiklik arz etmesi, son derece pahalı tek amaçlı makinelerin talebi karşılmasına izin vermez (Ruyseveldt 1995: 1-9).

1970'lerin sonlarına gelindiğinde hem fordizmin kendi içsel çelişkileri, hem uluslararası konjonktür, yeni bir üretim sürecinin doğmasını zorunlu kılmıştır. Dünyadaki kamplaşma Avrupa Topluluğu (Almanya etrafında toplanmış eski doğu bloğu ülkeleri) ABD, Kanada ve Meksika arasında kurulan Kuzey Amerika Bloğu ve giderek Japonya ve Güney Asya ülkelerini de kapsayacak gibi gözükken bloklaşma, kendi pazarı için üretim yapan kendi hiyerarşisinin kendi bloğu içinde yaratma çabasını öne çıkartmıştır. ABD hegemonyasının bozularak rekabete girilmesi, doların dünyadaki talebinin düşmesi, dünya parası yaratma konusundaki yarış, uluslararası para sisteminin çökmesine zemin hazırlamıştır. Uluslararası rekabet ABD Avrupa ve Japonya arasında süren Pazar büyütme çabası, global dünya pazarını parçalamış, dolar bölgesi, mark bölgesi, yen bölgesi gibi ticari bloklar bu dönemde şekillenmeye başlamıştır. Küçülen pazarlar ve değişen talep olgusu karşısında artık yeni bir üretim sistemi kaçınılmazdır. Yaratılacak üretim sistemi hem fordizmin içsel çelişkilerinden doğan tıkanıklığı açmak hem de dünya iktisadi işbölümünde yanıt üretmelidir (Belek, 2004: 23-32).

Bu dönemde şirketler, Fordist üretim yöntemini terk ederek, Post-Fordist Üretim yöntemini ve esnek üretim yöntemini benimsemişlerdir. Çünkü esnek üretim yöntemi; üretimin maksimize, maliyetlerin minimize, ürünlerin standardize, düşük ve yüksek verimliliğe sahip işgücü ayırımını ve bunların görev ve sorumluluğunu ortaya koyan bir sisteme sahiptir. Esnek üretim yöntemi üretimin planlanması, mühendislik hizmetlerinin verilmesi, pazarlama ve dağılım, çalışma organizasyonunu da içine alan dinamik bir sistemdir. Bu sistemin başlıca özellikleri şunlardır; (Oman, 1994: 86-87)

- Eşzamanlı mühendislik (Simultaneous Engineering): Ürünün planlanması ve üretimi farklı aşamalarda değil birbirleriyle entegre ve uyum içinde gerçekleştirilmektedir. Üretici ve planlayıcılar organize edilmiştir. Böylece zaman ve malzeme kaybı olmaksızın üretim sürecini gerçekleştirebilmektedirler.

- Sürekli ve Artan Yenilikler: Bütün çalışanlar ürünün ve bu ürüne üretim aşamalarının nasıl olması gerektiği üzerinde tartışarak hataları minimize etme eğilimindedirler. Bu durum üretim sürecinde görev alan herkesin sorumluluğunu artırmaktadır. Böylece orta kademe yönetici sayısı azalmaktadır. Ayrıca çalışma ortamı içinde herkes genel durumu tartışma ve anlama eğilimindedir.

- Takım Çalışması: Kısmen kendi kendine sorumlu olan bir takım vardır. Her takımda bir lider ve yaklaşık 15 kişi vardır. Takımlar arasında ve takım içinde üretim süreci ile ilgili olarak, tamir, bakım, sipariş ve kalite kontrolü dahil olmak üzere her türlü karar vermede ortak hareket edilir. Takımın her üyesi gerek işletme içi gerekse işletme dışında eğitime tabi tutulur.

- Üretim zincirinin entegrasyonu: Girdi akışından başlayarak üretim sürecindeki her şey zamanında koordine edilerek, üretilen malların üretici ile müşteriler arasında yakınlaşmanın sağlamaktadır.

Başlıca bu özellikleri kapsayan esnek üretim sistemi, üretim üzerine olumlu etkide bulunmaktadır. Bunlar; (Holly, 1996: 86)

- Talep değişmelerine bağlı olarak ürün miktarında değişme,

- Piyasa değişmelerine bağlı olarak ürün şeklinin değişimi,
- İşgücünün esnekliği: Bu üretim sisteminde çalışanlar farklı üretim departmanlarında ve farklı işlerde çalışmaya yatkın bir biçimde görev almaktadırlar.
- Programlanılabilen makinelerin varlığı sayesinde makinelerden yararlanma esnekliği artmaktadır.

Bu bağlamda küreselleşme sürecinde yaşanan teknolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeler, ülkeler arası entegrasyonlar, üretim sürecinin yerellikten öte uluslararası arenada gerçekleşmesi ve talep yapısının ve esnekliğinin değişimi sonuç olarak üretim sistemine yeniliklerin adaptasyonu ve takım çalışması gibi bir takım dönüşümleri gerekli kılmıştır. Bu dönüşüm Fordist üretim sisteminden esnek üretim sistemine geçiş olarak gerçekleşmiştir. Bu sebeple esnek (Post-Fordist) üretim sistemi, küreselleşme sürecinin aktörlerinden biri olarak seçilmiştir.

1.3.4. Uluslarüstü Şirketler

Literatürde genel olarak uluslarüstü şirketlerin küreselleşme üzerindeki etkilerini üretimin küreselleşmesi içinde verilirken, bu değerlendirmenin ayrı bir başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür. Çünkü bu şirketlerin küreselleşme süreci içindeki önemini ortaya koymak, ancak bu şirketlerin faaliyetlerinin ortaya konulabilmesi ile mümkündür.

Üretimin küreselleşmesinde önemli bir rol oynayan bu şirketler başlıca şu temel karakterleri arz ederler. Bunlar; (Dicken, 1992: 46-58)

- Ekonomik faaliyetlerin birden fazla ülkede sürdürürler. Bu faaliyet süreci içinde ülkelerarası ticarete farklı bir boyut kazandırırılar. Bu şirketlerin olmaması durumunda ülkelerarası ticarete iki ülkenin şirketleri arasında geleneksel rekabetçi ticaret yerine, ticaret sistemi içinde farklı ülkelerde faaliyet göstererek ticareti birleştirici ve kolaylaştırıcı bir boyut kazandırmaktadır.

- Ülke ve bölgeler arasındaki coğrafi farklılıkları kullanma avantajına sahiptirler.

- Küresel ölçek içinde mekanlar arasında faaliyetler ve kaynakları hareket ettirme avantajları vardır.

Bu şirketler daha çok şu üç sanayi üretimini kapsayan alanlarda faaliyet gösterir. Bunlar;

- İleri teknoloji gerektiren sektörler. Bilgisayar, elektronik, sentetik fiber, bilimsel araç gereç gibi.
- Geniş hacimli, orta teknoloji gerektiren tüketim malları sanayileri. Motor araçları, televizyonlar, buzdolapları.
- Geniş tüketici kitlesinin ihtiyacına cevap veren tüketim malları. Sigara, alkolsüz içkiler gibi.

Bu şirketlerin ürettiği birçok ürün birçok aşamalarda geçtiği için, toplam üretim maliyetlerini en düşük hammadde ve aramalı sağlayabilecek yerlerden elde ederek, maliyetlerini minimize edebilirler (Hirsch ve Aharoni, 1996: 110).

Küresel ekonomik sistemde uluslararası şirketler belli bir coğrafi mekanda yatırım yapıp yapmama konusundaki kararları ile değişiklik yaratmışlardır. Aynı zamanda, üretimde kullanılacak girdilerin, nihai ürünlerin, teknoloji ve yönetim tecrübelerinin coğrafik alanda dağılımını sağlamışlardır. Bunun sonucunda artan bir şekilde uluslararası şirketler dış ticaret ilişkileri dışında uluslararası üretim ve dağılımı düzenleyen sürecin bir parçası haline gelmişlerdir ve dünya ekonomisinde belirleyici bir güç konumuna yükselmişlerdir.

Küreselleşme süreci içinde oldukça büyük önem arz eden bu şirketler yirminci yüzyılın ilk yarısında hızlı bir şekilde büyümeleri ve yayılmalarına rağmen, özellikle 1950 ve 1970 yılları arasında hemen hemen hiçbir şeyle kıyaslanmayacak ölçüde büyümüşlerdir. Bu büyüme sonucu bu şirketlerin dünya üretimindeki ve küreselleşme sürecindeki önemleri de artmıştır. 1960'lı yıllarda uluslararası şirketlerin üretimleri dünya üretimindeki büyümeden iki kat daha fazla ve dünya ihracatından da % 40 daha hızlı artmıştır.

Uluslararası şirketler yalnızca sayısal olarak artmamış aynı zamanda faaliyetlerinde de hızlı bir artış meydana gelmiştir. Örneğin ikinci dünya savaşından sonra 1946-1952 yılları arasında 1920-1929 dönemine göre ortalama % 50 oranında artış göstermiştir. 1952 den sonra ise büyüme oranı daha da hızlanmıştır. 1965-1967 yılları arasında ise 1920-1929 dönemine göre on katı artış göstermiştir.

Toplam değerlerle yabancı sermaye yatırımlarında 1974-1983 yılları arasında direkt yabancı sermaye yatırımlarında bazı yavaşlamalar meydana gelmiştir. Bu aynı zamanda küresel durgunluk dönemindeki dünya ekonomisinde genel duraksamanın bir yansıması şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu dönemde bile uluslararası direk yatırımlar milli yatırımlardan daha canlı kalmıştır. 1980'lerde ise bu yatırımlarda belli bir hızlanma gözlenmiştir. Örneğin 1960'lı yıllarda bu yatırımlardaki artış dünya gelirindeki artışın iki katı iken, 1980'li yıllarda dünya gelirindeki artıştan dört katı fazla olmuştur.

Uluslararası şirketlerin çoğu ABD orijinlidir. Çünkü Amerika ekonomisi savaş sonrasında en güçlü ekonomisidir. Bu durum Amerikan firmalarının diğer ülkelerde yaptıkları yatırımlarla da görülmektedir. Ancak daha sonra direk yabancı sermaye yatırımları Amerika ile birlikte İngiltere de söz sahibi olmuşlardır. 1950'den 1970'lerin ortalarına kadar Amerikan ve İngiliz firmaları, dünya toplamının %40 ve %50'sine sahip olurken, 1960'da Amerika ve İngiltere'nin uluslararası şirketleri dünya toplamının üçte ikisine sahipti. 1985'de bu iki ülkenin birlikte dünya genelindeki toplam payı % 50'den fazla düşmüştür. Buna karşılık Almanya ve Japonya'nın payları ise artış göstermiştir.

16. yüzyıldan günümüze, gerek dönemin özneliklerine gerekse küreselleşme sürecindeki hızlanmaya paralel olarak, uluslararası şirketlerin sayılarında ve yapılarında bazı değişiklikler gözlenmektedir (Waters, 1995: 77).

- 1500-1800 yılları arası, devlet destekli veya imtiyazlı kuruluşlar tarafından koloni bölgelerinde tarım ve doğal kaynakların sömürsü (kolonizm).

- 1800-1875 yılları arası, üretici ve tüketici piyasaların kontrolünün gelişimi; ulaşım ve inşaa çalışmalarında finans kuruluşları tarafından yapılan alt yapı yatırımları (girişimci ve finansal kapitalizm).

- 1875-1945 yılları arası, kaynağa dayalı ve Pazar odaklı yatırımların hızlı gelişimi; ABD kökenli uluslararası kartellerin büyümesi (uluslararası kapitalizm).

- 1945-1960 yılları arası, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında ABD hükümdarlığı; genişleyen ekonomik emperyalizm, uluslararası şirketlerin büyüklüğünde artış (uluslararası kapitalizm).

- 1960-1990 yılları arası, kaynağa dayalı ve Pazar odaklı yatırımlardan mekansal üretim optimizasyonu ve kar fırsatlarına dönüşüm; Avrupa ve Japonya

menşeli doğrudan yabancı yatırımlar, firmalar arası birleşme ve ortak yatırımların artışı (küresel kapitalizm).

- 1990-2001 yılları arası, özellikle gelişmekte olan ülkelerde sermaye yoğun mal üretiminde artışa yol açan, dışarıdan hizmet alma anlaşmaları, üretim lisansı, ortaklıklar, kısmi birleşmeler ve firmalar arası anlaşmalar gibi üretim maliyetlerini düşüren yapılanmalara yönelim(uluslararası işbölümünde yenilik).

- 2001- sonrası, ABD, Avrupa ve Japonya dışında gelişmekte olan ülkelere açılan uluslararası şirketlerin sayısındaki artış ve küresel üretim ağına katılım(küresel entegrasyon) (Ekren, 2008: 32).

Dünya ekonomisindeki inişli çıkışlı durumlara rağmen küreselleşme eğilimleri artmış, üretimde de küreselleşmeye yönelme olmuştur. Bu yönelişte en önemli faktörler ülkeler arasındaki yatırım ve ticaret engellerinin azaltılması ve uluslararası şirketlerin devreye girmesidir.

Bu şirketler başlangıçta yalnızca yerli piyasa için üretim yaparken ulaşımın ve iletişim araçlarının gelişmesiyle deniz aşırı ülkelere satış yapmaya başlamışlar, sonraki aşamada, yine oradaki firmalarla ortaklık kurarak mallarını satmışlar, daha sonraki aşamada ise o ülkede, ortak üretimi gerçekleştirmeye başlamışlardır. Uluslararası şirketlerin böyle bir dönüşümle birlikte, ekonominin ve üretimin küreselleşmesi boyutunda devreye girmesi, küreselleşme sürecine dinamizm kazandırmıştır. Bu nedenle de küreselleşme sürecinin bir aktörü ve taşıyıcıları olarak işlev görmüşlerdir.

1.3.5. Teknolojik Gelişmeler

Teknoloji konusunda iktisadi açıdan, taşıma ve iletişim maliyetlerindeki azalmanın, iç pazar büyümesi, uluslararası ticaretin gelişmesi, kaynakların genişlemesi üzerinde etkili olduğu aşikardır. Günümüzde teknolojik değişimin işgücünün yerine geçtiğini gözlemlenmektedir. Gerek iletişim, gerekse taşıma teknolojisinin değişimi küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. Literatürde teknolojik değişim küreselleşmenin motoru gibi görülmekte ve yeni teknolojilerin tekno-ekonomik küresel bir paradigma ürettiği tartışılmaktadır (Harris, 1993: 766). Küreselleşme süreci içinde teknolojik değişim, dünya ekonomisinin itici gücü olmuştur. Bilim adamlarının bilgisi her on yıllık dönemde iki katı artış göstermiştir.

Dünya nüfusunun % 5 ine sahip olan Amerika Birleşik Devletleri, dünyadaki bilimsel bilgilerin hemen hemen yarısını gerçekleştirmiştir. Ancak bu son 20 yıllık dönem içinde azalmıştır. Bu azalış Amerika'nın bilgi üretiminin azaltmış olmasından değil, diğer ülkeleri daha fazla teknolojik gelişme kaydetmesindedir. Yeni teknolojilerin üretilmesi çok hızlı olmasına rağmen, bunların 5-7 yıllık sürede eskimektedirler. Özellikle elektronikte bu süre 2-3 yıldır. Yeni teknolojilerin uluslararası alanda akışı üç şekilde olmaktadır. Bunlar; lisans ve çok uluslu şirketler, ülkelerarası öğrenci akışkanlıkları, farklı ülke şirketlerinin ya da insanların araştırma ve geliştirme faaliyetleri için bir araya gelmeleridir.

Modern teknoloji çağında milliyet farkı olması söz konusu değildir. Çünkü modern teknolojiyi geliştiren kurumlar dünya genelinde her ülkeden yetenekli personeli kendilerine çekmektedir. Örneğin Amerikan Üniversitelerinde çalışan mühendisler ve bilim adamlarının çoğu başka uluslardan olmasına rağmen, kendilerini küresel komitenin üyeleri olarak görmektedirler. Bunlar ortak projeler yapmakta, uluslararası konferanslarda belli aralıklarla karşılaşmakta, buldukları araştırma sonuçlarını dünya genelinde yayınlamaktadırlar. Diğer taraftan, Amerikan şirketleri dışında araştırma laboratuvarları kurup, yabancı bilim adamları ve mühendisler istihdam etmektedirler. Örneğin IBM Zürih ve Japon laboratuvarları ve Microsoft Türkiye gibi. Aynı şekilde Amerika'da da yabancı şirketler (US BORAX vb.) yüksek teknolojiye dayalı şirketler ve laboratuvarlar kurmuşlardır.

Teknoloji, sanayiye geliştirdiği gibi gittikçe artan şekilde uluslararası pazarlanabilen bir mal haline de gelmiştir. Transfer aşamaları uluslararası müteşebbislerin faaliyetleri ve kendi aralarındaki düzenlemelerle hızlandırılmıştır. Teknoloji ihracı ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Japonya olmak üzere başlıca beş temel gelişmiş ülkeden yapılmıştır.

Teknolojik değişimler sonucu, örneğin fiber optik kablolar, Amerika'dan, Japonya'ya, Kuzey Amerika'ya, Avrupa, Asya ve Avustralya'ya kadar uzanmıştır. Teknolojik sıçramalar, olağanüstü hale gelmiştir. Örneğin tek bir fiber optik kablo 8000 den fazla konuşma taşıyabilmektedir (Naisbitt ve Narula, 1994: 14).

İletişim ve bilgi teknolojisinin gelişmesi sonucu, General Motor, Ford, Honda, Sony gibi şirketler, pazarlamacılar ve mühendislerle birlikte büyük bir gayret sarf ederek üretim zamanlarını aylar yerine, günler ve saatlerle sınırlandırmışlardır.

Teknolojik değişim içinde enformasyon teknolojisindeki gelişmeler üç aşamadan geçmiştir;

- Basit bir şekilde çizim ve yazım diline bağlı olarak, kağıt ve çizim aletleri ve fotoğraftan oluşan ilk aşama;
- Mekanik ve elektronik öncelikli teknolojilerden oluşan, 19. Yüzyılını sonuna doğru ve 20. Yüzyılın yansından sonra gerçekleştirilen telefon, daktilo, kamera, radyo gibi temel araçlardan oluşan ikinci aşama;
- 20. Yüzyılın ikinci yansında gerçekleştirilen mikro elektronik teknolojinin odaklandığı üçüncü aşamadır. Bunlar bilgisayar, robot, diğer üretim ve ofis araçlarını kapsamaktadır (Yağız, 2003: 66).

20. yüzyılda ve özellikle son 40 yıllık dönemde teknolojik gelişmelerin küresel sürecin oluşumunda önemli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ekonomik açıdan en önemli gelişme uluslararası taşımacılıkta kullanılmaya başlanmıştır, böylece zaman ve taşıma maliyetleri azalmıştır. Ancak bu tür gelişmeler iletişim teknolojisine paralel olarak gelişmiştir. İletişim teknolojisi küresel boyutta anahtar teknoloji gibi kabul edilmiştir. İletişim teknolojisi bilgi çağının elektronik yolları olup, sanayileşme süreci içinde tren yollarının oynadığı role eşit bir role sahiptir. Bu bağlamda iletişim teknolojileri bilgi alışverişini kolaylaştırdıkları için bütün ekonomik faaliyetler için temel bir rol oynamaktadır.

Küresel iletişim sistemi son 20-30 yıllık dönemde radikal bir biçimde değişmiştir. En önemli küresel teknolojik gelişme uydu teknolojisi olmuştur. 1965 yılında ilk İntelsat fırlatılmıştır. Bu 240 telefon konuşmasını taşıma kapasitesi olmasına rağmen, daha sonra fırlatılan İntelsat IV 6.000 telefon konuşması, İntelsat V 12.000 telefon konuşması ve televizyon kanallarını taşımıştır. Uluslararası iletişim enstitüsüne göre 2020 yılına kadar İntelsat sistem 500.000.000 dolaşımı taşıyabilecektir. Bütün bu gelişmeler, iletişim maliyetlerinde uzaklığa karşı duyarsız kalmıştır. Çünkü 5000 mil uzaklık ve 5 mil uzaklık arasında fark kalmamıştır. Aynı şekilde bu teknolojilerden faydalananların ödemeleri de büyük ölçüde düşmüştür.

1960'lı yıllarda bir noktadan diğer bir noktaya iletişim kurmak 60 dolarken 1980'li yılların sonunda bundan yararlanma maliyeti 9 dolarken günümüzde bu maliyet 1 doların altına düşerek cent olarak ifade edilebilmektedir.

Uzay iletişim teknolojisine daha sonra yeni bir teknoloji meydan okumuştur. Bu fiber optik teknolojisidir. Bu teknoloji büyük bir taşıma kapasitesine sahiptir ve Atlantik'ten Pasifik'e kadar dünya genelinde geniş bir alana yayılmıştır. Nitekim bazı çokuluslu şirketler bu teknolojilerden yoğun bir biçimde yararlanmaya başlamışlardır. Örneğin, Teksas Inc., US Elektronik 19 ülkede uzay teknolojisine duyarlı bir temel iletişim sistemi kurmuştur. Bu şirketler, üretim planlaması, maliyet hesaplamaları, finansal planlama, pazarlama ve müşteri hizmetleri ve personel yönetimi gibi konulan bu şekilde gerçekleştirmektedir (Dicken, 1992: 103-106).

Bütün bu teknik gelişmelere paralel olarak bir diğer önemli gelişme de Bilgisayar Destekli Tasarım, üretim ve pazarlama sistemindeki gelişmeler olmuştur. Bu sistem sayesinde şirketlerin zaman ve mekan boyutuna bağlı kısıtlanmaları da ortadan kalkmıştır (Lei ve Goldhon, 1999: 37).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimde sınır tanımaması son 10 yıllık süreçte daha da hızlanarak baş döndürücü bir hal almıştır. Fiber optik teknolojilerindeki gelişmeler paralelinde tüm dünya önce cep telefonu daha sonrada internet ile tanışmıştır. İnternet sayesinde zaman, mekan, sınır gibi hiçbir kısıtlama dünyanın ve uzay sistemin bilgi iletişim ağıyla çepeçevre örülmesine engel olamamıştır. İnternet sayesinde ekonomik ilişkiler, aktiviteler, devlet-millet ve devlet-devlet ilişkileri kolaylaşarak başka bir boyuta taşınmıştır. Devamında ulaşılan WAP (Wireless Application Protocol) kablosuz uygulama protokolü teknolojisi dünyanın her yeriyle iletişim ve ilişkilerin kablosuz ve süratli bir şekilde yaşanmasını sağlamıştır. Bu baş döndürücü gelişmelerin son ayağını ise 3G diye ifade edilen 3. nesil iletişim altyapısı oluşturmaktadır. 3G sayesinde cep telefonu ve bilgisayarlarda TV yayını görüntülü konuşma ve normal internet hızının yaklaşık 72 kat daha hızlı veri transferi ve iletişim sağlanabilmektedir.

Uluslararası bilgi ve iletişim teknolojilerindeki bu gelişmeler firmalara dinamik bir esneklik kazandırmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür (Charles, 1996: 88).

- İletişim, üretim gücü gibidir. Teknolojik gelişmelerin uygulanması, üretimde verimliliğin artmasına, yüksek kalite ve düşük maliyete neden olmuştur.

- İletişim, pazarlar arasında ortak bir alan gibidir. İletişim piyasa bilgisinin ele geçirilmesinde, talebin karşılanmasında, üretimin düzenlenmesinde ve ekonomilerin faaliyet alanının genişlemesine, mal ve hizmetlerin tamamlanmasına ve satış faaliyetlerinin gerçekleştirilmesini sağlamıştır.

- İletişim teknolojisi güçlerin birleştirilmesi gibidir. Üretim süreci içinde üretim zincirinin düzenlenmesinde farklı şekilde yararlanılır.

Teknolojideki bu gelişmeler, hız ve çeşitlenme ile bunların üretim süreçlerine getirdikleri verimlilik ve değişim ile şirket yapısı ve yönetim anlayışındaki değişimler, zaman ve mekan sınırının ortadan kalkması ve benzeri süreçler küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Teknoloji bu noktada küreselleşme sürecinin baş aktörü, olmazsa olmazı konumundadır. Bu öncü yapısı ve/veya sürecin lokomotifini konumunda olması sebebiyle teknoloji küreselleşme sürecinin bir aktörü olarak ele alınmıştır.

1.3.6. Finansal Piyasalar

Küreselleşme sürecinde rol oynayan en önemli gelişmelerden bir tanesi de dünya finans piyasalarındaki gelişmeler ve piyasaların entegrasyonudur. Tabii bu süreç içinde rol oynayan en önemli faktör paradır. Üretim, ticaret, mübadele ve yatırım temelde güvenilir para biriminin varlığına bağlıdır. Çünkü para yüksek akışkanlık gücüne sahiptir ve bu akışkanlığı bu tür faaliyetlerin varlığına bağlıdır. Üretimden tüketime, yatırımdan dolaşıma, sermaye sahibinden işçiye, Londra'dan Katmandu'ya bugünden yarına birçok şey para ile gerçekleştirilir. Ancak paranın dolaşımı belirsizdir, önceden hesaplanamaz.

Bu bağlamda sermaye akışını üç temel kategori içinde ortaya koymak mümkündür:

- Mal ve hizmet akımları sırasında ortaya çıkan parasal akışlar; İhracat, ithalat, turizm harcamaları.

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları; Bu tür transferler yalnızca sermaye

transferi sağlamayıp, aynı zamanda teknolojik, fiziki ve insan sermayesini de transfer eder.

- Portföy yatırımları ve değişik tipteki finansal transferler (Spekülatif akışlar dahil)

Genel olarak dünya finans piyasalarındaki akışkanlıkları üç kategoride incelenirken, küreselleşmeye neden olan faktörleri de şu şekilde sıralamak mümkündür (Dpt, 1995: 23).

- Lider konumundaki gelişmiş ülkelerdeki finans piyasalarının çeşitli kontrol ve sınırlamalardan arındırılmaları,

- Çok taraflı parasal işbirliğini öngörülmesi; Uluslararası Para Fonu'nun çalışmaları sonunda uluslararası para sisteminin İkinci Dünya Savaşı sonrasında aldığı şekil (Paraların konvertibiliteye sahip olmaları, ticari işlemler üzerindeki kontrol ve sınırlamaların kaldırılması gibi)

- Finansal piyasaların uluslararası rekabete açılması.

- Finansal araçların çeşitliliğindeki hızlı artış (future, option, swap),

- Yeni ve özellikle kurumsal yatırımcıların finans piyasalarındaki rollerinin artması (sigorta şirketleri, yatırım ortaklıkları, yatırım fonları, emekli sandıkları gibi).

- 1980'li yıllarda ABD'nin dış ödemelerindeki açıklar, doların değerindeki düşüşler ve Japon mali piyasasındaki hızlı gelişmeler.

Bütün bu nedenler finansal küreselleşme sürecine ivme kazandırmaktadır. Çünkü günümüzde tasarruf dünya genelindedir. Bu tasarruflar uluslararası finans piyasalarına bankalar, sigorta şirketleri, yatırım fonları gibi kurumlar aracılığı ile akmaktadır. Ancak bu akışları yukarıda açıklanan iletişim ve bilgi teknolojisindeki gelişmeler kolaylaştırmıştır. Uluslararası finans piyasalarındaki kontrolün kaldırılması sonucu uluslararası banka kredileri artmıştır. Örneğin 1964'de uluslararası banka kredileri 12 milyar dolar iken 1985'te 1.485 milyar dolara yükselmiştir. Yıllık olarak ortalama % 25 oranında artmıştır. Oysa aynı dönem içinde malların ve hizmetlerin büyüme oranı % 12.4 tür (Beeman, Frank, 1988: 11).

Günümüzde ise 1,5 trilyonun üzerinde Amerikan doları, bir yerden bir başka yere çok hızlı bir şekilde taşınmaktadır. Bu paranın yalnızca % 10'u dış ticaret ödemeleri için kullanılmaktadır. Büyük bir kısmı da para veya sermaye

piyasalarında, swap, future, option gibi öteki finansal araçlar aracılığı ile kullanılmaktadır. Bütün bu dünya çapındaki akışlar güven, ipotek ve güvenli vergi ve spekülasyon kazançları araştırmaktadır.

Bretton Woods sistemi ile Amerika'nın hegemonyacı bir lider konumuna gelmesi, doların gücünü artırmış ve dolar dünya parası haline gelmiştir. Sonuçta, ABD savaş sonrası küreselleşmeye liderlik etmiştir. Sabit kur sistemince kolaylaştırılan ve hızlı sermaye birikimi tarafından desteklenen sermaye yatırımları dışarıya doğru itilmiştir. Sermayenin küresel süreçte yerini alması genellikle şirketlerin organize yapısı altında Amerika'dan dışarı doğru yapılmıştır. Direk yabancı sermaye yatırımları ileriye doğru Marshall Planı tarafından desteklenmiştir. Doların dünya ekonomisiyle entegrasyonu hızlanmıştır. 1960'lı yılların ortalarına doğru Amerika'nın ödemeler dengesi pozitifdir. 1960'lı yılların sonunda uluslararasılaşma süreci dünya genelinde dengesiz küresel kalkınmayı yaratmıştır. İlk olarak Avrupa, sonra Japonya ve diğer Doğu Asya ülkeleri küresel rekabeti hızlandırmıştır. 1966'dan sonra Amerika'nın ödemeler dengesinde önemli bir düşüş görülmüş ve Amerika mukayeseli üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır.

Amerika'nın politik ve ekonomik üstünlüğü bazen de askeri mücadelesine bağlı olmuştur. Özellikle soğuk savaş ve küresel anlaşmazlıkların bölgeselleşmesi bütün taraflarca politik, askeri ve mali taahhütlerin talep edilmiştir. Batı dünyası üzerinde Amerika'nın politik ve askeri gücünün finansmanı ve askeri müdahaleleri (Kore ve Vietnam gibi) doların Amerika dışına akışını artırmıştır. Bretton Woods'dan sonra doların sabit değeri, dünya ticaretinde tercih edilen bir araç olmasını sonucunu doğurmuştur. Ayrıca bazı petrol ihraç eden ülkelerin büyük bir dış ticaret fazlası vermeleri doların dışarıda birikimini hızlandırmıştır. Bu durum petro-dolar patlamaya neden olmuştur. Doların küresel bir para haline gelmesinde bir diğer önemli olay daha önce bahsedilen uluslararasılaşma sürecidir. Gerçekte bazı Amerikalı fon sahipleri bile Amerika'daki vergi ve parasal düzenlemelerden kaçarak dolarlarını ülkeleri dışında tutmaya karar vermişlerdir (Swyngedouw, 1996: 144). Bu durum ülkeler ve bölgeler arasındaki ilişkiyi yeniden değiştirerek dengesiz bir kalkınma mozağini oluşturmuştur.

1970'lerdeki iki petrol şoku finansal sistemin gelişmesini derin bir şekilde etkilemiştir. 70'li yılların ortalarında ortaya çıkan ödemeler dengesi açıkları, temel

sanayileşmiş ülkelerdeki enflasyon ve reel ekonomik performans arasındaki dengesizlik uluslararası düzenleme mekanizması üzerinde yeni bir baskı yaratmıştır.

Uluslararası sermaye piyasalarındaki kaynaklar bazı gelişmekte olan ülkelere kanalize edilmiştir. Bazı gelişmekte olan ülkeler fonların değerlendirme yerleri haline gelmiştir. Ancak bu ülkelerde bazı problemler de ortaya çıkmıştır. Çünkü bu ülkelerde yeterli insan sermayesi ve sosyal altyapının yokluğu kapitalin geri dönüşümünü güçleştirmiştir. Gelişmekte olan bazı ülkeler de ise bu süreç başarıya ulaşarak entegrasyon süreci içinde yerini alırken, bazıları da uluslararası finans merkezleri arasında anlamlı bir yere sahip olmuşlardır. Daha önemlisi gelişmekte olan ülkeler uluslararası finans sisteminin yapısı içinde anlamlı bir rol oynamaya başlamışlardır. Petrole dayalı fazlası olan bazı ülkeler ödünç fon veren ülke haline gelmişlerdir (OECD, 1983: 24).

1980'li yılların başından itibaren finans piyasalarındaki devletlerin kontrollerinin azalması da (neo-liberal politikalar) finansal küreselleşme üzerinde iki şekilde etkili olmuştur. İlk olarak paranın dolaşımı "off-shore" finansal sistemi içinde büyük ölçüde artmıştır. İkinci ve daha önemlisi, finansal kontrollerin azalması ve fonların güven altına alınması, banka ve banka dışı finans kurumları arasında geleneksel ayrılığı hafifletmiştir. Bu durum 1980'li yıllarda şirket birleşmelerini (Merger ve Acquisition) ulusal düzeyde olduğu kadar uluslararası düzeyde artırmıştır.

1980-1984 döneminde 13,5 milyar dolar olan uluslararası sermaye hareketleri 1996 yılında 215 milyar dolar (IMF, 1998), 2005 yılında ise yaklaşık 3 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Genel sermaye hareketleri seyrine bakıldığında 1990'lı yıllarda tüm dünya genelinde bir sıçrama olduğu görülmektedir. Bunu sebebi ise 1990 yılına kadar özellikle yabancı sermaye mevzuatında yapılan değişiklik sayısı 35 iken 2000 yılında bu sayının 71'e ulaşması (Ar, 2007: 25) ve bu sayede uluslararası yabancı sermaye rekabetine girilmesidir.

2001 yılında tüm dünyada yaşanan küresel durgunluk sonucu özellikle Avrupa'da olmak üzere, küresel sermaye hareketlerinin artış hızında bir azalma söz konusu olmuştur. 2001'den günümüze yapılan yeni düzenlemeler, uluslararası finansal piyasalar açısından tam bir serbestlik ve rekabet artırıcı nitelikte olmuştur.

Gerek ülkelerin faiz politikaları gerekse yabancı sermaye mevzuatında yaptıkları yeni değişiklikler, uluslararası sermaye stokundan büyük payı almaya yönelik gerçekleşmiştir.

Teknolojideki yenilikler, şirketlerin uluslararası niteliğe dönüşümü ve yeni dünya düzeninin yarattığı ortam ve mekandan bağımsızlaşma, finansal piyasaların küresel ölçekte bütünleşmesini sağlayarak, küreselleşme sürecinin en hızlı ve günlük, hatta saatlik işleyen bir alt süreci olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu noktadan bakıldığında, finansal piyasaların bütünleşmesi, küreselleşme sürecinin bir aktörü olarak ifade edilmiştir.

1.3.7. Değişen Stratejiler

İkinci Dünya Savaşından sonra 1988 yılına kadar Avrupa'da genel olarak barış hakimdi. Bu dönem Avrupa tarihinde savaşı geçiren en uzun dönemlerden biridir. Ülkeler genel olarak kalkınma ve küresel ekonominin gerçekleşmesini konuştular. Ancak 1988 yılında İran - Irak savaşı bu döneme ara vermiştir. Sovyet askerleri Afganistan'dan çekilmeye başlamıştır. Dünyanın en zengin ülkeleri arasında 1945'ten beri savaş olmamıştır. 1990'lardaki bölgesel anlaşmazlıklar dünyanın süper güçlerini fazla bağlamamıştır. Vietnam ve Afganistan, Amerika ve Sovyetler Birliği'ne bazı problemlerin askeri güçle çözülmesinin maliyetini gösterdi. Sovyetler Birliği sınıf mücadelesinden dünya hümanizmine doğru bir geçiş gösterdi. Amerika ise, ulusal güvenlik politikası içinde komünizmle savaştan, küresel makro ekonomik rekabete doğru bir kayma göstermiştir. Böylece 1980'lerde ekonomi, ideolojilerden daha önemli hale gelmiştir.

1989'da Doğu Blok'unun çökmesinden sonra dünyada ideolojik çatışma büyük ölçüde sona erdi. Doğu Bloğu ülkeleri de batının bazı temel felsefelerini benimseyerek, batı ülkeleri yanında yer almaya başladılar. Ticari rekabet ön plana çıktı. Dünyanın % 17-18 'ini meydana getiren ABD, Avrupa ve Japonya çevresi sanayileşmiş ülkeler dünyada yerel kaynakların, doğal kaynakların ve pazarın kontrolü bakımından daha yoğun bir rekabete girişti. Bu rekabet 2000' li yıllarda ABD tarafından Irak ve Afganistan'a, Rusya tarafından da Gürcistan'a askeri müdahale sonuçlarını da beraberinde getirdi. Bu kapsamda, küreselleşme fikri ve teorileri batılı stratejistler tarafından savunulmaya başlandı ve "Dünya artık bir

bütündür, sınırlarınızı açınız.” tezi savunulmaya başlandı. Tabi bunun da devam etmesi dünya barışının devam etmesi ile ilişkilendirilebilir.

Yeni bir dünya düzenin oluşması, üretimin ulusötesi konuma taşınması, üretim sistemindeki dönüşüm, şirketlerin uluslararası faaliyetlere yönelmesi, teknolojik değişim ve dönüşüm, finansal piyasaların dünya ile entegrasyonu ve bu aktörlerin yol açtığı yeni koşullar, fırsatlar, tehditler ve küresel rekabet koşulları firmaların ve ülkelerin yeni ve dinamik stratejiler geliştirmesine neden olmuştur. Bu bağlamda ülkelerin değişen stratejileri, küreselleşme sürecinin aktörü olarak ele alınmıştır.

Bakış açısına göre değişiklik gösteren küreselleşme tartışmalarından elde edilmek istenen sonuç, aslında küreselleşme sürecinin göstergelerinin, bileşenlerinin, aktörlerinin ve kalkınma üzerinde etkisinin ne olduğu ve ülkeler için ne kadar küresel sorusunun cevabını bulmaya çalışmaktır. Küreselleşme süreci açısından yukarıda bahsedilen sürecin aktörlerinin ortak ve birlikte etkileşiminin önemi bu soruların cevabının bulunması anlamında değer taşımaktadır. Bu noktadan hareketle birçok kurum, bilim adamı ve çevresi tarafından küreselleşmenin göstergelerinin ve belirleyenlerinin ölçülmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar aşağıda detaylı bir şekilde incelenecektir.

1.4. Küreselleşmeye İlişkin Göstergeler ve Endeksler

Küreselleşmenin göstergeler ve belirleyenlerinin ölçülmesine yönelik çalışmalar çok boyutlu ve tek boyutlu olmak üzere bir ayrıma tabi olmakla birlikte amaç olarak birbirinden farklılıklar arz etmemektedir. A.T.Kearney, Heshmati, Dreher, Martens-Zywietz ve Randolph küreselleşmenin ölçülmesi konusunda çok boyutlu analiz yöntemi geliştirirken, Sachs-Warner, Andersen-Herbertsson, Brahmhatt-Dadush ve Dünya Bankası küreselleşmenin ölçülmesi konusunda tek boyutlu (ekonomik) analiz yöntemi geliştirmişlerdir.

1.4.1. A.T. Kearney Endeksi

Bir veri tabanı oluşturmak suretiyle çok boyutlu bir küreselleşme endeksi oluşturan araştırmacılardan biri A.T. Kearney'dir. A.T. Kearney küreselleşme

endeksi, dünya ölçeğinde fikirler, insanlar ve ekonomiler arasındaki bütünleşmeyi sağlayan güçlerin basit bir bileşiminden oluşmaktadır (Heshmati, 2003: 12).

A.T. Kearney küreselleşme endeksini, ekonomik, teknolojik, kişisel ve politik küreselleşme gibi dört temel boyuta dayandırarak hesaplamaktadır.

- Politik (Uluslararası organizasyonlara üyelik, ev sahipliği yapılan yabancı konsolosluklar, Birleşmiş Milletler Komisyonuna katılım sayıları gibi),
- Teknolojik (internet kullanıcılarının sayısı, normal ve güvenli sunucular),
- Kişisel (Uluslararası seyahat ve turizm, Uluslar arası telefon trafiği ve sınır ötesi nakliyat)
- Ekonomik bütünleşme (dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy sermayesi akımları, gelir ödemeleri).

Tablo 2: A.T. Kearney Küreselleşme Endeksinin Unsurları

Ekonomik	Dış Ticaretin Artışı
	Doğrudan Yabancı Sermaye Akımları
Teknolojik	İnternet Kullanıcıları Sayısı
	İnternet Bağlantısı Sayısı
	Güvenlik Servisi Sağlayıcıları
Kişisel	Uluslararası Seyahat ve Turizm
	Uluslararası Telefon Trafiği
	Döviz Transferi
Politik	Uluslararası Organizasyonlara Üyelik Sayısı
	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Görevlendirmelerine Katılım
	Hükümet Transferleri
	İmzalanan Uluslararası Anlaşma Sayısı

Kaynak: A.T. Kearney verilerinden hareketle tarafımızdan oluşturulmuştur.

Küreselleşme Endeksi ile 62 gelişmiş ve gelişmekte olan piyasa, dört 4 boyuta göre derecelendirilip izlenmektedir.

Yukarıdaki temel unsurların bir bileşimi halinde hesaplanan Küreselleşme Endeksi, dünya toplam GSYİH' sının % 96'sını ve dünya nüfusunun % 85'ini kapsamaktadır (Martens ve Zywiets, 2004: 3). Dünyanın önemli bölgeleri, kapsayıcı ve karşılaştırmalı bir bakış açısıyla endekse dahil edilir. Endekse dahil edilen ülke sayısı ise 62'dir.

Endeks hesaplanırken, her değişkenin net değeri (giriş ve çıkışlardan geriye kalan miktar) ülkenin nominal üretim miktarına (GSYİH) veya nüfusuna bölünür. Siyasi ilişkiler boyutunun iki göstergesi (uluslararası anlaşmalara üyelik sayısı ve onaylanmış anlaşma sayısı) mutlak değer olarak alınır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin görevlendirmelerine finansal ve personel sayısı olarak katılım ise finansal katılım miktarının ülkenin GSYİH' sına ve personel sayısının da ülkenin nüfusuna bölünmesiyle elde edilir. Endeksin hesaplanmasında ise elde edilen bu değerlerin çok düşük düzeylerine 0, çok yüksek değerlerine 1 verilir ve normalize edilmiş ölçüğe göre her değişkenin sıralaması yapılır (Andersen ve Herbertsson, 2003: 3). Kearney küreselleşme endeksinin elde edilmesinde yararlanılan formül, iyi bilinen bir endeks olan İnsani Gelişme Endeksi'nin elde edilmesinde kullanılan formüle oldukça fazla benzemektedir. Kearney endeksi, bireysel değişkenlerin normalleştirilmesi ve daha sonra bir ağırlıklandırma sistemi yardımıyla toplulaştırılması yoluyla elde edilir. Kullanılan formül şöyledir; (Heshmati, 2003: 13)

$$GINDEX_{it} = \sum_{j=1}^j \omega_j \left(\sum_{m=1}^M \omega_m \left(\frac{x_{jmit} - x_{jmit}^{\min}}{x_{jmit}^{\max} - x_{jmit}^{\min}} \right) \right)$$

Burada i ve t ülke ve zaman dilimini, m ve j ise değişkenler arasındaki ve değişkenlerin kendi içlerindeki büyük bileşenleri, ω_m bir bileşen içindeki X değişkeninin ağırlıklılığını, ω_j ise her bileşen içinde yer alan değişkenlerin belirli bir ülke ve yıl için aldığı maksimum ve minimum değerleri temsil etmektedir. Küreselleşme unsurlarının ağırlıklandırılması ise apriori bir şekilde belirlenmiştir.

Bu ölçümler her yıl yenilenmekte, revize edilmekte ve ülkelerin sıralamasındaki değişiklikler incelenmekte, sorgulanmakta ve sebepleri ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Aşağıda, 2006 yılına ait verilere göre oluşmuş sıralama verilmiştir.

Tablo 3: A.T. Kearney Küreselleşme Endeksi 2006, İlk ve Son On Ülke

2006 Sırası	Ülkeler	2005' e göre Değişim	Ekonomik	Kişisel	Teknolojik	Politik	2005 Sırası
1	Singapur	0	1	3	12	29	1
2	İsviçre	1	9	1	7	23	3
3	ABD	1	58	40	1	41	4
4	İrlanda	-2	4	2	14	7	2
5	Danimarka	2	8	8	5	6	7
6	Kanada	0	23	7	2	10	6
7	Hollanda	-2	21	11	6	5	5
8	Avustralya	4	18	36	3	27	12
9	Avusturya	-1	15	4	13	2	8
10	İsveç	0	19	12	9	9	10
53	Kenya	-4	55	48	54	34	49
54	Kolombiya	-3	51	44	43	54	51
55	Mısır	4	42	43	53	59	59
56	Pakistan	-6	60	34	59	55	50
57	Türkiye	-1	47	57	37	51	56
58	Bangladeş	0	61	37	62	49	58
59	Venezüella	-4	48	60	45	52	55
60	Endonezya	0	52	59	51	50	60
61	Hindistan	0	59	51	57	60	61
62	İran	0	57	62	48	61	62

Kaynak: <http://www.atkearney.com>, (03.04.2008).

2006 yılındaki küreselleşme sıralamalarına bakıldığında ilk sırayı Singapur'un aldığı, ikinci olarak İsviçre'nin ve üçüncü olarak da ABD'nin ön plana çıktığı görülmektedir. Singapur, genel sıralamada birinci olmasına rağmen, kişisel ilişkiler unsuruna göre üçüncü, teknolojik ilişkiler unsuruna göre on ikinci ve siyasi ilişkiler unsuruna göre yirmi dokuzuncu sıradadır. ABD, teknolojik ilişkiler unsuruna göre birinci sırada olmasına rağmen ekonomik küreselleşmede elli sekizinci, kişisel ilişkiler unsuruna göre kırkıncı ve siyasi ilişkiler unsuruna göre kırk birincidir. Dolayısıyla, unsurlara göre küreselleşme sıralamasında önemli farklılıklar ortaya çıkabilmektedir.

Türkiye ekonomik küreselleşmede kırk yedinci sıradadır ve bu değer ile ABD'nin üzerinde yer almaktadır. Oysa genel sıralamada ABD üçüncü, Türkiye ise elli yedincidir. Yılda yıla karşılaştırmalarda da bazı ülkelerin endeks değerlerine göre aldıkları sıralamalarda önemli düşüş veya yükselişler yaşadığı gözlenmektedir. Örneğin 2005 değerlerine göre Pakistan'ın sıralamadaki yeri altı basamak, Rusya'nınki ise 5 basamak birden fark etmiştir. Bu ve bunun gibi hataları ve anormallikleri elimine etmek için bazı yazarlar "faktör analizi" yöntemini kullanmayı önermektedirler (Looney, 2004; Anderson ve Herbertsson, 2003: 3-5).

1.4.2. Heshmati Endeksi

Almas Heshmati, Kearney'in küreselleşme endeksini eleştirmiş ve aynı endeks çerçevesinde alternatif bir küreselleşme endeksi oluşturmuştur. Heshmati, ilk olarak Kearney'in küreselleşme endeksindeki alt bileşenlerin bazılarının endeksteki ağırlıklarını değiştirmiş ve $w=1$ ' den $w=2$ ' ye, yani iki katına çıkartmıştır.

Bunun nedenini ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki bazı yapısal farklılıklarla açıklamakta ve Kearney'in küreselleşme endeksindeki ağırlıklardan yola çıkılarak yapılan ülke sıralamalarının hatalı sonuçlar verebileceğini ileri sürmektedir. Heshmati, kendi deyimiyle "heterojen" hale getirdiği ağırlıklar yardımıyla ülkeleri küreselleşme düzeyine göre sıralarken ideal sıralama için her ülkeye farklı zaman dilimlerinde farklı ağırlıklar verilmesi gerektiğinin altını çizmektedir (Heshmati, 2003: 13).

Tablo 4: Heshmati Endeksinin Unsurları ve Ağırlıkları

Ekonomik	Dış Ticaret($w=1$)
	Doğrudan Yabancı Yatırım ($w=2$)
	Portföy Yatırımları ($w=2$)
	Net Faktör Ödemeleri ($w=1$)
Kişisel	Uluslararası Telefon Trafığı ($w=2$)
	Uluslararası Seyahat ve Turizm ($w=1$)
	Döviz Transferi ($w=1$)
Teknolojik	İnternet Kullanıcıları ($w=2$)
	İnternet Bağlantı Sayısı ($w=1$)
	Güvenlik Servisi Sağlayıcıları ($w=1$)
Politik	Ülkedeki Elçilik sayısı ($w=1$)
	Uluslararası Organizasyonlara Üyelik ($w=1$)
	BM Güvenlik Konseyi- Kararlarına Katılım ($w=1$)

Kaynak: Heshmati, 2003: s.14, 15 ve 28.

Heshmati, ağırlıklarını değiştirdiği alt bileşenlere göre Kearney'in küreselleşme endeksine göre sıralanmış olan ülkeleri yeniden değerlendirmekte ve daha sonra bu veri tabanına "Ana Bileşenler Analizini" uygulayarak daha sağlıklı sonuçlar elde edilebileceğini savunmaktadır.

Heshmati, ana bileşenler analizi yöntemi çerçevesinde kullandığı ve en küçük kareler çözümü veren modelini şu şekilde oluşturmaktadır.

$$Y_{it}=X_{1it}\cdot\beta_1+X_{2it}\cdot\beta_2+\dots+X_{jit}\cdot\beta_j+e_{it}$$

Buradaki X_j faktör puanlarından oluşan (j=1,2,...,j) boyutunda bir matristir. β_j Faktör kalıplarını, e ise artık değeri ifade etmektedir.

Tablo 5: Heshmati Endeksi (Ağırlıklandırılmış Değerlere Göre Sıralama)

Sıra	Ülkeler	Ekonomik	Ağ. Ekonomik	Kişisel	Ağ. Kişisel	Teknolojik	Ağ. Teknolojik	Politik	G Endeks	Ağ. G. Endeks	Temel Bil. Analizi	Temel Bil. Analizine göre sıra
1	İrlanda	2.477	3.615	1.899	2.738	0.560	0.779	1.510	6.446	8.643	2.697	1
2	Singapur	2.729	3.947	1.551	2.530	0.920	1.365	0.734	5.935	8.575	2.152	2
3	İsveç	1.545	2.432	1.746	2.677	0.999	1.339	1.689	5.979	8.137	2.022	3
4	İsviçre	1.444	2.394	0.900	1.310	1.346	2.059	2.178	5.868	7.941	1.706	4
5	Kanada	0.872	1.348	0.825	1.361	1.467	2.027	2.434	5.598	7.170	1.428	6
6	Hollanda	1.892	3.098	0.927	1.323	0.807	1.127	1.577	5.202	7.125	1.477	5
7	Norveç	0.874	1.410	0.836	1.205	1.699	2.581	1.685	5.094	6.881	1.260	8
8	ABD	0.436	0.750	0.275	0.486	2.400	2.973	2.531	5.641	6.739	1.362	7
9	Finlandiya	0.790	1.253	0.731	0.991	1.752	2.524	1.818	5.091	6.586	1.231	9
10	Danimarka	1.242	1.825	1.000	1.421	0.903	1.359	1.925	5.069	6.529	1.199	10
31	S.Arabista	0.518	0.73	0.959	1.065	0.009	0.018	0.97	2.464	2.799	-0.682	52
32	Nijerya	0.617	0.81	0.305	0.307	0.00	0.001	1.65	2.576	2.780	-0.410	32
33	Mısır	0.242	0.32	0.496	0.511	0.005	0.010	1.90	2.647	2.747	-0.582	43
34	Hırvatistan	0.547	0.78	0.873	1.164	0.111	0.180	0.59	2.125	2.727	-0.421	33
51	Tayland	0.647	0.89	0.133	0.149	0.021	0.036	1.03	1.835	2.117	-0.569	41
52	Bangladeş	0.076	0.09	0.414	0.414	0.000	0.000	1.60	2.099	2.116	-0.769	57
53	Brezilya	0.258	0.46	0.045	0.056	0.059	0.091	1.46	1.825	2.078	-0.629	46
54	Türkiye	0.260	0.34	0.278	0.318	0.036	0.062	1.30	1.875	2.026	-0.667	50
55	Tayvan	0.530	0.74	0.372	0.502	0.427	0.725	0.01	1.339	1.977	-0.647	48
56	Srilanka	0.406	0.52	0.597	0.612	0.006	0.011	0.72	1.730	1.872	-0.851	59
57	Fas	0.234	0.24	0.599	0.634	0.003	0.005	0.95	1.789	1.841	-0.863	60
58	Uganda	0.221	0.354	0.824	0.824	0.001	0.002	0.61	1.664	1.799	-0.992	62
59	Kolombiya	0.347	0.590	0.133	0.163	0.031	0.056	0.96	1.472	1.770	-0.732	54
60	Ukrayna	0.349	0.444	0.240	0.273	0.010	0.017	1.03	1.632	1.766	-0.750	55
61	Peru	0.342	0.547	0.159	0.182	0.021	0.039	0.89	1.422	1.668	-0.754	56
62	İran	0.085	0.087	0.049	0.057	0.002	0.005	1.05	1.191	1.203	-0.953	61

Kaynak: Heshmati, 2003: s.31.

Heshmati'nin temel bileşenler analizi yardımıyla elde ettiği endeks değerlerine göre ülkelerin küreselleşme sıralamalarını Tablo 5' te görebiliriz. Heshmati, Kearney yaklaşımını takip etmiş ve 62 ülke için altı yılı kapsayan (1995-2000) bir dönemi içeren küreselleşme endeks değerlerini elde etmiştir. Ülkeleri heterojen bir şekilde ağırlıklandırılmış küreselleşme boyutlarına göre sıralayan Heshmati yaklaşımının gösterdiği sonuçlara göre İran, Peru, Ukrayna, Kolombiya ve Uganda en az küreselleşen ülkelerdir. İrlanda, Singapur, İsviçre, İsveç ve Kanada ise en çok küreselleşen ülkelerin başında yer almaktadır. S.Hırvatistan, Mısır ve Nijerya orta derecede küreselleşmiş ülkeler arasındadırlar. İran'ın küreselleşme açısından son sıralarda yer almasının nedeni Irak Savaşı ve ardından yaşadığı ekonomik ambargodur.

Türkiye Heshmati endeksine göre 54. sırada, düşük küreselleşmiş ülkeler sınıfındadır. Önce 1994 sonrasında 2001 yılında yaşanan, ekonomik ve finansal krizler bu sıralama konusunda etkili olmuştur. Tayvan yüksek ekonomik performansına rağmen 55. Sıradadır. Bunun sebebi siyasi ve kişisel faktörler üzerindeki kontrollerdir (Heshmati, 2003: 16).

1.4.3. Dreher Endeksi

Dreher, küreselleşmenin kıtalar arası uzaklıklara rağmen aktörler arasında iletişim ağları oluşturma süreci ve insanların, bilgi ve fikirlerin sermaye ve malların bileşiminden oluşan bir akım (Clark, 2000: 86) olduğundan yola çıkmıştır.

Dreher, küreselleşmenin ulusal sınırları aşındıran, ulusal ekonomileri, kültürleri, teknolojileri ve yönetimleri bütünleştiren ve karmaşık bağımlılık ilişkileri üreten bir süreç olduğu görüşünden hareket eder. (Dreher, 2003: 4).

Ekonomik, siyasi ve sosyal küreselleşme açısından bir endeks geliştirmeye çalışan Dreher, aşağıda görüldüğü gibi bu üç temel boyutu, ağırlıkları farklı olan alt endekslere bölmüştür.

Tablo 6: Dreher Endeksi ve Bileşenleri

A. Ekonomik Entegrasyon Verileri	[35%]
i) Cari Akımlar	(50%)
Dış Ticaret (GSYİH'nın Yüzdesi)	(23%)
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (GSYİH'nın Yüzdesi)	(29%)
Portföy Yatırımları (GSYİH'nın Yüzdesi)	(27%)
Dış Ülke Vatandaşlarına Gelir Ödemeleri (GSYİH'nın Yüzdesi)	(22%)
ii) Kısıtlamalar	(50%)
Gizli ithalat Engelleri	(20%)
Ortalama Tarife Oranı	(30%)
Dış Ticaret Vergi Gelirleri (Cari Gelirin Yüzdesi)	(24%)
Sermaye Hesabı Kısıtlamaları	(26%)
B. Politik Veriler	(28%)
Ülkedeki Elçilik Sayısı	(34%)
Uluslararası Organizasyonlara Üyelik	(34%)
BM Güvenlik Konseyi Kararlarına Katılım	(32%)
C. Sosyal Veriler	[38%]
i) Kişisel ilişkilerle ilgili Veriler	(24%)
Telefon Trafikçi	(31%)
Transferler (GSYİH'nın Yüzdesi)	(9%)
Uluslararası Turizm	(1%)
Telefonla ABD'yi Aramanın Ortalama Maliyeti	(33%)
Yabancı Nüfus (Toplam Nüfusun Oranı)	(26%)
ii) Bilgi Akışı ile ilgili Veriler	(39%)
Telefon Hattı (1000 Kişiye Düşen)	(18%)
İnternet Bağlantı Sayısı (Kişi Başına)	(15%)
İnternet Kullanıcıları (Nüfusun Yüzdesi)	(18%)
Kablolu TV (1000 Kişiye Düşen)	(16%)
Günlük Gazete (1000 Kişiye Düşen)	(16%)
Radyo (1000 Kişiye Düşen)	(17%)
iii) Kültürel Yakınlaşma Verileri	(37%)
Mc Donald's Restaurantlarının Sayısı (Kişi Başına)	(100%)

Kaynak: Dreher, 2005: s.24.

Dreher yaklaşımında, ekonomik küreselleşme iki endeksin bileşimiyle gösterilmiştir. Bunlardan biri cari akımları ölçer: dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları GSYİH'daki paylarıyla yer alır. Dış ülke vatandaşlarının ve sermayesinin üretim süreçlerinde kullanılması sonucunda yapılan ödemeler de GSYİH'nın yüzdesi olarak alınır. İkinci endeks, dış ticaret ve uluslararası sermayeye konulan kısıtlamaları, gizli ithalat engellerini (gizli korumacılığı), ortalama tarife oranlarını ve uluslararası ticarete konulan vergileri (cari gelirin bir yüzdesi olarak) içeren bir endekstir. Dış ticaret vergilerinin yüksekliği düşük küreselleşme oranlarını ima eder. Endeksin siyasi küreselleşme derecesini ölçen kısmı, bir ülkedeki elçilik sayısı, uluslararası organizasyonlara üyelik sayısı ve Birleşmiş Milletler Güvenlik

Konseyi'nin barışı korumak adına yaptığı görevlendirmelere katılım unsurlarından oluşur.

Küreselleşmeyi bilgi ve fikirlerin akımını içerecek şekilde ölçmek oldukça güçtür. Dreher, bu tür akımları üç alt endeksi besleyen şu veriler yardımıyla ölçer: kişisel ilişkilerle ilgili veriler, bilgi akışı ile ilgili veriler ve kültürel yakınlaşma ile ilgili veriler. Kişisel ilişkilerle ilgili verileri uluslararası turizm, internet kullanıcıları, radyo sayısı gibi değişkenlerden yararlanarak oluşturur. Kültürel küreselleşmeyi, Amerikan kültürel ürünlerinin hâkimiyeti derecesi ile ölçer. Çünkü ABD, küresel çapta sosyal-kültürel anlamda bir belirleyici unsurdur (Rosendorf, 2000: 111). Kültürel yakınlaşma, ulusal listelere girmiş İngilizce şarkılar veya Hollywood kökenli filmlerin ulusal sinemalarda seyredilme oranları olarak da ABD etkisini içerecek şekilde endekse dahil edilebilir (Dreher, 2003: 5).

Yukarıda açıklanan küreselleşme endeksi unsurlarının ampirik analizlerde kullanılabilmesi için her değişken 0 ile 10 arasındaki bir ölçekte değişen bir endekse dönüştürülmüştür. Orijinal göstergelerin yüksek değer alması küreselleşmenin de güçlü olduğunu göstermektedir.

Bu durumda dönüşüm için kullanılan formül şöyledir;

$$\left[\frac{(V_i - V_{min})}{(V_{max} - V_{min})} * 10 \right]$$

Göstergelerin yüksek değer alması durumunda küreselleşmenin zayıf olması gerektiği durumlarda kullanılan dönüşüm formülü ise şöyledir:

$$\left[\frac{(V_{max} - V_i)}{(V_{max} - V_{min})} * 10 \right]$$

Bu yapı, aslında Gwartney ve Lawson' un ekonomik özgürlük endeksini hesaplariken kullandığı yöntemdir. Alt endeksler ağırlıklarına göre hesaplanırken 2000 yılı baz yılı olarak alınmaktadır (Dreher 2003. 5).

Tablo 7: Dreher Endeksi (1975-2000)

ÜLKELER	Küreselleşme Endeksi						Politik	Sosyal	Ekonomik
	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2000		
ABD	4.56	4.61	4.53	4.50	6.09	6.48	7.88	6.90	4.92
Kanada	5.49	4.99	4.65	4.79	5.67	6.26	7.61	6.28	5.17
İsveç	5.18	4.53	4.56	5.00	5.36	6.00	7.85	5.00	5.62
Finlandiya	4.32	4.25	4.15	4.12	4.75	5.71	6.79	4.97	5.67
Danimarka	5.28	4.63	4.38	4.23	4.55	5.69	7.26	4.60	5.63
Lüksemburg	5.45	4.97	5.46	5.34	5.37	5.61	2.21	5.10	8.84
Belçika	6.30	5.33	5.40	5.43	5.24	5.48	7.33	3.49	6.18
İsviçre	4.86	4.61	5.32	5.13	4.76	5.44	5.63	4.81	5.96
İngiltere	5.04	4.73	4.68	4.74	4.64	5.44	7.04	3.73	6.01
Fransa	4.24	4.15	4.15	4.14	4.61	5.36	8.58	3.17	5.19
Norveç	4.37	4.32	4.01	4.22	4.66	5.35	6.62	4.45	5.31
Hollanda	5.31	4.69	4.47	4.42	4.77	5.31	5.52	4.08	6.46
Almanya	4.26	4.04	4.57	4.27	4.36	5.20	6.99	3.70	5.38
Avusturya	4.44	4.54	4.15	4.31	4.47	5.10	6.75	3.61	5.39
Avustralya	3.58	3.38	3.29	4.06	4.64	5.03	4.37	5.92	4.60
İrlanda	3.59	3.63	3.62	3.85	4.04	4.95	4.92	3.30	6.75
Y.Zelanda	3.31	3.24	3.12	3.38	4.06	4.91	3.35	5.70	5.30
İtalya	4.14	3.83	3.82	3.80	3.90	4.50	7.05	2.05	5.11
Japonya	3.92	3.56	3.54	3.75	3.63	4.38	4.84	4.24	4.16
Portekiz	2.23	2.49	2.30	2.63	3.10	4.10	4.88	2.12	5.61
İspanya	2.85	2.85	2.84	3.13	3.65	3.95	5.31	1.96	5.01
İzlanda	3.49	2.94	2.91	2.97	3.07	3.90	2.05	4.35	4.87
Çek Cum.	-	-	-	-	2.91	3.75	4.48	2.19	4.86
Polonya	2.77	2.95	3.58	2.71	2.79	3.74	6.30	1.93	3.65
Yunanistan	3.01	2.90	2.69	2.73	2.90	3.70	4.30	2.27	4.76
Macaristan	2.77	2.36	2.39	2.43	3.22	3.49	4.16	2.28	4.26
G. Kore	2.71	2.52	2.33	3.04	2.99	3.25	3.65	2.39	3.86
Türkiye	1.85	1.60	1.71	1.96	2.68	3.18	4.22	1.62	4.04
Slovenya	-	-	-	-	2.35	3.06	2.80	1.94	4.48
Meksika	2.19	2.32	1.92	2.36	2.62	2.88	3.44	1.40	4.03
Ruanda	0.81	0.94	0.98	1.01	0.94	0.92	1.20	0.33	1.33

Kaynak: <http://globalization.kof.ethz.ch/> (04.04.2008)

Toplam küreselleşme endeksi verilerine göre yapılan sıralamada ilk sırada ABD bulunmaktadır. ABD, ekonomik küreselleşme sıralamasında dünya genelinde ancak 25. olabilirken, sosyal ve siyasi entegrasyondaki değerleri ile birinci sıraya yükselbilmektedir. ABD'nin toplam endeks değeri 6.48'dir. Fransa en yüksek siyasi entegrasyon derecesine sahiptir. Ele alınan ülkeler arasında küreselleşme derecesi en zayıf ülke Ruanda'dır ve toplam endeks değeri 0.92'dir. Bu ülke, iç savaş sırasında yıkılmış olan ve kurumları iyi çalışmayan bir ülke görünümündedir. Ekonomik açıdan en az küreselleşmiş ülke ise Togo'dur. Nepal, sosyal bütünleşme derecesi en düşük ülkedir. Türkiye'nin ise toplam küreselleşme derecesi 3.18' dir ve bu değer ile 28 inci sırada yer almaktadır.

1.4.4. Martens-Zywietz Endeksi

Martens ve Zywietz (2004), sonraki kısımda ele alınacak olan Randolph'un "G.Index" (Globalization Index) yaklaşımından etkilenmiş olmakla birlikte temel olarak A.T.Kearney/Foreign Policy Globalization Index üzerinde çalışmış, ancak bu endeksi kavramsal ve işlemsel olarak daha da geliştirme yoluna girişmişlerdir. Yazarlar çalışmalarında, önerdikleri endeksi (Modifiye Edilmiş Küreselleşme Endeksi, MGI) güçlendirmek için 117 ülkeye ait değişik kaynaklardan elde ettikleri verileri kullanmışlardır. Bu yeni endeks, farklı ülkelerin küreselleşme düzeylerini tasvir etmek için ortaya konmaktadır. Geniş kapsamlı olma ve veri bulabilme ile kalite arasında dengeyi kurabilmek için göstergeler A.T.Kearney/Foreign Policy Globalization Index (2002) ve Held, McGrew vd. (1999) çalışmalarından yararlanılarak seçilmiştir. Aşağıda MGI değişkenlerinin dökümü yer almaktadır.

Tablo 8: Martens-Zywietz Endeksi (MGI)

Kategori	Değişken	Değişken Tanımı (yıl)
Küresel Siyaset	Elçilikler	Ülkede bulunan elçilik ve yüksek komiserlerin mutlak sayısı (2000)
	Örgütler	Uluslararası Örgütlere üyeliğin mutlak sayısı (2000)
Organize Güç	Askeri	Askeri harcamaların yüzdesi olarak konvansiyonel silahlara yapılan harcama (1997-1999)
Küresel Ticaret	Ticaret	İthalat+ihracatın GSYİH'daki payı (1999)
Küresel Finans	Doğ. Yabancı Yatırım(DYY)	GSYİH'nın yüzdesi olarak Brüt DYY (1997-1999)
	Sermaye	GSYİH'nın yüzdesi olarak brüt özel sermaye akımları (1997-1999)
İnsan Hareketliliği	Göçmenler	Yabancı ülkede doğanların toplam nüfusa oranı (2000)
	Turizm	Her 100 kişi başına uluslararası giriş ve çıkış yapan kişi sayısı (1998)
Teknoloji	Telefon	Dakika olarak kişi başına düşen uluslararası telefon trafiği (1999)
	İnternet	Nüfusun yüzdesi olarak internet kullanıcı sayısı (1999)
Çevre	Eco	Küresel alanda ekolojik açık (1999)

Kaynak: Martens ve Zywietz, 2004: 14.

Tablo 8' den görüleceği üzere MGI ile ilgili değişkenler yedi kategoride toplanmaktadır. Bunlar sırasıyla Küresel Siyaset, Organize Güç, Küresel Ticaret, Küresel Finans, İnsan Hareketliliği, Teknoloji ve Çevre kategorileridir.

Küresel Siyaset kategorisinde, ülkeler arasındaki iletişim ve tarihsel temellere dayanan diplomatik ilişkiler çerçevesinde siyasi entegrasyon derecesi

ölçülmeye çalışılır. Bunun için diplomatik ilişkilerin güçlülük derecesinin temsilcisi olarak ülkedeki elçilik ve yüksek komiserlik sayısı ile uluslararası örgütlere üyelik sayısından yararlanılır.

Organize Güç kategorisinde bir ülkenin dünya ile olan askeri-endüstriyel ilişki derecesi ölçülmeye çalışılır. Konvansiyonel silahlara yapılan askeri harcamaların sağlıklı bir gösterge oluşturabilmesi için üç yıllık ortalamalardan yararlanılır. Veriler Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nden (SIPRI) elde edilir. Uluslararası askeri yardımlar, uluslararası barışı koruma operasyonları gibi nedenlerle hesaplama hatalarının yapılması veri kalitesini düşürebilmektedir.

Küresel Ticaret kategorisinde ekonomik küreselleşmenin yoğunluğu, dış ticaretin yoğunluğu yardımıyla ölçülmeye çalışılır. Bu yoğunluk ise, bir ülkenin ihraç/ithal ettiği mal ve hizmetlerin toplam büyüklüğünün GSYIH'daki payı şeklinde ifade edilir. Bununla ilgili olarak 19. yüzyıla kadar geri gidebilen veriler elde etmek mümkündür.

Küresel Finans kategorisinde, Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) ve sermaye hareketleri ele alınmaktadır. DYY giriş ve çıkışlarının mutlak değer olarak toplamları ile ilgili verilere ödemeler dengesi hesaplan aracılığı ile ulaşılabilmektedir. Burada DYY, hisse senedi, uzun dönemli sermaye ve kısa dönemli sermaye gibi unsurları da kapsamaktadır, dolayısıyla DYY'in standart ölçümünden farklıdır. Küresel finans kategorisinin ikinci önemli unsuru sermaye hareketleridir. Brüt Özel Sermaye Akımları şeklinde ifade edilen sermaye hareketleri doğrudan, portföy ve diğer yatırım giriş ve çıkışlarından ibarettir ve ödemeler dengesinin sermaye hesaplan kaleminden ilgili veriler elde edilebilir.

İnsan hareketliliği kategorisinde ise ülkeler arasındaki insan nüfusu değişimi gözlenmektedir. Bu göç hareketleri farklı sebeplerle yapılmaktadır. Göç hareketlerinin hepsi resmi istatistiklere yansımayaabilmekte, illegal göç hareketleri de önemli boyutlara ulaşabilmektedir. İnsan hareketliliği kategorisinin ikinci önemli değişkeni uluslararası turizm hareketleridir. Uluslararası turizm faaliyetleri, ulaşım hız ve zamanının azalmasına paralel

olarak son yüzyıl boyunca önemli ölçüde artmıştır. Dünya Turizm Organizasyonu (WTO) veri için önemli bir kaynaktır. Veriler toplanırken turistik ziyaretlerin belirli bir dönemi aşmayacak makul ölçüde olanları dikkate alınmaktadır.

Teknoloji kategorisinde, telefon ve internet iki önemli kalem olarak belirlenmektedir. İnternet kullanıcılarının sayısı küreselleşmenin ekonomik yönü ile ilgili önemli bir göstergedir. Uluslararası toplumun insan haklarından haberdar olması, çiftçilerin uluslararası mal fiyatlarını takip etmesi gibi birçok önemli gelişme teknolojik küreselleşme sayesinde ortaya çıkmaktadır. İnternet ve telefon ile ilgili veriler Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nden elde edilmektedir.

Çevre kategorisinde, küreselleşmeye ekolojik bir temelde yaklaşmaktadır. Ölçüm için genellikle önerilen yöntem, çevreyi kirletmeyen mallar ile kirleten malların dış ticaret hadlerini elde ederek karşılaştırma yöntemidir. Bir başka yaklaşım ise “ekolojik ayak izi” kavramından hareket etmektedir. Bir coğrafi alanın bio-kapasitesinden daha büyük bir üretim faaliyeti ve insani faaliyet var ise ekolojik ayak izi olumsuz bir görünüm vermektedir. WWF (World Wide Fund) ekolojik ayak izi ve bio-kapasite ile ilgili olarak çeşitli kategorilerde (tarım alanı, orman, balıkçılık alanları, enerji sahaları vb.) veriler oluşturmaktadır. Bu kategoride yüksek bir sırada yer almak, o ülkenin dış dünya ile daha çok bütünleştiğini göstermektedir.

Belirtilen bu kategorilerden her birine göre 117 ülkenin aldığı puan sıralamalarının eşit dağılımla bir araya getirilmesi sonucunda MGI toplam değeri ve dolayısıyla ülkelerin küreselleşmeye katılım dereceleri ortaya konulmaktadır. Coğrafi faktörlerin ve diğer saptırıcı unsurların bertaraf edilmesi için doğal logaritma, regresyon ve kukla değişken gibi tekniklerden yararlanılır ve normalizasyon tamamlandıktan sonra bütün göstergelerin eşit dağılımına göre ağırlıklandırılmış tek bir endeks değeri elde edilir (Martens ve Zywiets, 2004: 12-18).

Tablo 9: Martens ve Zywiets (MGI) Endeksi Seçilmiş Ülkeler

Ülkeler	MGI Sıra	Eğilim	Örgütler	Askeri	Ticaret	DYY	Sermaye	İnternet	Turizm	Göçmen	Telefon	Eco
İsviçre	1	3	3	9	50	9	2	1	2	7	1	18
Avusturya	2	1	1	14	33	63	11	2	1	22	2	25
Belçika	3	2	9	74	3	13	5	23	13	26	10	2
Hollanda	4	14	10	40	10	6	4	16	9	21	8	4
İngiltere	5	9	12	70	57	3	3	13	7	19	5	9
İsveç	6	7	5	50	43	7	6	5	14	24	11	74
Çek Cura	7	4	19	21	9	20	14	15	5	58	14	19
Almanya	8	15	7	82	40	28	9	14	6	13	7	22
Macaristan	9	5	13	13	17	32	21	17	3	51	17	38
İrlanda	10	30	17	87	8	8	1	20	15	37	6	64
Kuveyt	13	6	34	26	73	78	29	36	24	2	32	1
ABD	16	31	22	79	105	31	38	6	11	1	3	12
Malezya	22	62	64	18	1	64	60	22	34	28	29	80
G.Kore	25	41	69	46	22	61	28	11	43	68	39	23
Jamaika	42	68	51	1	55	52	69	54	50	109	30	14
Türkiye	49	59	38	34	62	106	73	43	44	49	40	65
Azerbaycan	64	87	82	113	64	1	19	83	62	67	64	48
Endonezya	69	100	88	38	19	41	43	67	71	95	92	102
Bolivya	72	37	33	110	106	12	34	45	66	89	57	112
Çin	78	99	115	77	23	14	31	64	82	114	70	101
Brezilya	79	73	62	85	111	33	48	44	67	90	69	111
Fas	83	35	81	66	45	82	102	87	61	116	49	68
Peru	87	65	54	76	110	56	62	31	85	113	74	109
Honduras	100	92	93	111	30	81	95	84	84	93	79	58
Arnavutluk	104	75	78	73	101	99	103	112	103	111	71	36
Tanzanya	113	71	86	117	96	84	111	107	101	54	114	85
Ruanda	114	95	84	12	115	112	117	92	116	81	117	66
Haiti	115	112	99	96	109	113	114	110	102	110	116	41
Madagaskar	116	117	101	112	81	107	116	93	114	99	112	91
Burundi	117	108	102	104	117	116	110	104	117	82	115	70

Kaynak: Martens ve Zywiets, 2004: 15-18.

Yukarıdaki tabloya göre modifiye edilmiş küreselleşme değerleri dikkate alındığında İsviçre'nin birinci sırada olduğu görülmektedir. Modifiye edilmiş küreselleşme endeksi verilerine göre, seçilmiş 117 ülke arasında en az küreselleşen ülke, Burundi'dir. Türkiye için sıralama, modifiye edilmiş küreselleşme endeksine göre 49'unculuktur.

1.4.5. Randolph Endeksi (G-Index)

Randolph, Soğuk Savaş sona erdikten sonra "Sovyet Bloğu" ve "Üçüncü Dünya" gibi kavramların kullanımının bittiğini, dünyanın Batı ve Doğu olarak ikiye bölündüğünü ve en çok kullanılan kavramların "Küreselleşme", "Küreselleşmecilik",

“Yeni Ekonomi”, “Dünya Çapında Ağ” ve “Yükselen Ekonomiler” olduğunu ileri sürmektedir (Randolph, 2001: 5).

Küreselleşme Endeksi veya kısaca “G-Index” bir ekonominin dünyanın geri kalanıyla olan ekonomik bağlarının derecesini ölçmek ve bu bağlara derinlik, genişlik ve zenginlik kazandırmak amacıyla elde edilmeye çalışılmıştır. G-Index, küreselleşme olgusuna şekil, cisim ve hareket kazandırırken, aynı zamanda ulusal ve küresel ekonomiler arasında karşılıklı bağımlılık derecesini ölçer.

Tersten düşünüldüğünde G-Index puanları, bir ekonominin otarşi derecesini, ekonomik kendine güvenme derecesini, kendi kendine yeterli olmasını ve ulusal sınırlar içindeki bağımsızlık derecesini de ölçebilecektir (Randolph, 2001:5).

G-Index, ekonomilerin küreselleşme derecesini ölçerken genel olarak ekonomik faaliyetleri “geleneksel” ve “yeni” olarak ikiye ayırır. Apriori olarak belirlendiği üzere, geleneksel ekonomi, G-Index’in toplam ağırlığının % 70’ini oluşturur. Geleneksel ekonominin en önemli bileşeni uluslararası mal ticaretidir ve tüm G-Index’in %50’sini oluşturur.

Diğer iki faktör ise doğrudan yabancı yatırımlar (fiziksel) ve diğer özel sermaye yatırımlarından (finansal) oluşmaktadır ki her birinin endekste ağırlığı % 10’dur. Randolph’un “yeni ekonomi” olarak adlandırdığı ekonomik faaliyetler ise “yükselen (parlayan) sektörleri” kapsar ve G-Index’te % 30’luk bir ağırlığa sahiptir.

Bunlar içinde en önemli kalem hizmet ihracatı (turizm, finansal ve diğer benzer türdeki hizmetler) kalemidir. Diğer iki faktör ise ülkelerin internet kullanıcı sayısı ve uluslararası telefon trafiği hacmidir. Bu son iki kalemin her birinin ağırlığı % 5’tir ve aslında bu kalemler internet faaliyetlerinin boyutu ve “iletişime duyarlı” endüstriler için bir “turnusol” testi niteliğindedirler (Randolph, 2001: 6).

Tablo 10: G-Index'in Oluşturulması

Faktör (Kriter)	Ağırlık	Veri (Girdiler)	Max. Puan
Geleneksel Ekonomi= (% 70)			
1. Uluslararası Ticaret	50%	İhracat+İthalat, ABD Dolan, Yıl, %GSYİH	20
2. Doğrudan Yabancı Yatırım (FDI)	10%	FDI, ABD Dolan, Yıl, % GSYİH	20
3. Özel Sermaye Akımları (Net)	10%	Özel Sermaye Akımları (Tahvil, Tahvil Dışı Krediler, Portföy Yatırımları vs.), Yıl, % GSYİH	20
Yeni Ekonomi = (% 30)			
4. Hizmet ihracatı (Turizm, Finansal Hizmetler vd.)	20%	Hizmet İhracatı, ABD Dolan, % GSYİH	20
5. İnternet Abonesi	5%	İnternet Kullanıcıları Sayısı, % GSYİH	20
6. Uluslararası Telefon Trafikçi	5%	Bir ülkenin milyon dakika olarak uluslararası telefon trafiği hacmi, % GSYİH	20
Toplam	100%		

Kaynak: Randolph, 2001:s. 5.

Randolph, G-Index hesaplamalarından elde ettiği sonuçlara göre ülkeleri çeşitli gruplara ayırmaktadır. Hesaplama dönemi olarak son 30 yılı (1969-1999) dikkate alan G-Index'in 185 ülkeyi içine alan farklı grupları aşağıda yer almaktadır:

1. Gelişmekte Olan "A" Grubu: Özellikle son yirmi yılda küreselleşme eğilimlerinin güçlenmesine bağlı olarak "A: Çok Yüksek" derecesine giren gruptaki ülke sayısı bir hayli artmıştır.

2. Azalan "D" Grubu: B grubu "yüksek", C grubu "orta-yüksek" arasında puan alan ülkeleri temsil eder. D grubu ise "orta-düşük" derecede küreselleşmeyi temsil eder ki bu gruba giren ülkelerin sayısı özellikle son 20 yılda büyük ölçüde azalmıştır.

3. Kayıp Ülkeler: Bu gruba giren ülkelerin sayısı oldukça azdır ve "E: Düşük" "F: Çok Düşük" endeks değerlerine sahiplerdir. Bu ülkeler oldukça durağan bir ekonomik yapıya sahiptir ve son 30 yılda güçlü bir şekilde yönlendirilmemiş durumdadırlar.

Tablo 11: G-Index, Seçilmiş Ülkeler

Sıra	Puan	G-Index	Ülke	Geleneksel Ekonomi	Yeni Ekonomi
1	49	A: Çok Yüksek	Lihtenştayn	A: Çok Yüksek	A: Çok Yüksek
2	48	A: Çok Yüksek	Singapur	A: Çok Yüksek	B: Yüksek
3	46	A: Çok Yüksek	Belçika	A: Çok Yüksek	B: Yüksek
4	44	A: Çok Yüksek	Manda	A: Çok Yüksek	C: Orta-Yüksek
5	44	A: Çok Yüksek	BAE	A: Çok Yüksek	B: Yüksek
6	44	A: Çok Yüksek	İsviçre	A: Çok Yüksek	B: Yüksek
7	43	A: Çok Yüksek	Hollanda	A: Çok Yüksek	B: Yüksek
8	13	A: Çok Yüksek	Cayman Ad.	A: Çok Yüksek	A: Çok Yüksek
9	42	A: Çok Yüksek	İsveç	A: Çok Yüksek	B: Yüksek
10	42	A: Çok Yüksek	Hong Kong	A: Çok Yüksek	B: Yüksek
15	36	B: Yüksek	Malezya	B: Yüksek	B: Yüksek
27	31	B: Yüksek	İngiltere	C: Orta-Yüksek	C: Orta-Yüksek
29	30	B: Yüksek	Almanya	B: Yüksek	D: Orta-Düşük
31	30	B: Yüksek	Tayvan	B: Yüksek	D: Orta-Düşük
37	29	C: Orta-Yüksek	Fransa	C: Orta-Yüksek	C: Orta-Yüksek
50	25	C: Orta-Yüksek	G.Kore	C: Orta-Yüksek	C: Orta-Yüksek
55	24	C: Orta-Yüksek	İtalya	C: Orta-Yüksek	C: Orta-Yüksek
67	22	C: Orta-Yüksek	Avustralya	C: Orta-Yüksek	C: Orta-Yüksek
71	20	C: Orta-Yüksek	ABD	D: Orta-Düşük	C: Orta-Yüksek
88	17	D: Orta-Düşük	Japonya	D: Orta-Düşük	E: Düşük
117	12	D: Orta-Düşük	Türkiye	E: Düşük	C: Orta-Yüksek
138	10	D: Orta-Düşük	G.Afrika	E: Düşük	C: Orta-Yüksek
143	9	E: Düşük	Rusya	E: Düşük	D: Orta-Düşük
150	8	E: Düşük	Brezilya	E: Düşük	E: Düşük
161	7	E: Düşük	Çin	F: Çok Düşük	F: Çok Düşük
180	4	F: Çok Düşük	Nijer	F: Çok Düşük	F: Çok Düşük
181	4	F: Çok Düşük	Liberya	F: Çok Düşük	F: Çok Düşük
182	4	F: Çok Düşük	K.Kore	F: Çok Düşük	F: Çok Düşük
183	4	F: Çok Düşük	Somali	F: Çok Düşük	F: Çok Düşük
184	2	F: Çok Düşük	Burundi	F: Çok Düşük	F: Çok Düşük
185	2	F: Çok Düşük	Afganistan	F: Çok Düşük	F: Çok Düşük

Kaynak: Randolph, 2001: 7-9.

G-Index'e göre seçilmiş ülkelerin 2001 yılında aldıkları puanlara göre sıralamaları Tablo 11'de yer almaktadır. Daha önce belirtildiği gibi ülke grupları içinde yer alan ülkelerin büyük kısmı küreselleşme eğilimine önemli ölçüde uyum sağlamaktadırlar. Randolph'un 2001 hesaplamalarına göre 185 ülke arasında A grubuna giren ülke sayısı 12, B grubuna giren ülke sayısı 21, C grubuna giren ülke sayısı 38, D grubuna giren ülke sayısı 67, E grubuna giren ülke sayısı 35 ve F grubuna giren ülke sayısı 12'dir. E ve F grubuna giren ülkelerin toplam ülkelerin

yaklaşık % 25' ini oluşturduğu görülmektedir. E ve F grubu ülkelerin küreselleşme sürecine katılım eğilimleri oldukça düşüktür. Randolph ülkelerin aldıkları puanları yıllar itibarıyla karşılaştırdığında özellikle ülkelerin küreselleşme süreçlerinin sürekli aynı yönde gerçekleşmediğini ifade etmiştir.

1.4.6. Diğer Endeksler

Küreselleşme endeksleri daha önceden ifade edildiği üzere çok boyutlu ve tek boyutlu olmak üzere iki şekilde incelenmektedir. Daha önce açıklanan, A.T. Kearney, Heshmati, Dreher, Martens-Zywietz ve Randolph endeksleri çok boyutlu bir kapsam arz etmektedir. Çalışmanın bu kısmında ise diğer endeksler başlığı altında küreselleşme endekslerinin tek boyutlu nitelik taşıyanları daha kısa olarak açıklanacaktır.

1.4.6.1. Sachs-Warner Endeksi

Küresel bütünleşme sürecini incelemek ve küreselleşmenin reforma giden ülkelerin büyümesi üzerine etkilerini tahmin etmeyi amaçlayan (Sachs ve Warner, 1995: 2) çalışmalarında yazarlar her ülkenin dünya ekonomisine sağladığı uyumun derecesini belirten bir faktör olarak, dış ticarete açıklıklarını ölçen göstergelerin ülkeler arası karşılaştırmasını kullanırlar. Onlara göre ülkelerin dış ticarete açılması hükümetlerin dünya ekonomik sistemi ile bütünleşme yönündeki genel reform planlarının önemli bir parçasıdır. Fiyatların serbestleştirilmesi, bütçelerin yeniden yapılandırılması, özelleştirme, kuralsızlaştırma ve sosyal güvenlik ağlarının tesisi gibi unsurlar reform sürecinin önemli boyutları olmakla birlikte dış ticaretin serbestleştirilmesi reformların “olmazsa olmaz” koşuludur. Yazarlar aynı zamanda, geniş bir tartışma konusu olan “ekonomik yakınlaşma” sürecini de sorgulamayı amaçlarlar.

Sachs ve Warner, dış ticaretin serbestleştirilmesi ile ilgili sınıflandırmayı ve bunun zamanlamasını dikkate aldıklarında, bir ülkenin dış ticaretinin kapalı olması için şu ölçütleri taşımaları gerektiğini ileri sürerler (Sachs ve Warner, 1995: 22):

- Tarife dışı engellerin dış ticaretin % 40'ını ve daha fazlasını kapsamaması.
- Ortalama gümrük tarifesi oranının % 40 ve daha fazla olması.

-Döviz kurunun karaborsa fiyatının, resmi döviz kurunun yüzde 20 veya daha fazla oranda üstünde olması

-Sosyalist bir ekonomik sisteme sahip olunması

-İhracatın genelinde kamu monopolünün ağırlığı.

Sachs ve Warner, yukarıda sıralanan kriterlere göre ülkelerin durumlarına 0 ve 1 arasında değerler verir, elde edilen ortalama değer, Sachs-Warner Endeksini oluşturur ki ülkelerin "dışa açıklık" sıralaması bu endeks değerinin sıralamasına göre belirlenir.

1.4.6.2. Andersen-Herbertsson Endeksi

Kearney küreselleşme endeksi tanıtılırken bu endekse yönelik bazı eleştirilerden bahsedilmişti. Bunların başında endeksin ülke büyüklüklerini dikkate almaması, ağırlıklandırma yönteminin anlamlılığı, değişken seti seçiminin mantıklı olup olmaması gibi eleştiriler yer almaktadır. Kearney Endeksi'ne göre örneğin İsveç'in ABD kadar küreselleşmiş olması için ABD'de mevcut olan yabancı elçilikler kadar İsveç'te yabancı elçilik olmalıdır. Ekonomik açıdan düşünüldüğünde de benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Örneğin Pakistan, ABD'ye göre ekonomik küreselleşmede üst sıralardadır. İşte bu tür anormallikleri ortadan kaldırmak için kullanılan düzgünleştirme (smoothing) yöntemlerinden birisi Faktör Analizidir. Çünkü Kearney'in ele aldığı küreselleşme boyutlarının her biri diğeri ile ilişki halindedir (Looney, 2004). Andersen ve Herbertsson, faktör analizi yöntemini kullanarak küreselleşme için daha geçerli bir endeks elde etmeye çalışmışlardır. Çok değişkenli bir analiz tekniği olan faktör analizi, bir değişken setini daha az sayıda ilişkisiz ve anlam ifade eden hipotetik değişkenle belirtmeyi hedef alan bir tekniktir. (Köklü, 2002: 49)

Faktör analizi (Factor Analysis, FA), "birbirleriyle ilişkili veri yapılarını birbirinden bağımsız ve daha az sayıda yeni veri yapılarına dönüştürmek, bir oluşumu, nedeni açıkladıkları varsayılan değişkenleri gruplayarak ortak faktörleri ortaya koymak, bir oluşumu etkileyen değişkenleri gruplamak, majör ve minör faktörleri tanımlamak amacıyla başvurulan bir yöntemdir" (Özdamar, 1999: 233).

Andersen-Herbertsson yöntemi, küreselleşmenin göstergeleri olduğuna inanılan birkaç değişkenin faktör analizinin çoklu tekniği ile kombine edilerek tek bir

küreselleşme indeksine dönüştürülmesi işlemidir. Yazarlar, faktör analizini, temelde açıklayıcı değişkenler grubunun küçük bir bağımsız değişkenler grubuna indirgenmesi amacını taşıyan bir teknik olarak tanımlarlar ve onlara göre bu tekniğin cezbedici yönü, çeşitli değişkenleri apriori değerlendirmeler yerine istatistiksel temelde ele almasıdır. (Andersen ve Herbertsson, 2003: 4). Böylelikle, faktör analizi sayesinde orijinal veri setinden elde edilen temel bilgiler yardımıyla bağımsız değişkenlerden bazılarını kaybetmeden küçük bir bağımsız değişkenler veri seti oluşturulabileceğini ileri sürerler (Andersen ve Herbertsson, 2003: 5).

M değişkenleri ve N faktörleri temsil etmek üzere Andersen-Herbertsson faktör modelinin matematiksel gösterimi aşağıdaki gibidir; (Andersen ve Herbertsson, 2003: 5)

$$Z_{ji} = \sum_{p=1}^m a_{jp} F_{pi} + d_j U_{ji} (i = 1, 2, \dots, N; j = 1, 2, \dots, M)$$

Burada Z_{ji} , i ülkesi için j değişkenini ölçerken U_{ji} tekil faktördür. Her faktör için, açıklayıcı değişkenler ülkeler arası değişkenlik farklarındaki (varyanstaki) ağırlıklarına göre değerlendirilir. Bu ağırlıklar, a_{jp} katsayısı ile gösterilir ve faktör modelinde "faktör yükü" şeklinde isimlendirilir, d_j ise tekil faktörün ağırlığıdır. Ortak faktörlerin değerleri her ülke için F_{pi} 'ler şeklinde tahmin edilir. Bu tahminler faktör puanları (skorları) şeklinde adlandırılır ve ülkenin çeşitli faktörlere göre sıralanmasında yardımcı olur. Burada ele alındığı biçimiyle de faktör puanları görece olarak küreselleşmenin ölçülmesinde ve ülkelerin sıralanmasında kullanılan temel unsurlardır.

Faktör analizi yönteminin en önemli özelliği ülkeler arasında en büyük varyansa sahip açıklayıcı değişkene en yüksek ağırlığı vermesidir. Bu da ülkeler arası karşılaştırma yaparken işe yaramaktadır. Faktör analizi yönteminde faktörlerin yorumu önem kazanır, bir faktördeki yüklemenin fazla olması değişkendeki değişimin büyük bölümünün faktör tarafından açıklanabildiğini gösterir.

Andersen ve Herbertsson, küreselleşme endeksini örneklendirirken OECD üyesi 23 ülkeyi 1979-2000 dönemi için incelemiştir. Ülkeler ve değişkenler seçilirken, değişkenlerle ilgili verileri uzun bir zamandan beri kesintisiz bir şekilde yayınlayan ülkelerin dikkate alınmasına önem vermişlerdir. Bu kritere göre dokuz değişken

belirlenmiş ve bu değişkenlerin küreselleşmeyi en iyi şekilde temsil ettiği düşünülmüştür. Bu değişkenler şunlardır:

- Alternatif para birimlerinin kullanılma serbestliği (Free Curr)
- Sermaye ve finansal piyasalardaki işlem serbestliği (Free Exchange)
- Yabancılarla ticaret yapma serbestliği (Free Trade)
- Özel sermaye akımlarının GSYİH'ya oranı (Cap Flows)
- Mal ve hizmet ihracat + ithalatının GSYİH'ya oranı (Openness)
- GSYİH'nın bir yüzdesi olarak faktör gelirleri (Factor Received)
- GSMH'nın bir yüzdesi olarak faktör geliri ödemeleri (Factor Paid)
- Ticaret hadlerindeki değişiklikler (Changes Terms Trade)
- Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYİH'ya oranı (InDirInv)

Küreselleşme Endeksi'nin yukarıdaki değişkenler yardımıyla hesaplanmasında iki temel metod kullanılmıştır. Bunlar "Ana Eksen Faktörizasyonu" (Principal Axis Factoring) ve onu tamamlayan "Varimaks Rotasyonu" metodudur. Ana Eksen Faktörizasyonu yöntemine göre her bir faktör için hesaplanmış olan faktör yükleri aynı zamanda o faktör ile değişken arasındaki korelasyonu belirtir. Bu suretle, bir değişken hangi faktör ile yüksek derecede korelasyon içindeyse o değişkenden anılan faktördeki değişkenler ile bir fenomeni açıklamakta yararlanılabilir. Her faktörün yapısı içinde değişkenlerin değişik ağırlıklar halinde yer aldığı, bu değişkenlerden bazılarının ana (majör) rol, bazılarının ise yardımcı (minör) rol oynadığı bilinmektedir. Sonuçta, belirlenen faktör yüklerinden yararlanılır ve faktör puanları (skorları) hesaplanır. (Özdamar,1999: 242-44).

1.4.6.3. Brahmbhatt-Dadush Endeksi

Brahmbhatt-Dadush (1996), "Entegrasyon Hızı Endeksi" adını verdikleri ölçüm metotları ile küreselleşmeyi ölçmenin farklı bir boyutunu gerçekleştirmişlerdir. 1980'lerin başı ile 1990'ların başı arasındaki dönemde toplam dört göstergenin gelişimine göre ülkelerin uluslararası bütünleşme hızlarını ölçmüşlerdir:

1. Reel dış ticaretin GSYİH' ya oranı
2. Doğrudan yabancı yatırımların GSYİH' ya oranı
3. Kurumsal yatırımcıların kredi derecelendirme notları

4. İmalat sanayi ürünlerinin toplam ihracattaki payı.

Entegrasyon Hızı Endeksi, bu dört göstergenin ele alınan dönem boyunca basit ortalamalarındaki değişikliklerin standardize edilmiş hallerinin ifadesidir. Bu değişkenlerin düzeyleri entegrasyon endeksinin de düzeylerini yansıtır.

Reel dış ticaretin GSYİH' ya oranı ve doğrudan yabancı yatırımların GSYİH' ya oranı kriterleri bilinen klasik küreselleşme ölçütü kriterleridir. Burada değişik olan kurumsal yatırımcıların kredi derecelendirme notlarının ve imalat sanayi ürünlerinin toplam ihracattaki payının küreselleşme göstergesi olarak ele alınmasıdır.

Dünyada bilinen kurumsal kredi derecelendirme kuruluşlarının ve diğer kurumsal yatırım kuruluşlarının ülkelerin kredibilitesi için verdikleri notlar küresel entegrasyon endeksine dahil edilmiştir. Çünkü bu notlar ve ülkelerin sıralaması ülkelerin uluslararası sermaye piyasalarına giriş yeteneklerinin bir ölçüsü olarak kabul edilebilir. (Brahmbhatt ve Dadush, 1996: 47).

Entegrasyon Hızı Endeksinin diğer bir önemli bileşeni imalat sanayi ürünlerinin toplam ihracattaki payıdır. Burada, bir ülkenin dünya standartlarında ve çağdaş teknolojik bilgiyi kullanarak mal üretme yeteneğini bu oranın temsil edebileceği düşüncesi hakimdir (Brahmbhatt ve Dadush, 1996: 48). Bu oranın ülkenin kalkınma aşamalarından hangisinde olduğunu ve üretim faktörlerini kullanma yeteneğini gösterdiği de düşünülmektedir.

Brahmbhatt ve Dadush, araştırmalarının sonunda, ülkelerin küreselleşme hızını belirleyen üç tip politikanın olduğunu ileri sürerler: makroekonomik politika, dış ticaret ve DYY rejimleri, haberleşme/ulaştırma altyapıları ve bunlara ilişkin reformist politikalar.

1.4.6.4. Dünya Bankası Yaklaşımı

Dünya Bankası (World Bank), "küresel ekonomiyle bütünleşme" olarak adlandırdığı küreselleşme göstergelerini her yıl düzenli olarak yayımladığı "Dünya Kalkınma Göstergeleri" (WDI) raporunda sergilemektedir. Bu başlık altında şu göstergeler yer almaktadır. (World Bank, 2003; World Bank, 2004):

1. Malların dış ticaret hacminin GSYİH' deki payı; İmalat sanayi ihracatı ve ithalatının cari ABD doları cinsinden değerinin GSYİH' deki payı anlamına gelir. Bilindiği gibi bu oran, geleneksel dışa açıklık ölçüm metodudur.

2. İmalat sanayi dış ticaretinin sanayi malları GSYİH' sindeki payı; İmalat sanayi ihracatı ve ithalatının cari ABD doları cinsinden değerinin sanayi malı katma değerine oranı anlamına gelmektedir.

3. Dış ticaretin GSYİH' de aldığı paydaki değişiklik.

4. Reel dış ticaretin büyüme oranı.

5. Brüt özel sermaye akımlarının GSYİH' deki payı: Doğrudan yabancı yatırımların (DYY), portföy yatırımlarının ve diğer yatırım giriş ve çıkışlarının ABD doları cinsinden mutlak değerlerinin GSYİH' deki payı.

6. Brüt doğrudan yabancı yatırımların ABD doları cinsinden değerinin GSYİH' deki payı: Doğrudan yabancı yatırımların (DYY) standart ölçümüne aykırı olarak buradaki DYY' in kapsamı içine hisse senedi yatırımları, kazanılan gelirlerin yeniden yatırılması, diğer uzun vadeli sermaye ve kısa vadeli sermaye giriş ve çıkışları dahil edilmektedir. Bu büyüklükte ABD doları cinsinden GSYİH' deki oranı dikkate alınarak hesaplanmaktadır.

7. Ticari hizmetler ihracatının sanayi malları ihracatına oranı: Kamunun dışındaki ticari hizmet ihracatının, f.o.b. değeri ile hesaplanmış toplam ihracat değerine (cari ABD doları cinsinden) oranı.

Küreselleşme sürecinin ülkelerin kalkınması açısından etkilerin araştırıldığı çalışmanın buraya kadar olan kısmında, küreselleşme olgusu, öncelikle kavramsal çerçevesi ve toplumsal alanların bütününe etkilendiği bir değişim dönüşüm süreci olması sebebiyle, ekonomik, teknolojik, siyasal, sosyo-kültürel, finansal ve çevresel boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonrasında küreselleşmenin tarihsel serüveni ve küreselleşme sürecinin aktörleri incelenmiştir. En son olarak ise ülkeler arası karşılaştırma yapmak üzere, tüm toplumsal alanlarda küreselleşme olgusu çerçevesinde değerlendirilen gelişmelerin, bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasıyla oluşturulan küreselleşmenin ölçülmesine ilişkin, literatürde yer alan çalışmalar ele alınmıştır.

Bu noktada, başta teknolojik gelişmeler olmak üzere, topyekun küreselleşme süreci, gelişmiş, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkeler için anlamlı bir rol

oynamaktadır. Özellikle teknolojik gelişmelerin öncülüğünde, küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı tüm bu gelişmelerin, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin refah düzeyinin artırılmasında, diğer bir ifadeyle kalkınmasında, ciddi bir fırsat oluşturduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla kalkınma ve refah düzeyinin artırılması, küreselleşme sürecinde etkin olarak yer almak isteyen hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkeler için önemli bir konu haline almaktadır. Bu nedenle, çalışmanın amacına ve bütünlüğüne uygun olarak izleyen bölümünde, büyüme artı yapısal değişim olarak ifade edilen ve gelişmişlik farklarına bakılmaksızın tüm ülkeler için küreselleşme sürecinde etkin rol alma anlamında öne çıkan, kalkınma konusu genel hatları itibarıyla ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KALKINMA; KAVRAMSAL ÇERÇEVE, KALKINMA STRATEJİLERİ, KALKINMADA YENİ YAKLAŞIMLAR VE KALKINMA KÜRESELLEŞME İLİŞKİSİ

2.1. Kalkınmanın Tanımı ve Kapsamı

Sanayileşme olgusu ilk olarak sanayi devrimi ile İngiltere’de ortaya çıkmış olmakla birlikte, kalkınma kavramı ikinci dünya savaşı sonrasında yaygın olarak kullanılmaya başlanılmıştır. 1950’li yıllardan sonra da özellikle sosyal bilimlerde sık kullanılan bir kavram haline gelmiştir (Başkaya, 1994: 24).

İkinci dünya savaşı sonrası teknolojik alandaki gelişmelerin hız kazanmasıyla birlikte ülkelerarası gelir ve sosyo-ekonomik yapı farklılıklarının belirgin duruma gelmesi, azgelişmiş ekonomiler ve kalkınma sorununu ön plana çıkarmıştır. Kalkınma ekonomisinin özellikle ikinci dünya savaşı sonrası gelişme göstermesinin en önemli sebebi, sömürge ya da yarı sömürge durumunda olan toplumların bağımsızlıklarını elde etmeleriyle, kalkınma bilincinin oluşması, gelişmiş ülkelerdeki teknolojik gelişmeler sonucu bu ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasındaki farkın giderek açılması ve gelişmiş ekonomilerin azgelişmiş ülkeleri kontrol altına alarak üstünlük sağlama faaliyetleridir (Freyssinet, 1985: 2).

Kalkınma olgusunun ikinci dünya savaşından sonra daha çok ön plana çıkması, daha öncesinde bu olgunun ele alınmadığı anlamı taşımaz. Mevcut iktisat literatürüne bakıldığında ikinci dünya savaşı öncesi dönemde de A. SMİTH, F. LİST, D. RİCARDO, R. MALTHUS, J.S. MİLL ve K. MARX gibi birçok bilim adamı tarafından bu olgu incelenmiştir.

A. SMİTH, bir ekonomide kalkınmanın verimlilik artışına, verimlilik artışının işbölümüne, işbölümünün de iç ya da dış pazarların gelişmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir. F. LİST, Almanya ekonomisinin kalkınma sorunlarını inceleyerek, "Milli İktisat" düşüncesi ışığında kalkınmayı koruma politikalarına dayandırmıştır. D. RİCARDO, R. MALTHUS, J.S. MİLL ve K. MARX’ ta insanların ve ulusların maddi refah ve kalkınmalarını çalışmalarına konu ederek, ekonomik kalkınmanın

nedenlerini ve sonuçlarını incelemişler ve büyüme ile kalkınma sürecinin oluşumu üzerinde durmuşlardır (Manisalı, 1978: 5; Kaynak, 1991: 1).

Kalkınma, bir toplumun ekonomik, teknolojik, sosyal ve siyasi açıdan belli bir hayat seviyesine ulaşması (gelişmesi) demektir (Düğer ve Dulupçu, 2000: 493). Ulaşılan hayat seviyesinde ise toplumun ekonomik, teknolojik, sosyal ve siyasal kurumlarında değişme ve gelişme ortaya çıkar. Böyle bir yapısal değişme ile diğer ülkeler yanında itibarı yükselen ülke kalkınmış olur.

Kalkınma maddi refahın artırılması, yoksulluğun giderilmesi, üretimde kullanılan girdiler ve elde edilen çıktılarının kompozisyonunun değiştirilmesi gibi süreçleri içerir. Kalkınma ayrıca toplumun hayat standardının mevcut düzeyinin korunması ya da yükseltilebilmesi için daha etkin ve farklılaştırılmış metotlarla üretimde bulunmaya yönelik bir harekettir. Kişi başına düşen reel üretimde hızlı ve sürekli bir yükselişin yanı sıra toplumun demografik karakteristiğinin, ekonomik yapının ve teknolojinin değişimini de dikkate alır (Berber, 2006:9).

Bu bağlamda kalkınma daha çok az gelişmiş ülkeler için kullanılan bir kavramdır. Ülkelerin tabii kaynaklarının, kültürel, sosyal ve siyasi kurumlarının farklılığı, hangi ülkenin kalkınmış, hangi ülkenin ise kalkınmamış olduğu ayrımında kullanılan kriterlerin çoğunlukla tasviri oluşu, analitik bir kriterin henüz bulunmadığını göstermektedir. Bu bağlamda kalkınma, Kişi Başına Düşen Milli Geliri çok az olan bir ekonominin, bu gelirini devamlı ve kendi kendini idame eder bir tarzda arttırabilme süreci olarak da tasvir edilebilir (Düğer ve Dulupçu, 2000: 478).

Bir ülkede kalkınmanın varlığından bahsedebilmek için o ülkede, Kişi Başına Düşen Milli Gelir seviyesinde devamlı ve önemli artışların kaydedilmiş olması şarttır. Gelir artışı devamlılık göstermiyorsa ya da önemli sayılacak miktarda değilse bu gelir artışları, o ülkede ekonomik kalkınma sürecine girildiğini göstermemektedir. Kalkınmanın bu şekilde tanımlanması, ister istemez bu konudaki araştırmaların uzun dönemli bir çerçevede içinde yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Üstünel, 1966: 7).

İktisat literatüründe gelişme, büyüme ve kalkınma ile ilgili çalışmaların gözden geçirilmesi bizi kalkınmanın, büyümeden daha çok kapsamlı bir küresel kavram olduğu sonucuna götürmektedir. Kavramların kullanımında kalkınmış ve

kalkınmamış ülke kavramları bir durum tespiti iken, diplomatik açıdan daha olumlu bir ifade olan “gelişme” bir sürece vurgu yaptığı için gelişmekte olan ülkeler kavramı uluslararası literatürde daha yaygın bir kullanıma sahiptir. Gelişme kavramı, nitel yönlerden soyutlandığında büyüme kavramına, daha genel bir kullanım olan sadece gelişmişlik derecesi açısından soyutlandığında ise kalkınma kavramına ulaşılmaktadır. Kalkınma ve gelişme büyüme artı yapısal değişiklikleri içerirken nitel ve nicel yönleri birlikte içerir. Buna göre gelişme daha kapsamlı bir süreç ve uluslararası politikalara bağlı bir olgu olarak şekillenmektedir (H. Erkan, 1986: 92-93). Kalkınma, önceden var olanların nicel bir şekilde büyümesi olan ve sosyolojik anlamda, bireysel davranışların ve sosyal organizasyonların farklı görüntülerle yenilenecek ortaya çıktığı bir genişleme olgusu olan, modernleşmeden ayrılır. Kalkınma, yeni bir dünyanın belirmesini öngörür. Kalkınma, basit bir ekonomik başarının kapsamını geniş ölçüde aşar. Kalkınma, sanayileşmeyi, ekonomik gelişme ise, ekonomik ve sosyal yapılarda derin bir değişmeyi gerektirir (Altıntaş, 1978: 38).

Kalkınma sürecinin konusu, azgelişmiş ekonomilerdir. Kalkınma kavramının anlamının genişlemesi için azgelişmiş ekonomilerin ulaşması gereken değişim ve dönüşümlerinin de dikkate alınması gerekir. Bu nedenle kalkınma, birçok İktisatçı tarafından, büyüme artı yapısal – niteliksel değişme olarak tanımlanmıştır. Bir ekonominin kalkınma düzeyi, yani ekonomik faaliyetinin seviye ve bütünleşme derecesi, fiili alt yapı donanımına bağlı olarak belirlenmektedir. Ayrıca fiili alt yapıya tarihi altyapının da etkileşimde bulunarak kalkınmanın tamamlanmasını sağladığı aşikârdır (H. Erkan, 1998: 15).

Ekonomik açıdan geri kalmış ülkelerdeki sürekli ve istikrarlı gelir artışı olarak telaffuz edilen kalkınma, diğer bir bakış açısıyla da, toplumda meydana gelen yapısal değişimleri ve buna bağlı olarak üretim hacmindeki genişlemeyi gösterir. Kalkınma, toplumun ekonomik, sosyal ve siyasal kurumlarının, insan düşünce ve davranışlarının, insanlar arasındaki ve insanlarla kurumlar arasındaki ilişkilerin değişmesi ve gelişmesi sonucunda olabilir. Üretimdeki büyük artış, toplumun düşük bir verim düzeyinden daha yüksek bir verim düzeyine çıkması sayesinde olur. Kalkınma, yalnızca herkesin okur-yazar durumuna getirilmesi demek değildir. Kalkınma, toplumun üretim yapısını, üretim tekniğini, üretimdeki kurumsal temelleri ve dış bağlantıları değiştirmek demektir (Altıntaş, 1978: 38-39).

Kalkınmanın tanımı yapılırken, bilim adamları arasında tek bir tanım üzerinde görüş birliğine varılamamıştır. Bulunan ortak nokta, kalkınmanın tek bir değişkene bağlı olmadığı, tam tersine kalkınma tanımının birçok değişkeni içerdiğinin bilinmesidir (Savaş, 1986: 5).

Bu bilgiler ışığında kalkınmayı şöyle tanımlamamız mümkündür. Kalkınma, üretimin ve fert başına gelirin istikrarlı artırılması, başta teknolojik yapı olmak üzere ekonomik, siyasal, hukuki ve sosyo-kültürel yapının değiştirilmesi, yenileştirilmesidir.

Kalkınma sürecinde tarım, sanayi ve hizmetler olarak adlandırılan temel sektörlerin GSMH içindeki nispi paylarında değişiklikler gözlenir. J. Fourastie ve C. Clark tarafından geliştirilen üç sektör teorisine göre, kalkınmanın ilk safhalarında tarım sektörünün ekonomi içindeki payı, oldukça yüksek düzeyde iken, buna karşılık sanayi ve hizmetler sektörünün payı düşüktür. Kalkınma sürecinde tarım sektörünün payı düşerken sanayi ve hizmetler sektörünün payı artış gösterir. Belirli bir kalkınma süreci sonunda üç sektörde ekonomi içindeki ağırlığı dengeli duruma gelir. Değişim safhası olarak adlandırılan bu süreçten sonra tarımın ekonomideki payı düşüş trendine girerken, sanayinin ve hizmetler sektörünün payı yükselir. Ancak sanayi sektöründeki yükseliş, hizmetler sektöründen daha az olmaktadır. Hizmetler sektörünün ekonomideki payı sürekli artış göstermekte ve en yüksek noktada istikrara ulaşmaktadır. Bu süreçte iki nokta çok önemlidir. Değişim süreci yaşanırken sanayi sektörünün ekonomi içindeki payı diğer sektörlerle nazaran daha fazladır. Ancak değişim süreci yaşandıktan sonra sanayinin payı azalmakta, buna karşın hizmetler sektörünün payı artmaktadır. Bununla birlikte, sanayi sektörünün alt sektörlerindeki değişim, dış ticaretin temel yapısındaki değişim, kişi başı daha yüksek enerji tüketimi, okur-yazar oranını, şehirleşme oranları, bebek ölüm oranları, kişi başına düşen doktor sayısı, Ar-Ge faaliyetlerinin GSMH içindeki payı ve sosyo-kültürel yapının değişimi gibi faktörlerde kalkınmanın diğer belirleyici faktörleri arasında yer almaktadır (Berber, 2006: 10-11).

2.2. Kalkınmanın Temel Dinamikleri

Bir ülkedeki ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve teknolojik yapının dönüştürülmesinde rol alan önemli faktörler kalkınmanın temel dinamiklerini

oluşturmaktadır. Ekonomik açıdan kalkınmanın temel dinamikleri; sermaye birikimi, teknolojik ilerleme, nüfus, işgücü ve beşeri sermaye olarak gruplandırılmaktadır.

2.2.1. Sermaye Birikimi

Sermaye birikimi, mevcut gelirin bir kısmının tasarruf edilerek gelecekteki üretim ve geliri artırmak amacıyla yatırıma dönüştürülmesi olarak ifade edilmektedir. Sermaye birikimi, iktisatçılar tarafından kalkınmanın temel dinamiği olarak kabul edilmektedir. Çünkü sermaye birikimindeki yetersizlik, ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve teknolojik alanlarda geri kalmasının en temel nedenidir. Aslında sermaye birikimini, iktisadi kalkınmanın her sorununu çözümleyen bir faktör olarak görmek durumu basit algılamak olarak nitelendirilebilir (Han ve Kaya, 2002: 59). Ancak hareket noktası olarak bakıldığında ekonomik anlamda geri kalmış ülkelerin en büyük sorunu yoksulluktur ve yoksulluğun nedeni de yeterli sermaye birikimine sahip olamamaktır. Bu nokta dikkate alındığında, sosyal, siyasal, kültürel, dinsel ve coğrafi koşulların da kalkınma üzerinde önemli etkileri vardır. Ama bu yapıların dönüştürülmesi için temelde sermaye birikiminin gerekliliği göze çarpmaktadır.

Sermaye birikimi konusunda iki önemli sorun öne çıkmaktadır. Birincisi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki toplam tüketim harcamalarının gayri safi yurt içi hasılaya oranının gelişmiş ülkelerdeki tüketim harcamalarına oranla yüksek olması ve bu nedenle insanların tasarruf sıkıntısı içerisinde olmasıdır. Gelişmiş ülkelerde tüketim harcamalarının GSYİH' ya oranı yaklaşık %50 civarındayken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu oran %75 düzeyindedir. Bu durum az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kişi başına gelirin düşük olmasından ve gelirin büyük bir kısmının temel ihtiyaçlara ayrılmasından kaynaklanmaktadır (Kar ve Taban, 2005: 10). Bu bağlamda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikimi daha yavaş artmakta ve bu birikimin yatırımlara dönüştürülmesi daha uzun süre almaktadır.

İkincisi ise, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye talebinin yetersizliğidir. Bu ülkelerdeki insanların reel gelirlerinin düşük olması, taleplerinin de düşük kalmasına ve bu durum da pazarın büyüklüğünün sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Pazarın yetersiz olması ise, girişimcilerin yatırım yapma isteğini azaltarak sermaye talebinin düşük kalmasına yol açmaktadır. Üretimde yeterli

düzeyde sermaye kullanılmaması, üretimde verimlilik düşüşünü (Han ve Kaya, 2002: 64-65) ve verimlilik düşüşü de insanların reel gelirinin azalmasını tetiklemektedir. Sonuçta başlanılan yere gelinen bir kısır döngü yaşanmaktadır (Kar ve Taban, 2005: 11). Bu noktada kalkınmada, tasarruf ve sermaye birikiminin (yatırımın) stratejik etkinliği ve önemi ortaya çıkmaktadır.

2.2.2. Teknolojik İlerleme

Teknolojik ilerleme, aynı girdi ile daha büyük miktarlarda çıktı üretme veya belli bir kaynaktan daha üstün, kaliteli ve yeni çıktı üretme olanağı sağlayan bir takım bilgilerin ortaya çıkması olarak tanımlanmaktadır (Rosenberg, 1999: 3).

Teknolojik ilerlemenin nötr, işgücünden tasarruf eden ve sermaye tasarruf eden teknolojik ilerleme olmak üzere üç temel sınıflandırılması yapılmaktadır. Aynı miktarda girdi kullanılıp, girdi kombinasyonu değiştirilmeden daha yüksek çıktı elde edilmesi nötr teknolojik ilerleme olarak ifade edilmektedir. Diğer taraftan teknolojik ilerleme işgücü ya da sermaye tasarruf edici nitelikte de olabilmektedir. Bilgisayarlar ve üretimde otomasyona geçişler işgücü tasarruf edici teknolojik ilerlemenin en basit örneklerini oluşturmaktadır. Sermaye tasarruf edici teknolojik ilerleme ise olağan dışı bir durumu ifade etmektedir. Çünkü dünyadaki bilimsel ve teknolojik araştırmalar neredeyse tamamen gelişmiş ülkeler tarafından yapılmakta ve bu ülkeler sermaye tasarruf etmekten çok işgücü tasarruf edici araştırmalara yoğunlaşmışlardır. Oysa azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bol olan işgücü tasarruf eden değil kıt olan sermaye tasarruf eden teknolojik ilerlemelere ihtiyaç duymaktadırlar (Berber, 2006: 30-31).

Kalkınmayı basit bir üretim artışı değil de, ekonomik ve sosyal yapıda değişmeyi de içine alacak şekilde, bir ülkedeki sosyo-ekonomik etkinlik düzeyinin artışı olarak tanımlarsak o zaman, bunu sağlayacak kalkınma dinamiklerinin başında bilim ve teknolojinin gelişmesi ile kurumsal çerçevenin iyileşmesinin geldiği görülecektir. Ülkelerin az gelişmişlik düzeyinden kurtulabilmesi ve sermaye tasarruf edici teknolojik ilerlemenin sağlanabilmesi için bir yandan insanların bilgi ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi, daha doğru kararlar almalarını sağlayacak sıhhatli bilgi akımlarının sağlanması önemli yer tutmaktadır. Bu anlamda karar alma ve uygulama süreçlerindeki tıkanıklıkların giderilmesi ve kurumsal yetersizliklerin, engellerin

ortadan kaldırılması, insanları daha üretken kılacak araç ve gereçlerin sağlanması gerekecektir. Bunlar sağlanabildiği zaman üretken güçlerden gelir ve dolayısıyla sermaye yaratma kapasitelerinin artması doğaldır (Üstünel, 1975: 36). Bu bağlamda bilimsel ve teknolojik gelişmelerin, sermaye yaratma kapasitesini artırma, yenilik, verimlilik ve rekabet etkileriyle kalkınmaya kattığı dinamizm göze çarpmaktadır.

2.2.3. Nüfus, İşgücü ve Beşeri Sermaye

Nüfus, hem nicelik hem de nitelik olarak ekonomi üzerinde dönüştürücü etkilere sahip olduğu gibi, bir geri besleme ile ekonomideki dönüşümlerde nüfus yapısını etkilemektedir (Küçükkalay ve Türkcan, 2004: 72). Nüfus, üretim (arz), bölüşüm ve tüketim (talep) sürecinin tümünde hem bu işleri gerçekleştiren asli, hem de sürecin sonunda söz konusu işlemlerden etkilenen tali bir unsurdur. Başka bir ifadeyle bir taraftan ekonomik faaliyetlerin öznesi konumunda olan nüfus, diğer taraftan da bu sürecin nesnesi konumunda bulunmaktadır. Tüketim teorisi yönünden nüfus artışı pazar genişlemesi olarak görülürken, üretim teorisi açısından ise mal ve hizmet üretimi için gerekli olan emek girdisini ifade etmektedir (Han ve Kaya, 2002: 105).

Gelişmiş ülkelerde nüfus artışı, gelir artışı, eğitim ve sağlık gibi alanlardaki ekonomik değişmelerin bir sonucu ve onlarla birlikte belirlenmektedir. Bu bağlamda, teknik bir ifadeyle içsel bir değişken özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla nüfus artışı ile iktisadi gelişme arasında olabilecek bir çatışma gerçekleşmemiştir. Ancak azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için tersine bir durum söz konusudur (Kar ve Taban, 2005: 21). Ve nüfus dışsal bir özellik göstermektedir. Çünkü bu ülkelerdeki nüfus, bulaşıcı hastalıkları önleyen yeni ilaçların geliştirilmesi, gıda maddeleri arzındaki artış ve uluslararası çabaların sonucu, ölüm oranlarındaki azalmalar neticesinde artmış ve dolayısıyla iktisadi kalkınmayı zorlaştırıcı etkiler yaratmıştır (Han ve Kaya, 2002: 106).

Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için belirtilmesi gereken bir başka unsur, nüfusun istihdamıdır. Çalışma çağına gelmiş nüfusun, uygun koşullarda çalıştırılabilmesi, ekonomik olduğu kadar sosyo-kültürel bir olaydır. Başka bir ifadeyle, istihdamın artması yada azalması, bir taraftan üretimin artması yada azalması şeklinde etkiler gösterirken, bir taraftan da işgücünün çalışması ya da

çalışmaması durumunda ortaya çıkacak olan psikolojik etkiler önemli bir sorun teşkil etmektedir (Küçükkalay ve Türkcan, 2004: 72). Bu nedenle bir ülkede işsizlerin sayısının azlığı o ülkenin gelişmişliğinin en önemli göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Bu durum azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için fevkalade önemlidir. Bu ülkelerdeki nüfus, bir taraftan artan doğum oranı ve diğer taraftan azalan ölüm oranı ile bir nüfus patlaması ile karşı karşıyadır. Bu ülkeler bir taraftan artan nüfusun, çalışma çağına gelmiş işsizlerine iş bulmak bir taraftan da iktisadi kalkınmalarını gerçekleştirmek durumundadırlar.

Nüfus ve istihdam konuları incelenirken, daha önce değinilen içsel büyüme yaklaşımında önemli bir yer kaplayan beşeri sermayenin de mutlaka tartışılması gerekmektedir. Beşeri sermaye; kişinin ya da toplumun hem kas gücü hem de zihinsel çalışmalarından sahip olduğu, bilgi, beceri, yetenek, tecrübe, sezgi ve tutumları, sağlık durumu, toplumsal ilişkileri ve bu ilişkilerdeki yeri, eğitim düzeyi gibi kavramların tümünü ifade eden, bireylerin ekonomik faaliyetlerle ilgili rekabetleri ve diğer tutumları olarak tanımlanmaktadır (Kayacan ve Alkan, 2005: 25). Kısaca, beşeri sermaye, bireylerin işgücü piyasasının yanı sıra piyasa dışı faaliyetlerde de üretkenliklerinin artmasını sağlayacak eğitim, sağlık, göç gibi faaliyetler ile kişisel yatırımların tümünü ifade etmektedir (Doğan, 2005: 20). İçsel büyüme yaklaşımında beşeri sermaye, fiziksel sermayeden ayrı bir üretim faktörü olarak ele alınmış ve beşeri sermaye birikiminin büyüme ve dolayısıyla kalkınma üzerinde önemli etkilerinin olduğu ortaya konulmuştur (Renelt, 1991: 8).

Kişinin bilgi, tecrübe ve becerisinin üretime yansması olarak kabul edilen ve özellikle azgelişmiş ülkelerce göz ardı edilen beşeri sermaye, son yıllarda yoğun olarak gündeme gelmiş ve uzun dönemli kalkınma programlarının en önemli yönünü oluşturmaktadır (Karagül, 2002: 26). Kalkınma sürecinde insanı ön plana çıkaran İnsan sermayesi kuramına göre; insan faktörü, üretimi doğrudan etkilemektedir. Üretimde ortaya çıkan artışlar, insan sermayesinin niteliğinin artırılmasına bağlıdır. İnsanın doğuştan ve sonradan sahip olduğu niteliklerin değeri ise insan verimliliğini ve eğitimini etkileyen başlıca faktörlerdir. İnsan sermayesinin niteliğini belirleyen faktörler, eğitim, sağlık, beslenme, göç ve konut gibi insana yapılan harcamalardan oluşmaktadır. Ulusal alanda kalkınma ve uluslararası alanda gelişmişlik düzeyinin yükseltilmesi, söz konusu eğitilmiş ve nitelikli insan sermayesine verilecek öneme bağlıdır. Bu bağlamda, 2000'li yıllarda yoğun bir şekilde yaşanan bilgi toplumuna

geçişle beraber, üretim ve kalkınma sürecinde insan faktörü öne çıkmakta ve beşeri sermaye yatırımları bilhassa içinde bulunduğu kısır döngüyü kırmak isteyen azgelişmiş ülkeler için zorunlu hale gelmektedir.

2.3. Kalkınmanın Önemi

Konunun başında da belirtildiği gibi iktisadi kalkınma; hem gelişmekte olan ülkeler, hem de azgelişmiş ülkeler için önemli bir sorun halini almaktadır. Çünkü ülkelerin ekonomik, siyasi ve askeri güçleri ile bu ülkelerin uluslararası alanda kendilerini ifade edebilmesi, diğer ülkelerle rekabet içine girebilmesi, hakkını koruyabilmesi, iktisadi kalkınma ile sağlanabilmektedir. Bu nedenle kalkınma kavramının ülkeler için önemi büyüktür. Ülkelerin bu amaçlara ulaşabilmek için ısrarlı bir şekilde kalkınma programları hazırladıkları da bir gerçektir. Bunların yanı sıra, ülkelerin sahip oldukları fiziki ve sosyal kaynaklar ile bu kaynakların üretime yansımaları, bunun sonucunda ülke halkının refah seviyesinin yükselmesi gibi amaçlara ulaşmanın da en etkili yolu iktisadi kalkınmadır. Bu nedenle, özellikle 2. Dünya Savaşından sonra; Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Birleşmiş Milletler (UN) gibi birçok uluslararası örgütler kurulmuştur (Karagül, 2002: 7-8).

Ekonomik kalkınma kavramının önem kazanması, 2. Dünya Savaşı sonrası dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde tarıma dayalı, geleneksel toplumlar geride kalmış, teknolojik gelişmeler sayesinde, sanayi toplumuna geçişle birlikte, kendi içinde gelişen ve büyüyen bir toplum yapısı karşımıza çıkmıştır. Bunun sonucunda dünya ekonomisi kalkınma sürecine girmiş, sömürge konumunda olan ülkeler, bağımsızlıklarını kazanmış ve bu şekilde kalkınma bilinci oluşmuştur (Gümüş, 2005: 18). İktisadi kalkınma, ülkeler için çeşitli alanlarda pozitif dışsallıklar yaratmaktadır. Bu dışsallıklar; ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda net olarak ortaya çıkmaktadır.

2.3.1. Ekonomik Açıdan Önemi

Bir ekonomi için, iktisadi kalkınmanın gerekliliği ve önemi, bu ülkenin milli gelirinin artması ve uluslararası arenada zorlaşan rekabet koşullarıyla mücadele edilmesinde ortaya çıkmaktadır (Karagül, 2002: 10). İster gelişmiş ülke olsun, ister gelişmekte olan ülke olsun, tüm ülkeler için kalkınmışlığın en önemli göstergesi; kişi

başına düşen milli gelir seviyesi ve artışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gösterge, iktisadi kalkınmışlığın sağlanması açısından, tek başına yeterli değildir. Ancak, diğer şartlarla birlikte, kalkınma için gerçekleştirilmesi gerekli olan bir unsurdur.

Kişi başına düşen gelirin artırılması, ülkelerin üretim kapasitelerine bağlıdır. Üretim, kullanım değeri yaratma faaliyetidir. Kullanım değeri ise, herhangi bir ihtiyacın giderilme kapasitesinin, tüketici tarafından atfedildiği mal ve hizmetlerdir (Tonak, 2004: 145). Üretimin geliştirilmesi, teknoloji ve gelişen bu teknolojiyi kullanma yeteneği ile bağlantılıdır. Bu da iktisadi kalkınma sayesinde gerçekleşecek bir durumdur. O halde, teknoloji, üretim, verimlilik ve ekonomik kalkınma arasındaki bu ilişki, ülkeler için oldukça büyük bir önem taşımaktadır.

İktisadi kalkınma, başta milli gelir olmak üzere toplumun refahı üzerinde büyük etkiler yaratmaktadır. İktisadi kalkınma sonucunda, milli gelir ve buna bağlı olarak kişi başına düşen milli gelir artacaktır. İstihdamda artış yaşanacak ve işsizlik azalacaktır. Refah düzeyinde meydana gelen bu iyileşmeler sonucunda, sermaye birikimi artacak ve yatırım potansiyeli genişleyecektir. Ancak burada önemli olan nokta ulusların yenilik ve teknoloji üretebilme yeteneğidir. Çünkü yeni teknolojilerin üretim sürecinde kullanılması bir yandan verimliliği ve üretimi arttırırken diğer yandan da ülkelerin uluslararası rekabet gücünü arttıracaktır. Tüm bu gelişmeler kişi başına geliri ve iktisadi kalkınma hızını artırıcı etki yaratacaktır.

2.3.2. Sosyal Açıdan Önemi

Kalkınmışlık sadece milli gelirden meydana gelen artış demek değildir. Kalkınma kavramının, nicel değişimlerin yanı sıra nitel değişimleri de içerdiğini, özellikle hem ekonomik, hem sosyal, hem de siyasal alandaki değişikliklere önem verdiği konusu üzerinde daha önce durulmuştu.

O halde, milli gelirden meydana gelen artışın yanı sıra, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemli bir sorun olan işsizlik ve yoksulluk gibi sosyal problemlerin de çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu nedenle yeni iş imkânlarının oluşturulması şarttır. Bunun için ülkenin mevcut üretim yapısı ile sahip olduğu doğal ve beşeri kaynaklara bakılması gerekmektedir. Ancak bu şekilde ülkedeki refah seviyesi artırılabilecektir (Karagül, 2002: 10).

İktisadi kalkınmanın refah düzeyinde artış meydana getirmesi sayesinde, devletin sosyal alandaki yükü de hafifleyecektir. İktisadi kalkınma sonucunda, insanların eğitim ve kültür düzeylerinde artış yaşanacak, bilinçli bir toplum oluşacaktır. Bunun sonucunda da nüfus artış hızında ve göç olgusunda azalmalar oluşacaktır. Yoksulluk ve işsizlik oranlarının düşürülmesi için iktisadi bakımdan gelişmiş olmak şarttır.

Ayrıca, bazı iktisatçılara göre, özellikle, 3. Dünya Ülkelerinde yoksulluğun öngörülebilir bir gelecekte azaltılabilmesi büyük ölçüde iktisadi büyümeye (Kibritçioğlu, 1998: 210) ve dolayısı ile iktisadi kalkınmaya bağlı olmaktadır. Yoksulluk toplumun belirli bir kesimi için düşük gelir ve harcama seviyesi, sağlık ve eğitim hizmetlerinden düşük seviyede yararlanma, risklere açık olma ile kamusal karar alma mekanizmasından dışlanma ve güçsüzlük olarak kendini göstermektedir. Yoksulluk, genel olarak tüm ülkelerde var olan önemli bir sorun olmakla beraber, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha ciddi boyutlardadır. Bir ülkede milli gelirin büyüklüğü ve insanların milli gelirden aldıkları paydaki artışın, o ülkenin refahını ve ekonomik kalkınma düzeyini artırdığı kabul edilmektedir. Bu bağlamda kalkınma; milli gelirin artması, eşitsizliğin azalması ve yoksulluğun önlenmesi yanında sosyal yapılarda, halka özgü davranışlarda ve ulusal kurumlarda köklü değişimlere yol açan çok boyutlu bir süreçtir (Açıkgöz ve diğerleri, 2008: 353-354). Bu nedenle, ekonomik durumların yanı sıra, sosyal açıdan da iktisadi kalkınmanın oluşması, ülkelere büyük getiriler sağlamaktadır.

Günümüz dünyasındaki paradigmal değişim, dönüşüm, sosyal açıdan artık sanayi toplumundaki iki sınıflı yapıyı ortadan kaldırmaktadır. Sanayi toplumunda çalışanlar gelirden yeterli payı alamamaktaydılar. Sosyal devlet uygulamasıyla artık çalışanların durumları yeniden düzenlenmekte ve gelir dağılımı arasındaki fark azalmaktadır. Sosyal güvenlik politikaları uygulanarak kadın daha fazla iş hayatına girmekte, toplumda daha fazla eğitilmiş kesim oluşmakta, meslek yapıları değişmekte ve bu sayede uzmanlık meslekleri oluşmaktadır. Uzmanlığa dayalı verimliliğin artması sosyal yapıda kırsal-kent ayırımını da değiştirerek kalkınma anlamında önem taşımaktadır.

2.3.3. Siyasal Açıdan Önemi

İktisat literatüründe yer alan iktisadi kalkınma tanımlarından birisi de, bireylerin refah düzeylerini artırmak amacı ile siyasal iktidarın belli ekonomi politikaları uygulayarak, toplumsal yapıyı değiştirme sürecidir (Kayacan ve Alkan, 2005: 25). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, iktisadi kalkınma süreci içinde, siyasal iktidarın da önemi oldukça büyüktür. Çünkü ülke yönetiminin küreselleşen dünyada söz sahibi olabilmesi ve hakkını koruyabilmesi için iktisadi bakımdan kalkınmış olması gerekmektedir. Uluslararası alanda, diğer ülkelerle rekabetten başarılı bir şekilde çıkmak iktisadi kalkınma sayesinde oluşacaktır. Rekabet sayesinde, bilimsel gelişmeler ve buluşlar yayılmaktadır. Bilgi, rekabet gücünün en önemli faktörlerindendir (Vural, 1996: 64). Bu nedenle, bilgiye, eğitime, insana gereken yatırımların yapılması, bu sayede kalkınmanın sağlanması; ülkelerin siyasal alandaki üstünlüklerini ve rekabet güçlerini olumlu şekilde etkilemektedir.

Siyasi anlamda kalkınmanın refah düzeyi, yükselme, demokratikleşme olmaktadır. Çoğulcu demokrasiden, katılımcı demokrasiye geçiş, kadına verilen seçme ve seçilme hakkının genişlemesi, sivil toplumun katılımcı demokrasi bağlamında etkinliğinin artması küreselleşen dünyada artık siyasal yapının güç göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası, iktisadi kalkınmanın yukarıda belirtilen ekonomik ve sosyal alanlarda yaydığı dışsallıklar sonucunda, devlet siyasal alanda da avantajlı hale gelmekte ve uluslararası platformda söz sahibi olabilmektedir. Öte yandan, demokrasi ve kalkınma birbirini tamamlayıcı ve pekiştirici kavram çiftleridir. Çünkü kalkınmış toplum, ekonomik özelemlerin yanı sıra demokratik özelemlerin de gerçekleştirilebildiği bir toplumdur. Demokratikleşme ve kalkınmanın birleştirilmesi her ikisinin sağlam biçimde kökleşmesine yardımcı olmaktadır (Ghali ve diğerleri, 2003: 10).

Bu noktada kalkınma konusunda tanımlamalar, temel dinamikler ve kalkınmanın boyutlar itibariyle önemi ele alındıktan sonra artık kalkınma kuramları, stratejileri ve kalkınma anlayışındaki yeni yaklaşımlar daha net ifade edilebilir. Bu bağlamda bundan sonraki kısımda kalkınma kuramları ve stratejileri, kalkınma anlayışındaki değişim ve kalkınmanın küreselleşme açısından yüklendiği görev açıklanmaya çalışılacaktır.

2.4. Kalkınma Kuramları ve Stratejileri

Bugünün dünyasında ülkelerin ulaşılmış oldukları gelişmişlik düzeyi, bilgi ve teknolojinin etken rol oynadığı kalkınma aşamasında, teknolojiyi üretebilir konumda olmalarına ve bilim ve teknoloji alanında sağlanan yeniliklere bağlı olarak gelişmektedir. Ülkelerin fiziki sermaye birikimleri ile birlikte, nitelikli işgücü ve verimliliğe verdikleri değer sonucunda elde ettikleri bilimsel ve teknolojik olanaklar kalkınma anlayışında ve kalkınmanın tamamlanmasında stratejik bir öneme sahiptir. Gelişmiş ya da gelişmekte olan tüm ekonomilerde artan bilgi ve teknoloji kullanımı, üretimin fiziki yapısının ve kalitesinin iyileştirilmesi, insan sermayesinin kalkınma sürecinde giderek artan rolü ve bu faktörlerin bütünlüğe değerlendirilmesi, kalkınma anlayışındaki değişimi, dönüşümü ifade etmektedir.

2.4.1. Ortodoks Kalkınma Kuramları

Kalkınma stratejileri, sadece ekonomik değil bunun yanında teknolojik, sosyo-kültürel ve siyasal boyutları dikkate alan bir özelliğe sahiptir. Ortodoks kalkınma stratejilerinde, ülkelerin kalkınma çabalarında sahip oldukları kaynakları ekonominin çeşitli alanlarına tahsis ederken, rasyonel şekilde nasıl bir tercihte bulunulacağı konusu öncelikli sorun olarak dile getirilmektedir (Han ve Kaya, 1997: 235). Ayrıca kalkınmanın ana kaynağının hızlı sermaye birikimi olduğu görüşü hakim olmaktadır (Başkaya, 2000: 193). Bu bağlamda kıt olan ülke kaynaklarının hangi alanlara yönlendirileceği ve yönlendirme şekillerine göre farklı kalkınma stratejileri geliştirilmiştir.

2.4.1.1. Dengeli Kalkınma Stratejisi

Ekonomide kıt faktör olan sermayenin, ekonominin arz ve talep açısından tüm sektörleri ve bölgeleri kapsayacak biçimde kullanımı dengeli kalkınma stratejisini ifade etmektedir (H. Erkan, 1998: 14). Diğer bir ifadeyle dengeli kalkınma stratejisi, gelişmekte olan ve azgelişmiş ekonomilerde bütün kesimler arasında birlikte ve aynı zamanda dengeli bir gelişme sağlanarak, tüketim ve üretim arasındaki ilişkilerin denge durumuna gelmesini öngörmektedir. Gelişmekte olan ve azgelişmiş ekonomilerde üretim faktörü nispi olarak kıt olduğundan, kaynakların dağılımı konusunda piyasa mekanizması yetersiz kalmaktadır. Dengeli kalkınmayı

savunanlar, bu temel görüşten hareketle, üretim ve tüketimi karşılıklı olarak sektörler ve bölgeler arası bağımlılık ilkesine dayandırırılar. Buna göre her kesimin dengeli büyümesi için üretimine talep bulması ve gelir artışlarının talepte yaratacağı genişlemenin gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Böylelikle tarımsal hammaddelerle sanayi ürünleri, sermaye mallarıyla tüketim malları vb. arasında denge kurulması sağlanacaktır (Egeli, 2003: 110).

Dengeli kalkınma stratejisi müdahaleci bir boyut içermekte, bir plan esasına dayanmakta ve bir ölçüde ekonomide sektörel verimlilik esasına dayandırıldığı için çağdaş iktisat (input-output) yaklaşımlarının bir uzantısı biçimindedir.

Dengeli kalkınma bir denge halini temel almaktadır. Yiyecek ile giyecek, tarımsal hammaddelerle endüstri mamulleri, sermaye malları ile tüketim malları, kamu yatırımları ile diğer yatırımlar, ihracat ile iç talep için üretim arasında kurulan bir denge durumunu ifade etmektedir (Streeten, 1966: 170).

Dengenin gerçekleştirilmesi için kullanılacak araç planlamadır. Kalkınma sürecinde planlamanın yapılması; geri kalmış ekonomilerde piyasa fiyatlarının, ekonomideki nispi kıtlıkları ve dolayısıyla sosyal maliyetleri aksettirmemesinden (Manisalı, 1971: 18-19) ve aynı zamanda yapılan yeni yatırımların, piyasanın sınırlılığı dolayısıyla piyasanın fiyat yapısını değiştirmesinden kaynaklanmaktadır.

Dengeli kalkınma teorisyenlerine göre planlama, piyasa aksaklıklarının yarattığı olumsuzluklardan kurtulmanın yoludur. Plan yapılarak yatay ve dikey bağlantıları oluşturulmadan kurulan bir endüstri, pazarın darlığı ve gelir seviyesinin düşüklüğünden dolayı ürettiği malları satamayacaktır. O halde, birbirlerinin müşterisi olacak şekilde bağımlı ve tamamlayıcı sanayi ünitelerinin eş-zamanlı olarak kurulması gerekmektedir (Başkaya, 1991: 48). Sanayi ünitelerinin eş-zamanlı olarak kurulmasının nedeni ise karşılıklı bağımlılık ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Bu bağımlılık üretimde olduğu kadar tüketimde de mevcuttur. Her üretim birimi çıktısına pazar bulmak zorundadır. O halde, kesimlerin dengeli büyümesi ve birbirlerini tamamlamaları gereklidir (Acar, 1998: 56). Söz konusu tamamlayıcılık sadece sanayinin alt sektörleri arasında değil, tarım ile sanayi arasında da kurulmalıdır. Dolayısıyla dengeli kalkınma sadece sanayi ile sınırlanmamalı, tarım ve aynı zamanda ülkenin değişik bölgeleri arasında da oluşturulmalıdır.

Dengeli kalkınma görüşü, bu tip bir kalkınmayı öngören iktisatçılar arasında aynı ölçüde paylaşılmamaktadır. Dengeli kalkınma stratejisi konusunda bu iktisatçılar arasında bir takım farklılıklar bulunmaktadır.

Söz konusu iktisatçılardan ilki, P. N. Rosenstein-Rodan'dır. Rosenstein-Rodan çalışmasını, 1943 yılında, "Doğu ve Güney-Doğu Avrupa'nın Sanayileşme Sorunları" adı ile Doğu Avrupa devletleri üzerine yapmıştır. Rosenstein-Rodan'a göre söz konusu devletlerin kalkınmalarına engel olan sorunlar şunlardır (Rosenstein-Rodan, 1966: 51);

Bölgede milli gelir düzeyine (düşük) bağlı olarak talep yönünden darlık bulunmaktadır,

Sermaye birikimi ve miktarı oldukça düşüktür,

Bölge, nüfus ve alan olarak geniş olmakla birlikte arz (üretim) yönüyle de dardır.

Rosenstein-Rodan'a göre, söz konusu sorunları olan bölgenin kalkınabilmesinin iki yolu bulunmaktadır. Birinci yol, emek fazlasının olduğu geri kalmış bölgeden, sermaye fazlasının olduğu gelişmiş bölgeye emek göçüyle bölgenin kalkınmasıdır. İkinci yol ise, sermayenin geri kalmış bölgeye gelmesidir. Rosenstein-Rodan bu yola sanayileşme ismini vermektedir. Birinci yol, bir takım toplumsal dengesizliklere neden olacağı için uygulanabilmesi bir hayli zordur. (Rosenstein-Rodan, 1966: 50-51). Bu nedenle Rosenstein-Rodan ikinci yolun kullanılmasını daha uygun bulmaktadır.

Rosenstein-Rodan, sanayileşme yöntemi açısından dış kaynaklı sermayenin dolaylı ve dolaysız yatırımlarının kullanımının daha avantajlı olduğunu açıkladıktan sonra, bölgeye gelecek sermayenin nasıl kullanılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Ona göre, yabancı sermaye kendi özel karını artırma çabası içerisinde olacağı için bütün bir bölgenin sanayileşmesi görevini yerine getiremeyecektir. Çünkü özel sermaye küçük ünitelerle uğraşmakta ve dışsal ekonomilerin faydalarından yararlanmamaktadır. Bu nedenle geri kalmış bölgelerde

sanayileşmenin başarıyla gerçekleştirilebilmesi için var olandan farklı kurumsal bir çatı gereklidir. Bu durumda bütün bir endüstri tek dev bir firma veya tröst olarak ele alınmalı ve tüm faaliyetler planlanmalıdır (Yavillioğlu, 2002: 56).

Rosenstein-Rodan'a göre planlanmış büyük ölçekli sanayileşme lehindeki en önemli neden, farklı sanayilerin birbirini tamamlamaları konusudur. Teori burada, dışsal ekonomileri analize sokmaktadır. Rosenstein-Rodan, hem dışsal ekonomileri hem de endüstriler arası tamamlayıcılığı talep yönüyle düşünmektedir.

Geri kalmış toplumların kalkınabilmeleri için dengeli kalkınmayı öngören iktisatçılardan bir diğeri R. Nurkse'dur. Nurkse, bir ekonominin geri kalmışlığını onun düşük gelir, düşük tasarruf, düşük yatırım ve tekrar düşük gelir seviyesine bağlayarak, bu ülkenin bir kısır döngü içinde denge oluşturduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, bir ülke fakir olduğu için fakirdir (Nurkse, 1966: 61). Fakir bir ülkenin ise kalkınma açısından önemli problemleri bulunmaktadır. Her şeyden önce bu ülkelerde piyasa koşulları geçerli olmadığı gibi pazarlarda dardır. Talep düzeyi düşüktür ve yatırım kaynaklarıyla birlikte yatırımları teşvik edecek faktörlerde zayıftır.

Nurkse'a göre geri kalmış bir ekonominin yaşadığı bu durumdan çıkış için farklı sektörlere aynı dönemde yatırım yapmak gereklidir. Farklı sektörlere aynı anda yatırım yapılması sonucunda piyasa bütünüyle genişleyeceğinden kısır döngüden kurtulmak mümkün olacaktır. Diğer dengeli kalkınma teorisyenleri için olduğu kadar, Nurkse için de geri kalmış bir ekonominin gelişebilmesinin önemli bir aracı plandır. Zira ancak planlama sayesinde birkaç sanayi dalında birbirini tamamlar ve destekler nitelikte yatırımlar gerçekleştirilebilir. Nurkse bu durumu, cephedeki hücumla benzetmektedir (Nurkse, 1966: 62-63).

Dengeli kalkınma teorisyenlerinden Chenery ise, işe geri kalmış ekonomilerde kaynak dağılımı ile piyasa arasındaki bağın zayıf olduğunu, dolayısıyla kaynak gelir ilişkisinin istenen yönde oluşmadığını vurgulamakla başlamaktadır. Ona göre bu durum söz konusu ekonomilerde dengesizlik yaratmaktadır. Bundan başka piyasa dengesini güçleştiren iki faktör daha bulunmaktadır. Bunlar (Chenery, 1975: 450-451); tam istihdam seviyesinin altında, dış alım-satımın sınırlı olduğu bir ortamda, üretim faktörlerindeki yapısal

dengesizliklerle birlikte üretici sektörlerin birbirinden etkilenebilirliğinden kaynaklanan dengesizliklerdir. Piyasa dengesizliklerinin olduğu bir ortamda, üretim faktörlerinin piyasa fiyatları, sosyal maliyetleri yansıtmamaktadır. Sosyal maliyetleri yansıtmayan bu fiyatlara göre kar maksimizasyonunu gerçekleştiren müteşebbisin sağladığı özel kar ile sosyal karlılık arasında farklar ortaya çıkmaktadır. Bu farklar ne kadar büyükse, optimal kaynak dağılımından o kadar uzaklaşmış olunur. Chenery'e göre, bu nedenle ekonomide planlama yoluyla piyasaya müdahale etmek gereklidir. Planlama ekonomide koordinasyon sağlayarak, kaynakların etkin kullanımı sayesinde dengesizlikleri ortadan kaldırmaktadır (Chenery, 1975: 468-470).

Dengeli kalkınma stratejisi hakkında inceleme yapan iktisatçılardan birisi de J. M. Fleming'tir. Fleming, teorinin daha ayrıntılı incelemeleri üzerinde durmakta ve diğer teorilere ek olarak "dikey tamamlamalar" üzerine vurgu yapmaktadır (Fleming, 1966: 75-97).

Bir diğer teorisyen ise H. Leibenstein'dir. Leibenstein çalışmalarında, daha çok geri kalmış ekonomilerde piyasa etkinliğini araştırmakta ve etkin olmayan bir piyasanın kalkınma açısından sonuçlarını tartışmaktadır. Leibenstein, kaynak dağılımındaki etkinsizlik nedeniyle piyasa mekanizmasına bağlı bir kalkınmayı reddetmektedir. Leibenstein, 1957 tarihli "iktisadi az gelişmişlik ve iktisadi büyüme" adlı kitabında az gelişmiş ülkelerin durgun ekonomilerini harekete geçirerek başlatılan kalkınmanın yavaş yavaş gerileyerek eski düşük gelir düzeyine dönmesini önlemek için neler yapılması gerektiği konusunda fikirler belirtmiştir (Birdal ve Ulutan, 1992: 227).

Diğer bir önemli iktisatçı ise A. Lewis'tir. Lewis, kalkınma süreci sırasında farklı sektörler arasında doğması muhtemel darboğazlarla, kapasite fazlalıklarının yol açabileceği olumsuzlukları engellemek üzere farklı sektörlerin dengeli büyümesine ağırlık vermektedir (Lewis, 1966: 89-129). Kapasite fazlalıklarından ve dolayısıyla israflardan kaçınabilmek için dengeli büyüme görüşünü savunmaktadır. Lewis dengeli kalkınmayı sanayileşme ile eş anlamlı kabul etmektedir. Lewis' in görüşleri, geçinebilecek ücret karşılığında emek arzının sınırsız olduğu varsayımına dayanmaktadır (Karabulut ve Emsen, 1997: 32).

2.4.1.2. Dengesiz Kalkınma Stratejisi

Dengesiz kalkınma stratejisi, dengeli kalkınma modellerinin gerçeğe uymadığı ve az gelişmiş ülkelerde kalkınmayı gerçekleştirilemeyeceği düşüncesinin bir sonucudur. Dengesiz kalkınma; kısaca ekonomide kısa sürede gelişme sağlanabilmesi için belli üretim alanlarına öncelik verip yatırımları bu alanlara kaydırmayı öngörmektedir (H. Erkan, 1998: 14).

Dengesiz kalkınma teorileri, piyasada ortaya çıkan dengesizlik durumunun ekonomik ilerlemeyi durduracağı şeklindeki dengeli kalkınma teorilerine ait iddianın, doğru olmadığı görüşü üzerine yoğunlaşmıştır. Dengesiz kalkınma teorisyenlerine göre belli şartlar içinde dengesizlik, ilerlemeyi bozmaktan çok canlandırır, teşvik eder ve sektörlerde sıçramalara yol açarak ekonomiyi dinamik bir sürecin içine sokar. Onlara göre şartların oluşması durumunda dengesizlik, hızlı kalkınmanın bir engeli değil, bir gerekliliğidir. Aksine denge üzerine fazla ısrar etme, durgunluk yaratarak darboğazlara neden olabilir (Streeten, 1966: 171-172). Dar boğazlar ise bazı şartlarda üretimi geciktirmekle kalmaz, bundan başka, birbirini tamamlayan faaliyetlerin gerilemesi ve yavaşlaması sonucunu yaratır.

Dengesiz kalkınma teorilerinin söz konusu düşüncelerinin temelinde yatan neden, geri kalmış ekonomilerde sermayenin kıt faktör oluşudur. Onlara göre, kıt olan sermayenin eşit dağılımı düşük ölçekli işletme tiplerinin ortaya çıkmasına ve düşük verime neden olmaktadır. Bunu önleyebilmek için yatırımlar, ekonomide kalkınmayı gerçekleştirecek sürükleyici sektörlerle kaydırılmalıdır. Fakat her sektör sürükleyici özelliğe sahip değildir. Bu sektörleri tespit edebilmek için ekonomide sektörlerin ileri ve geri bağlantı katsayılarına bakılmalıdır. Toplam bağlantı katsayısı en yüksek olan sektörlerle öncelik verilmelidir. Burada ileri ve geri bağlantı katsayılarından kastedilen, bir sektörde meydana gelen üretim artışının diğer sektör üretimi ve toplam üretim artışı üzerindeki etkisidir.

Dengesiz kalkınma teorileri, dengeli kalkınma teorilerinin iddia ettikleri gibi, geri kalmış ülkelerde piyasa ve fiyat mekanizmasının üretim faktörlerinin optimum dağılımını gerçekleştiremediği görüşüne de katılmazlar. Aksine piyasa ve fiyat mekanizmasının kaynakları daha karlı alanlara yönlendirecek kadar etkin bir işleyişe sahip olduğunu kabul ederler. Fakat piyasaların işleyişinin sadece fiyatlara

birakılmasını da doğru bulmazlar. Bu nedenle planlamadan faydalanılması gerektiğini savunurlar (Yavillioğlu, 2002: 58).

Dengeli kalkınma teorilerinde olduğu gibi dengesiz kalkınma teorilerinde de bir homojenlik bulunmamaktadır. Piyasaların etkinliği, fiyat mekanizmasının optimum kaynak dağılımı üzerindeki rolü, dışsal ekonomiler ve ölçek ekonomilerin oluşması ve tamamlayıcılık gibi konular hakkındaki görüşler farklılaşmaktadır.

Dengesiz kalkınma görüsünün ortaya çıkması hayli eskidir. Ricardo, Mill ve Marshall'ın savunduğu "karşılaştırılmalı üstünlükler teorisi" dengesiz kalkınmanın ilk örneğini oluşturur. Bu teoriye göre; ulusların ekonomik çıkarları; kendi ekonomileri içinde mevcut en verimli alanlarda uzmanlaşma ile maksimuma ulaşır. Yani, her ekonomi nispi olarak bol sahip olduğu üretim faktörlerinin kullanıldığı alanlara ağırlık verirse uzun dönemde dış ticaret yoluyla zenginleşecektir. Dengesiz kalkınma görüsü, karşılaştırılmalı üstünlük teorisinin yanı sıra yeni ve modern teorilerle de desteklenmiştir.

Dengesiz kalkınma teorisini savunan iktisatçılardan ilki, A. O. Hirschman'dır. Hirschman'a göre az gelişmiş ekonomiler, dengeli kalkınma teorisyenlerinin öngördükleri gibi, bütün sektörlerde eş anlı bir kalkınma hamlesini gerçekleştirecek ne sermaye miktarına ve ne de arz ve talep yönüyle piyasa genişliğine sahiplerdir (Hirschman, 1959: 50-62). Halbuki bu ekonomiler içerisinde öyle sektörler vardır ki, bu sektörlerle dengesiz bir biçimde de olsa ağırlık verilmesi sektörler arası ilişkilerden dolayı ekonomide bir sıçrama, bir büyük itiş gerçekleştirebilir (Gürkan, 1989: 250-251). Dolayısıyla Hirschman, sektörler arası ilişkilerde eş zamanlı bir tamamlayıcılığı gerekli görmemektedir. Hatta bazı sektörlerde fazla kapasite yaratılarak gelişmenin hızlandırılmasının daha olası olduğunu düşünmektedir. Hirschman'a göre, dengeli kalkınmayı savunanlar, ekonominin "büyük itiş" başlamadan önce hiçbir yatırıma sahip olmadığını veya bütün sektörlerin aynı seviyede olduğunu varsayarlar. Halbuki her yatırım ekonomide diğer sektörlerle göre bir dengesizlik yaratır. Dolayısıyla bu yatırımın sağladığı kârlı iş imkânlarından yararlanmak için yeni bir yatırım yapılacaktır. Bu yeni yatırım ise yeni bir dengesizlik yaratacak ve yeni bir yatırımı teşvik edecektir (Hirschman, 1959: 50-62).

Dengesiz kalkınma teorisyenlerinden bir diğeri P. Streeten'dir. Streeten'in dengesiz kalkınma teorisinin ana fikri; belli şartlar içinde dengesizliğin ilerlemeyi bozmaktan çok, canlandıracağı ve teşvik edeceği, hızlı büyümenin bir engeli olabileceğinden çok bir şartı olabileceği ve denge üzerine fazla ısrar etmenin, durgunluğu önlemekten çok ona neden olabileceği şeklinde ifade edilebilmektedir. Streeten, bu temel görüş çerçevesinde önce tüketim sonrada üretim bakımından dengesiz kalkınma durumunu ve bu durumun ekonomik kalkınmaya etkisini açıklamaktadır. Her iki dengesizlik halini de kendi içerisinde ayrı ayrı, statik ve dinamik etken olarak iki bölüme ayırmaktadır. Statik etken, belirli ihtiyaçlar ve teknoloji karşısında bölünmezliğin durumu ile ilgili ve bunu ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır. Dinamik etken ise, yeni ihtiyaçların doğmasını karşılayacak uyarıcı kuvvetlerle ve yeni faaliyet ve teknolojik yeniliklere yönlendirecek neden ve faktörlerle ilgili ve bunları ifade eden bir terim olarak kullanılmaktadır (Streeten, 1966: 174).

Streeten tarafından, yeniliklerin veya tamamlayıcı özellik taşıyan endüstrilerin kalkınmayı hızlandıracağı gösterilmekle birlikte, farklı alternatif yatırım alanlarının olduğu bir ekonomide hangi sektörlere öncelik verilmesi gerektiği hala açık değildir. Streeten, böyle bir durumda birkaç kriter belirlemiş ve aşağıdaki alternatiflerden birisinin seçilmesi halinde kendini besleyen bir kalkınma sürecine girilebileceğini iddia etmiştir (Streeten, 1966: 185): Streeten'in dengesiz kalkınma teorisinde yönlendirici olan faktör ise piyasalardır. Dolayısıyla piyasaların yol göstericiliği altında yeni yatırımlara girişilmesi önerilmektedir. Ona göre, dengeli kalkınmanın gerektirdiği planlama ve piyasaları kontrol etme faaliyetleri, ekonomiyi bir kalıp içine sokmakta ve muhtemel olan denge dışı gelişmeleri önlemektedir.

Dengesiz kalkınma savunucularından biri olan W. W. Rostow ise, "büyük itiş" acaba her toplumun kalkınma sürecinde önemli bir başlangıç noktası mıdır? sorusundan hareket ederek, "büyük itişin" zaman içindeki stratejik önem ve anlamını, ekonomilerin izlediği kalkınma yolu çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır (Özdemir, 1985: 142).

Tüm ekonomilerin, zorunlu olarak eş anlı aşamalardan geçeceği görüşünü savunan Rostow, bu aşamaları beş grupta ifade etmektedir (Rostow, 1980: 15-18);

- Geleneksel Toplum Aşaması
- Hazırlık Aşaması
- Kalkış Aşaması (take off)
- Kalkınma Aşaması
- Refah Aşaması

Geleneksel toplum aşamasında kullanılan üretim yapısı son derece ilkel ve ekonomide tarımsal yapı hakimdir. Toplumda sosyal, siyasal ve ekonomik yapı ve kurumlar henüz kurulamamıştır. Bu aşamada toplum belirli sosyal sınıflara ayrılmıştır. Feodalizm, geleneksel toplum yapısına bir örnek teşkil etmektedir.

İkinci aşama Hazırlık aşaması, diğer bir deyişle ekonomik büyüme ve kalkınmaya geçiş aşamasıdır. Bu dönem içerisinde ekonomik kalkınmanın başlaması için gerekli sosyal, siyasal ve ekonomik değişimler gözlemlenebilmektedir. Teknolojik yeniliklerin artması, sermaye birikiminin hızlanması, üretimde modern tekniklerin kullanılmaya başlanması ve altyapı yatırımlarının devlet tarafından gerçekleştirilmesi bu dönemde gözlemlenen başlıca ekonomik değişimlerdir. Eğitim ve sağlık alanında da bu gelişme trendi içerisinde ilerlemeler görülebilmektedir.

Rostow' un sosyo-ekonomik gelişme trendinin üçüncü aşaması "Take-off" yani kalkış aşamasıdır. Bu dönemde artık tarıma dayalı ekonomik yapıdan sanayileşmeye doğru bir gelişme gözlemlenmektedir. Modern toplumun gereği olan sosyal, siyasal ve hukuki kurumlar da oluşturulmaya başlanmıştır. Üretimde artık yeni teknolojiler, modern finansman ve pazarlama teknikleri kullanılmaktadır.

Dördüncü aşama, Rostow'un deyişiyle Olgunluğa Geçiş Dönemidir. Bu dönemi ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştiği dönem veya aşama olarak görmek mümkündür.

Rostow'un sosyo-ekonomik gelişme trendinin son aşaması Refah Toplumu dönemidir. Bu dönemin belirgin özellikleri kişi başına milli gelir düzeyinin yüksek olması, teknolojik yeniliklerin sinerjisiyle sosyal refah ve sosyal güvenliğin önemli ölçüde gerçekleştirilmiş olması, demokratik yapı ve kurumların yerine oturtulmuş olmasıdır. Toplumda eğitim ve kültür seviyesinin artmış olması, demokratik yapı ve

kurumların işlerlik kazanması, kamuoyu ve basının daha reaksiyoner olması refah aşamasının göstergesi olarak görülebilir (Aktan, 2001: 1-2). Rostow, bu açıklamaların ışığında tüm ekonomilerin geleneksel toplum aşamasından, bu safhaları yaşayarak refah aşamasına geçmesi gerektiğini savunmaktadır.

2.4.2. Yenilikçi Kalkınma Kuramları

Yenilik, bir şeyi meydana getirme yönteminde gerçekleşen, tarihsel ve geri döndürülemez değişiklik olarak tanımlanmaktadır (Demir, 1995: 162).

Sanayi toplumunun kaynak üstünlüğüne dayanan yapısı, bilgi toplumuna geçişle birlikte yerini, bilgi ve teknolojiye(know-how) bırakmaktadır. Bu dönüşümle birlikte, bilim ve teknolojinin üretimdeki rolü ve yoğunluğu artarken, teknolojik yeniliklerin de verimlilik artışıdaki payı giderek yükselmektedir. Teknolojik yenilikler, yeni sanayi dallarının doğmasına yol açmakta ve bu nedenle ekonominin gelişmesini, toplumun refah seviyesinin yükselmesini ve bu refahın tüm topluma yayılmasını doğrudan etkilemektedir (Barutçugil, 1981: 5-6).

Bilim teknoloji ve yenilikçilik, insanların sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik yaşantısını en üst düzeyde etkilerken, gelişmiş ülkeler bilimsel gelişmeye, yenilikçiliğe, insana ve eğitime öncelik vererek uygulanan politikalarda yenilikçi kalkınma stratejisini hakim kılmaya çalışmaktadır. Gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşma sürecinin, bilim ve teknolojiye dayalı öğrenme, ama üreterek öğrenme olgusuna dayanması, yenilikçiliğin ekonomik kalkınma üzerindeki belirleyiciliğini daha iyi ortaya koymaktadır. Artık üretimde yetkinlik, bilim ve teknolojiye yetkinlik olarak ifade edilmektedir (DPT, 2000: 14).

Dolayısıyla gerek işletmeler gerekse ülkeler bazında, yeni bilimsel bilgi ve teknolojik imkanlara sahip olan, bu bilgi ve teknolojileri üst düzeyde ve daha verimli kullanabilen ülkeler, bu teknolojilerin sağladığı güçten ve rekabet avantajlarından öncelikle yararlanmaktadır (DPT, 1994: 5). Böylelikle, teknoloji ve onun kaynağı olan bilim, günümüzde kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından önemli bir koşul haline gelmektedir. Bu noktada teknoloji artık, sanayinin temel girdileri olan hammadde, enerji ve bilgiyi, kullanılabilir mal ve hizmetlere dönüştüren bilgiler kümesi olarak tanımlanmaktadır (Kozlu, 1995: 249). Teknoloji olgusunun belirginleşmesiyle birlikte,

geleneksel yaklaşımların, “sermaye birikimi teknolojik gelişmeye yol açar” şeklindeki öngörülerini, yerini bu iki olgu arasındaki nedensellik ilişkisinin karşılıklı etkileşimine bırakmaktadır.

Bu bağlamda, az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin piyasa yapıları göz önüne alınarak, teknolojik yeniliklerin, ülkelerin kalkınma süreçlerinde ve uluslararası rekabet gücünün kazanılmasında ne gibi etkilere yol açtığı bazı yaklaşımlar boyutunda ele alınmaktadır.

2.4.2.1. Schumpeterian Yaklaşım

Ekonomik kalkınma sürecinde yeniliklerin merkezi konumunu sistematik olarak ortaya koyan ilk bilim adamı J. Schumpeter' dir (1912). Schumpeter, ekonomik hamlelerin nedenini ve ülkeyi durgunluktan kalkınma sürecine ilerleten ögeyi araştıran bir ekonomisttir (Malerba ve Obsenigo, 1997: 242).

Schumpeter'e göre yenilik, kalkınmanın özünü oluşturmaktadır. Durgun ülkelerdeki kapalı faaliyetler, yeniliklerin gerçekleşmesiyle devamlı, yapıcı ve sürükleyici etkilere maruz kalmaktadır. Yenilik aynı zamanda yatırım demektir. Eğer yenilik süreci, taklitçileri yatırım yapmaya yönlendirebilirse ülkeler durgunluk halinden kurtulacaktır (Özdemir, 1985: 109).

Schumpeter, yenilik kavramına olduğundan farklı bir anlam ve işlev kazandırmaktadır. Ona göre, ürün miktarında ve kalitesinde bir artış veya miktar ve kalite aynı kalmak kaydıyla faktör fiyatlarında bir düşüş olmaksızın, maliyetlerde bir azalış elde edilirse ortada bir yenilik söz konusudur. Bir başka ifadeyle yenilik, yeni bir üretim fonksiyonu meydana getirmektir (Demir, 1995: 162-163).

Schumpeter'in yaklaşımında iktisadi alanda yenilik (innovation) ve buluş'un (invention) aynı anlama gelmediğinin belirtilmesi önem taşımaktadır. Kalkınmanın sürükleyicisi mucit (inventor) değil, yenilikçidir (innovator). Çünkü yenilik haline gelmeyen buluş, kalkınmanın itici gücü olamaz. Dolayısıyla Schumpeter'de kalkınmanın dinamiği, yeniliğin dinamiğine dönüşmektedir. Yani yenilik, durgun ekonomilerde kalkınmaya neden olmaktadır (Schumpeter, 1947: 152-153).

Schumpeter, ekonomide dalgalanmalara neden olan yaratıcı tahrip gücünü ortaya çıkaran beş çeşit yenilikten bahsetmektedir:

-Tüketicinin daha önce tanımadığı yeni bir malın ya da bir malın yeni bir tipinin veya aynı malın yeni bir kalitesinin piyasaya sürülmesi.

-Üretimde yeni bir tekniğinin kullanılması,

-Yeni bir pazarın oluşturulması,

-Yeni bir hammadde veya yarı mamul kaynağının bulunması,

-Sanayi kesiminin yeniden örgütlenmesi, (Schumpeter, 1964: 62-74)

Schumpeter, bu yenilikleri uygulamaya koyacak olan kişinin girişimci olduğunu ifade etmiş ve girişimciyi bu sürecin anahtar aktörü olarak tanımlamıştır. Ayrıca Schumpeter, kaliteli rekabet ile sıradan rekabet arasında temel bir ayırım yaparak, yeniliklerin, kaliteli rekabetin temelini oluşturduğunu vurgulamıştır (Schumpeter, 1974: 66).

Bu bağlamda teknolojik yeniliğin ortaya çıkması ve bunun piyasaya sunulmasını sağlayacak politikaların üretilmesi yani Ar-Ge, dolayısıyla da teknoloji ve bilim politikaları önem kazanmaktadır. Bu politikalardan beklenen modern teknolojilerin kurulmasıdır.

Schumpeterian yaklaşıma göre, iktisadi hayatta yeniliğin meydana getirdiği dönüşümlerin farklı türlerde ortaya çıkmasının üç önemli nedeni vardır:

Birincisi, yeniliğin ortaya çıkması için gerekli olan zaman, yeniliğin türüne bağlı olarak değişebilir. Bazı yeniliklerin hayata geçirilmesi çok büyük miktarda donanım ve malzeme gerektirir. Buna ek olarak yeniliklerin toplumda kabul görüp benimsenme süreleri de farklı farklıdır.

İkincisi, yeniliğin etki biçimi değişik olabilir. Bazı yenilikler tek bir dönüşüme, bazıları ise ardı ardına gelen dönüşümlere neden olabilir.

Üçüncüsü, yeniliklerin ortaya çıkış süreci farklı olabilir. Örneğin birçok yenilik, birbirine bağımlı olarak daha büyük bir sürecin bir parçası olarak meydana gelebilir.

Bu nedenle Schumpeterian teori birbirini izleyen basit dalgalanma dizilerini değil, belirsiz sayıda eşzamanlı dönüşümleri açıklamaya çalışmaktadır (Demir, 1995: 163).

Schumpeter, ekonomik gelişmeyi yeniliklerin yayılma sürecine bağlarken, yenilikleri getirenlerin girişimciler olduğunu ifade etmektedir. Girişimcilik ve yenilikler, bilgi çağında olduğu gibi Schumpeter' de de öne çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle bilgi çağının kalkınma modeline ilk yaklaşımı Schumpeter ile gerçekleşir.

2.4.2.2. Neo-Schumpeterian Yaklaşım

İktisat literatüründe, statik-kararlı denge durumunda iktisadi olguları analiz eden geleneksel neo-klasik kuramın yerini, dinamik rekabete dayalı, dengesizlik ve belirsizlik durumlarında analizlerini gerçekleştiren neo-Schumpeterian kuram almaya başlamıştır (Soyak, 1995: 93). Bu iktisatçıların temel fikirleri, neo-klasik büyüme kuramına tepki olarak gelişmiş ve buna karşı bir evrimci alternatif ortaya koymuştur.

Teknolojinin ele alınmasında temel olarak iki farklı yöntem bulunmaktadır: Bunlardan birincisi yeni büyüme teorileri olarak da adlandırılan, fakat yöntem olarak neo-klasik iktisada daha fazla eklenmiş çalışmalardır. İkincisi ise adı geçen neo-Schumpeterian kuramın teknoloji yaklaşımıdır. Bu konuda genel bir tanımlama olmamakla birlikte, Kurumsal (Institutional) İktisat, Evrimci (Evolutionary) İktisat ve Post-Keynesyen iktisat olarak adlandırabileceğimiz okulların teknolojiye yaklaşımı, Neo-Schumpeterian yaklaşım olarak genel bir isimle ifade edilmektedir (Archibugi, Michie, 1997: 5). Neo-Schumpeterian yaklaşım, hem kavramsal düzeyde hem de boyutları itibarıyla teknolojiyi farklı bir perspektiften ele almaktadır (Metcalf, 1997: 270-273).

Modern yenilik kuramını geliştiren neo-Schumpeterian okulca öne sürülen yenilik türleri; küçük ve sürekli (incremental) yenilikler, radikal yenilikler, teknoloji sisteminde yenilikler şeklindedir. Teknolojik alanda küçük ilerlemelere yol açan yenilikler sanayi ve hizmet sektörlerinde görülen gündelik üretim sürecinde kendiliğinden oluşan küçük teknolojik yeniliklerdir. Bu tür yeniliklerin ortaya çıkabilmesi için organize olmuş Ar-Ge faaliyetlerine veya yüksek beceri düzeyine gerek yoktur. Fakat radikal yenilikler, süreklilik göstermeyen, mevcut ürün veya üretim süreçlerinden bağımsız olarak ortaya çıkan gelişmelerdir. Bunlar genellikle

kurumsallaşmış Ar-Ge faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ve belli bir sektördeki ürün ve üretim teknolojisinde önemli değişimlere yol açan yeniliklerdir (OECD, 1988: 33).

Neo-Schumpeterian yaklaşımda, geleneksel neo-klasik yaklaşımın aksine teknolojinin kolay elde edilemeyen maliyetli bir girdi olduğu kabul edilmektedir. Sadece lisans anlaşması yapmak, makine ve cihaz ithal etmek teknolojiye sahip olmak anlamını taşımamaktadır. Teknoloji, kümülatif olarak bir birikim sürecinin sonunda elde edilir (Aslanoğlu, 2001: 5).

Neo-klasik modelde teknoloji, ekonomi bilimi açısından adeta bir kara kutu olarak görülmüş; başka bir ifadeyle, teknolojik ilerlemenin bütünü, mühendislik biliminin bir alt disiplini olarak kabul edilerek, İktisatçıların ilgi alanı dışında bırakılmıştır. Bu haliyle teknolojik gelişme, dışsal ve fen bilimlerindeki tesadüfi ilerlemelere bağlı bir olgu durumuna indirgenmiştir (Kibritçioğlu, 1998: 214).

Neo-klasik kuramda teknolojinin tanımı, üretim tekniği ile yakından ilişkilidir. Üretim tekniği belirli bir miktar üretimde bulunmak için gerekli olan farklı emek ve sermaye bileşimleri anlamına gelir. Bu bağlamda neo-klasik kuramda teknoloji, üretim teknikleri dizini olarak kabul edilmektedir.

Üretim teknolojisi, üretim fonksiyonu ile gösterildiği için, teknolojik gelişme de üretim fonksiyonundaki katsayıların değişmesiyle ilişkili bir süreçtir. Neo-klasik kuramda teknolojik gelişme, içerilmiş ve içerilmemiş teknolojik gelişme şeklinde iki biçimde modellenir.

İçerilmemiş teknolojik gelişme, yatırım ve tasarruf olgularından bağımsız olarak, mevcut sermaye stoku ve emeğin etkinliğinin, yani belli bir girdi bileşiminden elde edilen çıktı miktarının zaman içinde sürekli olarak artması şeklinde tanımlanabilir. İçerilmiş yaklaşımda teknolojik gelişme, zamanın geçmesine bağlıdır. Birinci modelleştirmeden tek farkı ise, gökten inen kutsal şeyin tüm makineler değil, yalnızca son makine üzerine düşmesidir (Akyüz, 1980: 433).

Teknolojiyi ekonomi dışı bir faktör olarak gören neo-klasik yaklaşımda teknoloji politikası, temel bir tartışma konusu değildir. Etkin işleyen bir piyasada bunun kolayca elde edilebilmesi devlet politikasını gerektirmemekte ya da sınırlı

tutmaktadır. Devletin teknoloji politikası uygulayarak teknolojik değişim sürecine müdahale etmesini gerekli kılan koşullar daha çok neo-klasik İktisatçıların “piyasaların yetersizliği” kavramı çerçevesinde incelenmiştir (Metcalf, 1997: 269). Bu çerçevede bu sorunları aşmaya yönelik devlet müdahalesi önerileri de genellikle piyasa mekanizmasının daha iyi işlemesine yönelik olmaktadır.

Evrimsel kuramın teknoloji yaklaşımı, neo-klasik kuramın yanıtı bıraktığı firmalar arası teknolojik farklılıklar konusunda da bir açıklama getirmektedir. Nitekim bu yaklaşımın temellerinde teknolojik gelişme sürecinin mikro ekonomik doğasına yönelik olarak yapılan çalışmaların bulguları da vardır. Neo-Schumpeterian yaklaşıma göre teknolojik gelişme ve teknolojik bilgi belirli kurumlar içinde ortaya çıkar. Bu kurumlar yeni bilgiyi yaratan üniversiteler ve devlet veya özel araştırma kuruluşları olabileceği gibi, temel faaliyetlerinde yeni bilgiyi hem kullanan hem de yaratan firmalar olabilir (Soyak, 1995: 98). Teknolojiye bakış açısından neo-klasik ve neo-Schumpeterian görüşlerin karşılaştırılması aşağıda tablo yardımıyla gösterilebilir (Aslanoğlu, 2001: 122).

Tablo 12: Teknolojiye Neo-Klasik ve Neo-Schumpeterian Bakış

Neo-Klasik	Neo-Schumpeterian
Teknoloji kodlanabilir ve firmalar arasında kolayca transfer edilebilir	-Teknoloji tamamen kodlanamaz, -Teknolojinin fiziksel olarak gözlemlenemeyen unsurları bulunmaktadır, -Teknolojiyi kullanabilmek için yeterli teknik ve organizasyon kapasitesine ihtiyaç duyulmaktadır.
-Optimum teknolojinin seçilmesi, bilinen üretim fonksiyonunun optimizasyonunu içerir. -Teknolojiye sahip olmak maliyetsizdir.	Teknolojiye sahip olmak belli bir maliyeti içinde barındırır.
Öğrenme süreci otomatiktir ve tahmin edilebilir.	Öğrenme süreci otomatik değildir, öğrenmenin öğrenilmesi gerekir.
Öğrenme sürecinde önemli dışsallıklar oluşmaz.	Etkin teknolojik gelişme faktör piyasalarında da bir gelişmeyi beraberinde getirir.
Piyasanın etkin işlediği bir sistemde ekonomik olarak kullanılabilir tek bir teknoloji vardır ve bütün firmalar bunu eşit kullanır.	Teknolojiler firmadan firmaya farklılaşır ve etkinlik açısından büyük farklar oluşabilir.
Teknolojiyi geliştirmenin en iyi yolu serbest ticaret, yatırım ve uygun eğitim programlarıdır.	Uygun teknolojilerin ve teknolojik kapasitenin geliştirilmesi, ticarete ve yatırımlara müdahaleyi gerektirebilir.
Serbest bir ekonomide mevcut teknolojilerin kullanımı ve içselleştirilmesinde risk ve belirsizlik düşüktür.	Serbest bir ekonomide öğrenme sürecinin ekonomik etkilerini tahmin etmenin riski ve belirsizliği yüksektir.

Kaynak: Aslanoğlu, 2001: 122.

Tabloya göre en dikkat çekici unsur, neo-Schumpeterian ve neo-klasik yaklaşımın "öğrenme" kavramına yaklaşımları boyutunda ortaya çıkmaktadır. Birçok sektörde teknolojik yenilik sürecinde, yaparak veya kullanarak öğrenme önemli yer tutmaktadır. Bu noktada yaparak öğrenmeyi, otomatik öğrenme açısından teknoloji transferinin kolaylığı ile eklemleştirmek güçtür. Teknolojik bilginin zımni ve firmaya özgü olarak nitelenmesi ile bir firma diğerinden teknolojiyi öğrenebilmekle birlikte, bazı maliyetlere katlanması ve bir çaba sarf etmesi zorunlu olmaktadır. Neo-klasik kuramın aksine neo-schumpeterian kuramda öğrenme, maliyetli ve belirli çaba gerektiren, otomatik olmayan ve öğrenmenin öğrenilmesi şeklinde bir yapıda kabul edilerek, yaparak öğrenmeden farklılaşmaktadır.

2.4.2.3. İçsel Büyüme Yaklaşımı

Ekonomi literatüründe içsel büyüme teorisinin temellerinin Romer (1986) ve Lucas'ın (1988) çalışmalarına dayandığı konusunda görüş birliği bulunmaktadır (Grossman ve Helpman, 1994: 27; Pack, 1994: 55; Solow, 1994: 45; Fine, 2000: 245).

1986 yılında Paul Romer'in uzun dönem büyüme dinamiklerini inceleyen çalışmasıyla gelişen yeni büyüme teorileri, teknoloji ve insan sermayesini büyümenin endojen bir girdisi olarak ele almaktadır (Shaw, 1992: 615).

Paul Romer'in "Increasing Returns and Long Run Growth" isimli makalesi ile ilk defa ortaya atılan endojen (içsel) büyüme teorisi, temelde neo-klasik büyüme teorisine farklı bir bakış olarak geliştirilmiştir (Romer, 1986: 1002-1037).

Teknolojik değişimi modele içsel olarak katan Romer, uzun dönemli büyümenin esasında bilgi birikiminden kaynaklandığını ifade etmiştir. Ayrıca bilginin iyi bir şekilde patentleşmeyeceği veya gizli tutulamayacağı özelliğine bağlı olarak, bilgi üretiminde pozitif dışsallıkların söz konusu olabileceği belirtilmiştir. Yeni teoride neo-klasik üretim fonksiyonu yerine artan verimlere dayalı üretim fonksiyonları kullanılmıştır. Romer'in modelinde kullandığı bu tartışmalı varsayımın temelinde, yatırım ve üretim sürecinde ortaya sadece fiziksel ürünün değil, yeni üretim bilgisinin de ortaya çıktığı varsayımı yatmaktadır. Romer, modelinde Arrow'un "yaparak öğrenme" fikrini kullanmaktadır. Romer, bu fikri kullanarak, üretim ve yatırım süreci

içerisinde bir yan ürün olarak teknik bilginin üretildiği, bu bilginin yeni üretimde bir bakıma bedava girdi olarak kullanıldığı ve yeni üretimin daha düşük maliyetle ve daha yüksek kalite ile yapıldığını varsaymıştır. Buna ek olarak, üretilen bilginin “taşmalar” sonucu diğer şirketlere de ulaştığı varsayılmıştır (Econturk: 22.07.2008).

İçsel büyüme teorileri küçük bir matematiksel ayrıntıya dayanmakla birlikte, çok geniş imalara sahiptir. Teori öncelikle teknolojik gelişmenin neo-klasik teorisinin aksine ekonomik sistemin içinde oluştuğunu, dolayısıyla ekonomik kararlardan etkilendiğini ima etmektedir. Ayrıca yakınsama teorisi reddedilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler gerekli önlemleri almazlarsa, gelişmiş ülkelerle arasındaki gelir farkları gittikçe artabilir. Bu bağlamda içsel büyüme teorilerinde optimum büyüme oranına ulaşılması için devlet müdahalelerinin gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Romer, yaratıcı fikirlerin, rekabetçi olmama doğası gereği ölçüğe göre artan getirinin varlığına işaret eder. Bir amaca yönelik araştırmaların bulunduğu rekabetçi ortamda ölçüğe göre artan getiriyi model çerçevesinde ifade etmek, zorunlu olarak aksak rekabeti gerektirir (Jones, 2001: 74). Yaratıcı fikir, firma düzeyinde rekabet olmasa bile, ekonominin bütününde rekabetçi bir durum yaratır.

İçsel büyüme teorilerinin neo-klasik büyüme teorisinden en önemli farkı, kısaca iktisadi büyümenin iktisat içi (endojen) unsurların ürünü olduğunu, sistemi dışarıdan etkileyen güçlerin sonucu olmadığını savunması ve azalan verimlere dayalı üretim fonksiyonu yerine, artan verimlere dayalı üretim fonksiyonu kullanmasıdır (Berber, 2006: 173).

Ayrıca içsel modeller, hükümet politikalarının uzun dönemli etkileri bakımından, daha önceki modellerden tamamen farklıdır. Neo-klasik model, daha önce de ifade edilen standart varsayımlar çerçevesinde, hükümet politikalarının oldukça sınırlı olacağını vurgulamaktadır. Fakat içsel büyüme modelleri fiziki sermayeyi, insan sermayesini ve entelektüel sermayeyi etkileyen her türlü politikanın uzun dönemli büyüme üzerinde önemli bir etkisinin olacağını iddia etmektedir (Dowrick, 1995: 1).

Neo-klasik büyüme modeli, teknoloji düzeylerinin bütün ülkelerde tamamen aynı olduğu ve değişmediği varsayımı altında, gelişmiş ve gelişmekte olan

ekonomilerin uzun dönem reel büyüme oranlarının aynı uzun dönem değerine yaklaşacağı ve bu oranın da sıfır olduğu sonucunu vermektedir. Hipoteze göre sermayenin işgücünden daha hızlı arttığı bir ekonomide, teknoloji dışsal ve sabitken faiz hadlerinin düşeceği ve yoksul ülkelerin zengin ülkelere daha hızlı büyüüp onları nihayet yakalayacağı öngörülmektedir (Kibritçioğlu, 1998: 214-215). Ancak neo-klasiklerin yaklaşma hipotezinin bu temel öngörülleri, ekonomilerle ilgili gözlemlere uymamıştır. Barro(1991) ve Romer'in(1994) incelemelerine göre, yirminci yüzyıl içinde sermaye / işgücü oranı artarken, reel faiz hadleri beklendiği kadar azalmamış, sermaye durgun kalmış, ücretler yükselmiş ve ücretlerin toplam hasıla içindeki payı az da olsa yükselmiştir. Böylece pratikte, gelişmiş ülkelere yetişmek için çaba harcayan gelişmekte olan ülkelere sermaye akışı söz konusu olmamış ve yaklaşma hipotezinin öngörülleri gerçekleşmemiştir (G. Günsoy, 2004: 166-167).

Neo-klasik büyüme teorisinin, ülkelerin büyüme oranlarındaki yaklaşma beklentisi, bazı gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki büyüme farkının daha da açılması ile büyük ölçüde gerçekleşmemiştir (Freeman, 1994: 85). Nitekim endojen büyüme teorisi de bu gerçekliğin dile getirilmesiyle doğmuştur. Kısaca, içsel büyüme modellerinde ekonomik büyümenin içsel iktisadi temelleri olacağı ifade edilmekte ve ülkelerin gelir seviyelerinin kendiliğinden birbirine yaklaşacağı tezi yıkılmaktadır.

Yeni teori, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere aralarındaki farkı kapatabilmeleri için, aktif politikalar uygulamalarını ve bu anlamda öğrenme potansiyeli yüksek beşeri sermaye yoğun sektörlerle önem verilmesini belirtmektedir. Dolayısıyla endojen büyüme teorilerinde, üretim sürecinde yer alan bireylerin sahip olduğu kişisel birikim ve beceri önem kazanmaktadır.

Zira teknolojik yeniliklerin insan faktörü tarafından gerçekleştirilmesi insanın niteliğinin, teknolojik gelişme açısından ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanın ekonomik sürece katkısı, insan faktörünün de sermaye olarak düşünülmesine neden olmaktadır. Kalkınma sürecinde insanı ön plana çıkaran İnsan Sermayesi Kuramı'na göre; insan faktörünün niteliği ve verimliliği firma ve ulusal ekonomi düzeyinde üretimi ve verimliliği doğrudan etkilemektedir. İnsanın niteliği ve yaptığı işin kalitesini belirleyen başlıca insan sermayesi unsurları ise

eğitim, sağlık, beslenme gibi insana yapılan harcamalardan oluşmaktadırdır. Bu unsurlardan eğitimin, kalkınmanın gerçekleşmesinde önemli bir fonksiyonu vardır (Tunç, 1993: 1).

İnsan faktörünün veya beşeri unsurun sermaye olarak ele alınmasında ilk önemli katkı A. Smith tarafından sağlanmıştır. Daha sonra John S. Mill ve Alfred Marshall da iktisat literatüründe beşeri sermaye birikiminden söz eden iktisatçılar olarak kabul edilirler. Fakat Smith, modern ekonomilerde beşeri sermayeye yatırım yapılmasının ekonomik büyüme açısından önemli olmadığını savunurken; Mill ve Marshall, eğitimin öz-çıkar veya yatırım güdüsü perspektifinden anlamlı bir biçimde incelenebileceğini inkar etmişlerdir. Oysa bu iki husus, daha çok Schultz(1961), Denison(1967) ve Becker(1964) gibi iktisatçıların çalışmalarına dayanan modern beşeri sermaye kuramının merkezi iki iddiasını oluşturmaktadır (Kibritçioğlu, 1998: 223).

Schultz(1961) ve Denison(1967), eğitimin ekonomik büyümeye katkısını ölçmeye çalışmışlardır. Denison, Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonundan hareketle, 1910-1960 yılları arasında üretimin çeşitli faktörlerinin milli gelire veya gayri safi milli hasılaya etkisini araştırmıştır. Denison, büyük oranda bir artık faktörün söz konusu olduğu ayrıca emek miktarındaki ve fiziki sermaye miktarındaki artışın hasıladaki artışı açıklayamayacağı sonucuna varmıştır. Ölçek ekonomileri ve teknolojik gelişme gibi faktörlerin yanında, eğitim ve işgücünün niteliğindeki iyileşmeler de ekonomik büyüme açısından önemlidir (Patrinos, 1994). Son yıllarda Dünya Bankası İnsan sermayesi ve eğitime olan ilgiye yeniden dikkati çekmektedir. Ulusal gelirin yüksek bir bölümünü eğitime ayıran ülkelerin, daha yüksek bir işgücü verimliliğine sahip olabileceği vurgulanmaktadır.

Harward niversitesi'nden Robert Barro ve diğerleri, birçok farklı ülkedeki büyüme hızlarını karşılaştıran deneysel çalışmalarında, fakir ülkelerin zengin ülkeleri yakalamasını önleyen faktörün fiziksel sermayeye yatırım eksikliği değil, insan sermayesine yatırım eksikliği olduğunu ifade etmektedirler. İlk içsel büyüme modellerinden Barro modelinde, kamu politikaları açıkça bir üretim faktörü olarak kabul edilmektedir (Barro, 1990: 103-125).

Robert Lucas, yapmış olduğu çalışmalarda, bireylerin fiziksel, entelektüel ve teknik kapasitesi olarak tanımladığı beşeri sermayenin, büyümenin itici gücü olduğunu vurgulanmaktadır. Ancak fiziksel sermaye gibi bir üretim faktörü olan beşeri sermayenin de, azalan değil, artan getirilere sahip olduğu ifade edilmektedir (Lucas, 1988: 3-42). Bu bağlamda beşeri sermaye, içsel büyüme yaratacak bir olgudur. Yine Romer, sermayenin temel formu olarak tanımladığı bilginin, büyümenin itici gücü olduğunu ifade etmiştir. Endojen büyüme teorilerinde, önemli unsurlardan biri bilgidir. Bilgiden, kitap veya patent gibi tek tek bireylerden bağımsız, genel teorik bilgi anlaşılmaktadır (Bilmez ve Gruhlke, 1997: 66).

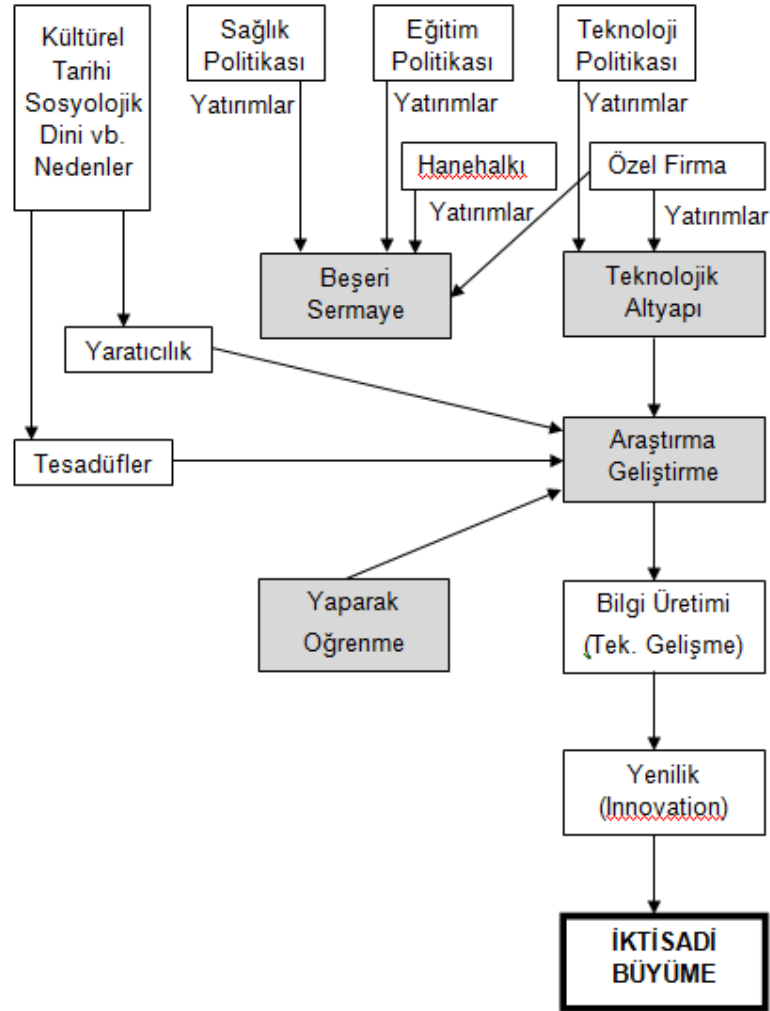
Endojen büyüme modellerinin ortaya çıkış aşamasında, teknolojik bilgi üretimi hakkında karşılıklı nedensellik ve sonuç ilişkisi içinde bulunan şu noktalar üzerinde daha fazla durulmaktadır:

Bilgi (knowledge), kısmen veya bazen tamamen gizli bir kamusal mal (public good) niteliğindedir. Başka bir deyişle, bilginin kullanımında tüketiciler açısından birbirine rakip olmama ve kimsenin dışlanamaması söz konusudur. Teknolojik gelişme sonucu ortaya çıkan bilgiden diğer ekonomik birimlerin ne ölçüde yararlanabildikleri (teknolojik dışsallıklar veya taşmaların derecesi) hayati bir öneme sahiptir. Ortada bir dışsallık varsa, bilginin üretimine özel kesimin yanaşmak istemeyeceği ve böylece piyasanın aksayacağı bir gerçektir. Teknolojik gelişme (veya bilgi üretimi) ile fiziki ve beşeri sermaye yatırımları arasında bir korelasyon bulunmaktadır (Kibritçioğlu, 1998: 215).

Endojen büyüme teorisini savunanlar birbirinden farklı konuları ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle aslında tek bir teoriden söz etmek zordur. Bu görüşleri aynı grupta toplayan ortak noktalardan biri büyümenin uzun vadede endojen olarak belirlenmesi düşüncesidir. Bunu, Romer (1986-1990) bilgi birikimi ve teknik ilerleme ile Lucas (1998) insan sermayesinin eğitimi ile Becker, Murphy ve Tamura (1992) işgücü büyümesi ve verimlilik ile Yang ve Borland (1991) işgücü uzmanlaşması ile Young (1993) ise learning by doing ile açıklamaya çalışmışlardır (Bilmez ve Gruhlke, 1997: 66).

Yeni büyüme modellerinde içsel yani kendi kendini besleyen veya sürdürülebilen büyüme süreçlerini, aşağıdaki şekil yardımıyla özetleyebiliriz (Kibritçioğlu, 1998: 217).

Şekil 2: Yeni Modeller Çerçevesinde İçsel Büyüme ve Belirleyenleri



Kaynak: Kibritçioğlu, 1998: 217.

Yukarıdaki şekil, hükümetlerin teknoloji, eğitim ve sağlık politikaları arasında bir uyum bulunması gerektiğini göstermektedir. Nitelsiz işgücü ve fiziki sermaye stokunda meydana gelecek yalın artışlardan çok, teknolojik yenilikler ve bunlarla birlikte ortaya çıkan taşma etkileri (dışsallıklar), iktisadi büyümenin en önemli kaynağıdır. Bazı içsel büyüme modellerinde bu tür taşma etkilerinin dikkate alınması, ölçüğe göre sabit getiri varsayımının terk edildiği anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle, taşmalar ölçüğe göre artan getiri koşulları yaratmaktadır.

Bu bağlamda, neo-klasik büyüme modeline alternatif olarak geliştirilen endojen büyüme modellerinde, o ana kadar dışsal olarak ele alınan bazı ekonomik unsurların uygulamada yaşananların zorlamasıyla yeniden gözden geçirilerek ekonomi içi (içsel) olarak ele alınmış ve yaklaşma hipotezi çürütülmeye çalışılmıştır. Yine ekonomik kalkınmanın ve büyümenin en önemli faktörünün insan faktörü olduğu, işgücünün üretkenliğine ve bilgi becerilerinin eğitim yoluyla geliştirilmesiyle ekonomik kalkınmanın sürekli hale gelebileceği vurgulanmıştır.

Ayrıca bu modelin, her ülkenin kendi öz kaynaklarına dayalı, orijinal bir kalkınma yolu bulması, sürece egemen olması, kitlelerin, bir toplumsal değişim süreci olan kalkınmaya aktif olarak katılması, sürecin öznesi durumuna gelmesi ve maddi refahın öncelikli amaç durumuna gelmesi gibi tezleri içerdiği de vurgulanmaktadır (Başkaya, 1994: 193).

Ancak toplumsal refahın artması için, bilgi ve teknolojinin yanında küresel rekabet gücünün de artması önem kazanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ekonomilerin ulaştığı ileri teknolojik düzeye ulaşabilmeleri ve bilgi teknolojilerini üretim sürecine aktarabilmeleri küresel rekabetin önemini daha da arttırmıştır. Bilgi toplumuna geçişle birlikte, bilişim teknolojisinin yarattığı olanaklar içinde başlayan küreselleşme süreci, ekonomik kalkınma stratejilerine yeni yaklaşımlar getirilmesini gerekli kılmıştır.

2.4.2.4. Porter Yaklaşımı

Porter, Harvard Okulu içinde ulusal ve uluslararası etkin rekabet konularında çok sayıda kitap ve yayınları olan bir bilim adamıdır (C. Erkan, 2004: 60). Porter'ın 1990 yılında yazdığı, yaklaşık 885 sayfalık Ulusların Rekabet Avantajları (The Competitive Advantage of Nations) adlı kitabı küresel rekabeti açıklamaya yönelik kuantum mantığı içinde yazılmış bir çalışma olarak göze çarpmaktadır. Porter, uluslararası rekabette statik yaklaşımlar olan; mutlak üstünlük (A. Smith); mukayeseli üstünlük (D. Ricardo) ve Faktör donatım Teorisi (Heckscher-Ohlin) yerine; teknolojik yenilikleri (Schumpeter) öne çıkararak, uluslararası rekabet avantajlarının dinamik açıklamasını yapmıştır (H. Erkan ve C. Erkan, 2004: 358).

Bir ülke ekonomisinin temel amacı, toplumsal refahı arttırmak ya da başka bir deyişle insanların yaşam kalitesini iyileştirmektir. Porter' e göre, bu amaç, söz konusu ülkenin rekabetçi güce sahip firmalarının bulunduğu sektörlerde artan verimlilik düzeyinin yakalanması ile mümkün gözükmektedir. Verimlilik ise ulusal anlamda rekabet edebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Verimliliğin arttırılabilmesi için ekonominin sürekli olarak kalite iyileştirmesi yönünde çalışması gerekmektedir.

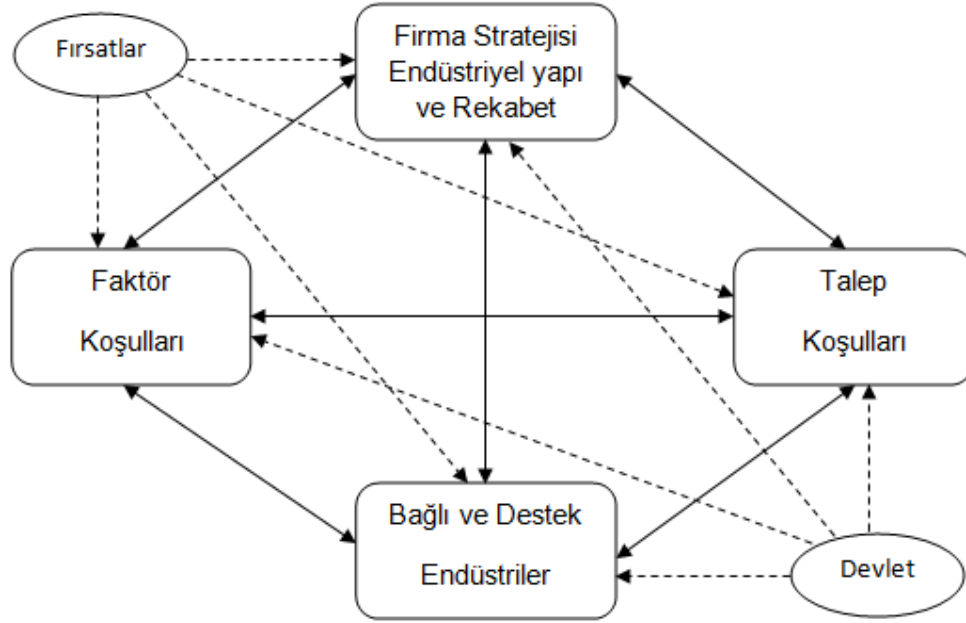
Bu bağlamda firmaların verimliliği arttırabilmeleri; sürekli ürün iyileştirmeleri, ürün kalitesi ve ürün teknolojisini geliştirmelerine bağlı bulunmaktadır. Verimlilik aynı zamanda, bir ülkenin ulusal refahının artışında rekabet gücüne yaptığı etkiler dolayısıyla anahtar bir faktör konumundadır. Yenilik süreci ve yatırımlar ile birlikte verimlilik faktörü de rekabet avantajı yaratan temel etmenler olarak kabul edilmektedir.

Porter'ın geliştirdiği "Ulusların Rekabet Üstünlükleri" kuramı, 10 ülkenin verilerine dayalı olarak, bir endüstride uluslararası düzeyde rekabetçi gücü belirleyen ve etkileyen faktörleri bulmaya ve rekabetçi gelişme aşamalarını ortaya koymaya çalışmaktadır. (Porter, 1990a: 2-71)

Porter, ulusal rekabet avantajlarının belirleyenlerini sistematik olarak ortaya koymak için, elmas (diamond) modeli (Porter, 1990b: 73-93) adıyla bir model geliştirmiş ve küresel rekabetin açıklayanlarını bir sistem yaklaşımı içinde ele almıştır. Küresel rekabetin dört belirleyeni olarak;

- Faktör Koşulları
- Talep Koşulları
- Bağlı ve destekleyici endüstriler
- Firma stratejisi, endüstriyel yapı ve küresel rekabeti ortaya koymuştur.

Şekil 3: Porter Elmas Modeli ve Sistem Bütünü



Kaynak: H. Erkan ve C. Erkan, 2004: 360.

Bu dörtlünün karşılıklı etkileşimine dışsal değişken olarak, devlet ve uyguladığı politikalar ve karşılaşılan fırsatlar eklenmiştir. Rekabet avantajlarını, içsel ve dışsal değişkenler hepsi birlikte karşılıklı etkileşim içinde ve birlikte evrimleşip gelişerek belirlemektedir. Rekabet avantajını belirleyen elmas modeli bir sistem oluşturmakta ve nedenler tek tek değil, birlikte rekabet avantajlarını belirlemektedir (H. Erkan ve C. Erkan, 2004: 358).

Faktör koşulları, ülkelerin üretim faktörleri açısından durumunu yansıtmakta olup, rekabetçi firmanın ihtiyaç duyacağı insan kaynakları, fiziki ve doğal kaynaklar, sermaye ve altyapı donanımını kapsamaktadır (C. Erkan, 1993: 66). Faktör koşulları, beşeri kaynaklar (işgücü, niteliği, iş etiği), fiziki kaynaklar (arazi, su, iklim, hammadde, enerji), bilgi kaynakları (mal ve hizmetlere ilişkin bilimsel ve teknik bilgi, piyasa bilgisi), sermaye kaynakları (yatırımların miktar ve maliyeti ile sermaye piyasası) ve altyapı (ulaşım, iletişim, haberleşme, konut, sağlık, eğitim ve kültür kurumları) gibi kendi içinde de gruplara ayrılmaktadır. Rekabet avantajı yaratmak için bu unsurların nitel ve nicel özellikleri ile verimliliği artırıcı olarak devreye girmesi önemli ve gereklidir (H. Erkan ve C. Erkan, 2004: 358-360).

Ülke içi talebin varlığı, bu talebin yoğunluğu ve niteliği, söz konusu ülkenin talep koşullarını ortaya koymaktadır. Tüketici taleplerini öngörerek bunları yeniliklerle karşılayabilmek, uluslararası alandaki rekabet üstünlüğünü etkileyecektir. Bağlı ve destekleyici endüstriler ise, rekabete açılan firmanın arkasındaki destek endüstrilerin yapısını ifade etmektedir. Destekleyici endüstri ağının kurulması, firmaya düşük maliyetli üretim ve teknolojik yeniliklerin üretim sürecine uygulanması gibi önemli avantajlar getirmektedir. Diğer yandan Firma yapısı, firmanın stratejileri ve rekabetçi bir piyasanın varlığı da, uluslararası rekabette firmanın konumunu belirleyici etmenlerdendir (Porter, 1990a: 73-107).

Bu noktada bir ülkenin gelişmesinde önemli olan faktörler;

- Faktör koşullarının nicel ve nitel açıdan gelişmesi,
- Talep niteliğinin artarak firmayı yenilikçiliğe yönlendirmesi,
- Bağlı ve destek endüstrilerin rekabetçi bir yapı içinde daha nitelikli ve ucuz ara girdi sağlaması,
- Ekonomide rekabetçi bir ortam ve sürecin varlığı ile
- Firma yapısının dinamik ve yenilikçi stratejilere yönelmesi gibi unsurların ortaya çıkmasıdır (H. Erkan, 1998: 192).

Yenilikler, rekabetin sürdürülebilirliği açısından önemli bir faktördür. Fakat rekabet avantajlarının belirlenmesinde ve bunun sürdürülmesinde, faktörden çok, faktörün gelişme yeteneği, bilgi ve teknoloji belirleyici olmaktadır. Yetenek, bilgi ve teknolojinin endüstride kullanılma durumuna bağlı olarak rekabet avantajları belirlenmektedir. Bu süreçte bilgi teknolojisindeki gelişmeler, yeni hammaddeler ve genetik mühendisliği gibi mikro teknolojideki gelişmeler giderek önem kazanmaktadır. Ancak bu yeni teknolojilere ve yeni mallara yönelmekle olgunluğa ulaşan endüstriler, kendilerini yenileyebilmektedirler. Bu yenilenme sayesinde endüstri, rekabet avantajını koruyabilmektedir. Aksi durumda rekabet avantajını kaybetmektedir (C. Erkan, 1993: 59).

Porter, uluslararası alanda ülkelerin değil, firmaların rekabet ettiği ve ülkelerin rekabet avantajlarının firmaların yakaladığı avantajlardan kaynaklandığını belirterek, çalışmasını firma temeline oturtmuştur (Porter, 1990a: 9).

Porter'a göre ülke ekonomilerinin tümü rekabetçi gelişme aşamalarından geçmekte ve her bir aşama, ülkelerin içinde buldukları rekabetçi konumu belirlemektedir. Porter bu aşamaları şu şekilde sıralamaktadır:

- Faktör güdümlü gelişme aşaması,
- Yatırım güdümlü gelişme aşaması,
- Yenilik güdümlü gelişme aşaması ve
- Refah güdümlü gelişme aşaması (H. Erkan, 1998: 193).

Faktör güdümlü gelişme aşamasında ulusal rekabet üstünlüğünün kaynağı, doğal kaynaklar, yarı nitelikli, kalifiye olmayan emek ve yetersiz sermaye gibi temel faktörlere bağlı olmaktadır. Bu aşamada ülkeler, dünyadaki ekonomik dalgalanmalara ve döviz kurlarına karşı duyarlıdır. Sektörlerdeki verimlilik düzeyi düşüktür. Bu aşamadaki ülkeler, faktör avantajlarını diğer ülkeler karşısında her zaman için kaybedebilirler. Bu aşamayı geçebilmek için fiziki ve beşeri sermaye önemli faktörlerdir.

Yatırım güdümlü gelişme aşamasında ulusal rekabet avantajı, ülkenin ve firmaların yatırım isteği ve yeteneğine bağlı olmaktadır. Rekabet üstünlüğünün sağlanması büyük ölçüde firmanın yapısı, stratejisi ve rekabet koşullarına bağlıdır. Bu aşamada yatırımlar, lisans anlaşmaları ve şirket birleşmeleri ile çok uluslu hale gelebilir. Böylece ülke rekabet sürecinde etkili olabilir.

Yatırım güdümlü dönemi, yeniliklerin egemen olduğu bir yenilik güdümlü aşama izlemektedir. Bu aşamada ülkeler, teknolojiyi transfer etme yanında, kendileri de yeni teknolojileri geliştirmektedir. Gelişen talep koşulları, uzmanlaşmış işgücü faktörü ve bağlı endüstrilerin ortaya çıkışı, yeniliklerin geliştirilmesi için uygun ortam yaratmaktadır. Böylece ülke üretim, teknoloji, pazarlama ve diğer alanlarda rekabet gücünü arttırırken, firmaların sürekli yenilik yaratmaları da mümkün olabilmektedir.

Son aşama olan refah güdümlü aşamada ise, rekabetçi firmaların artması nedeni ile düşük verimli endüstriler piyasadan silinmektedirler. Bu aşamanın sürükleyici gücü geçmiş dönemlerde gerçekleştirilmiş olan refahtır. Amaç, geçmişte ulaşılan refah düzeyinin korunmasıdır (Porter, 1990a; 546-557).

Yenilikçi strateji, gelişmekte olan ÷lkelerin, gelişmiş ÷lkelerle aralarındaki refah farkını kapatabilmeleri ve küreselleşme sürecine katılabilmelerinin bir önkoşulu olmaktadır. Fakat yenilikler tek başına kalkınmanın sürdürülebilirliği için yeterli koşul değildir. Bunun için yenilikleri etkileyen alt yapı ve üst yapı unsurları arasındaki nedensellik ilişkilerinin incelenmesi ve ortaya konulması önem kazanmaktadır.

2.4.2.5. Entegre Gelişme Yaklaşımı

H. Erkan'ın 1987 yılında geliştirmiş olduğu “Entegre Gelişme Yaklaşımı” (H. Erkan, 1998; 19-65; H. Erkan, 1987; 48-165), sosyo-ekonomik gelişme sürecinin çok boyutlu ve karmaşık yapısı nedeniyle gelişme sorunlarını, karşılıklı nedensellik ilişkilerinin yol ağtığı kümülatif bir süreç olarak değerlendirmektedir. Daha sonraki çalışmalarında karşılıklı dönüşlü kümülatif nedensellik ilişkisini, kuantum etkileşim sistemi olarak ele almaktadır.

Entegre gelişme yaklaşımında, sosyo-ekonomik gelişme süreci, alt ve üstyapı unsurlarının karşılıklı ilişkilerine bağlı olarak; bu ilişkilerin zaman, mekan ve sektör boyutlarındaki farklılaşması, entegre bir yaklaşım içinde ele alınmakta ve konuya yeni bir açıklama getirilmektedir.

Entegre sosyo-ekonomik gelişmede üstyapı unsurları, ekonomi biliminin temel inceleme alanları olan; tüketim, üretim, bölüşüm ve dağılımdır. Doğal, kurumsal, maddi ve beşeri altyapı unsurları ise, altyapıyı oluşturan unsurlar olarak gelişme sürecinin fonksiyonel analizine dahil edilmektedir. Üretim, tüketim ve dağılım faaliyetleri bir boşlukta değil; doğal, maddi kurumsal ve beşeri altyapının oluşturduğu bir ortam içinde ve onlara bağlı olarak gerçekleşmektedir. Altyapı kendisi için değil, üretim, tüketim ve dağılım faaliyetlerinin yerine getirilebilmesi için vardır. Yani varlık nedeni, üst-yapısal unsurları gerçekleştirmek ve belirlemektir. Fakat karşılıklı etkileşim nedeniyle, gerekli altyapı donatımı da, üretim ve dağılım faaliyetlerinin gelişme seviyesi tarafından belirlenmektedir.

Ancak, bu karmaşık ve çok boyutlu etkileşim ilişkilerinin analizi, geleneksel ekonominin mekanik nedensellik ilişkileriyle değil; karşılıklı-dönüşümlü kümülatif nedensellik ilişkileriyle gerçekleştirilebilir. Burada neden-sonuç ilişkileri, değişmez ve tekdüze değil, bütünü oluşturan çeşitli unsurlar arasındaki sektör, zaman ve mekan

içinde gösterdikleri özelliklere göre farklılaşan, karşılıklı ve kümülatif bir etkileşim şeklinde olmaktadır. Süreci oluşturan elemanların birinde ortaya çıkan bir gelişme, karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde tüm sisteme yansımakta, bundan etkilenen unsurlar, tekrar başlangıçtaki ilk elemanı etkileyerek tüm sistemin belli bir yöndeki değişimini gittikçe artan bir şekilde hızlandırmaktadır.

Ayrıca, alt ve üstyapının; zaman, mekan ve sektör boyutlarında oluşan karşılıklı etkileşimleri sonucu ortaya çıkan sosyo-ekonomik gelişme süreci, yine kendi arasında alt süreçlere ayrılmaktadır. Bu süreçler; bütünleşme, yığılma ekonomileri, yoğunlaşma, yayılma ve genişleme, sanayileşme, şehirleşme, bilgi, teknolojik yenilik ve bunların yayılma sürecinden meydana gelmektedir.

Sosyo-ekonomik gelişmede, özellikle yenilikler önemli bir yere sahiptir. Yenilikler, ortaya çıktığı ve yayıldığı mekânlarda, ekonomik verim, üretim, İstihdam, gelir ve fayda etkilerini arttırmaktadır. Ancak, yeniliklerin ortaya çıkması ve bunların yayılması, maddi altyapı yanında, öncelikle kurumsal altyapı donatımını gerekli kılmaktadır.

Entegre gelişmenin özetlenen bu alt süreçleri, ekonominin mevcut gelişme düzeyi ve yapısına bağlı olarak, zaman ve mekan boyutları içinde birbirlerini sürekli etkileyen tamamlayıcılık ilişkileri şeklinde kendi gelişmelerini ortaya koymaktadırlar.

Dolayısıyla, kalkınma sürecinin ortaya çıkması ve bu sürecin sürdürülebilmesi, öncelikle entegre bir sistem bütünselliğini ve bu sistemin yeniliklerle desteklenmesini gerektirmektedir. Bu bütünsellik ve kapsam içinde, yeniliklerin sürekliliğine dayalı bir genel strateji, bilgi toplumu çağında, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunlarına çözüm getirebilir.

2.5. Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar

Gerek gelişmiş ülkelerin ekonomik faaliyetleri, gerekse gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları sonucu ortaya çıkan birçok olumsuzluk karşısında Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi kurum ve kuruluşlar yeni kalkınma kavramlarının geliştirilmesi için çalışmalar yapmışlar ve birtakım yeni yaklaşımları gündeme getirmişlerdir.

2.5.1. Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, ilk olarak 1980 yılında Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği tarafından dile getirilmekle birlikte, bu kavramın popüler olması, 1987 yılında (WCED) Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca hazırlanan ve o dönemdeki Norveç Başbakanının İsmi İle anılan "Brundtland", diğer adıyla "ortak geleceğimiz" raporu ile gerçekleşmiştir. Bu rapor aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma anlayışının temelini oluşturmaktadır (Thirlwall, 1994: 226). Brundtland raporu, kuşaklararası eşitlik, temel ihtiyaçların karşılanması, teknolojik ve toplumsal kurumlaşmadan kaynaklanan kısıtlar gibi bir takım net olmayan kavramlara açıklık getirmeye çalışmıştır (Elliot, 1999: 7).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, ekonomik, ekolojik ve toplumsal açıdan farklı tanımlanmakla birlikte, Brundtland raporunda sürdürülebilir kalkınma şöyle tanımlanmaktadır; "sürdürülebilir kalkınma; gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye atmaksızın, bugünkü kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen kalkınmadır" (WCED, 1991: 71).

Sürdürülebilir kalkınma, sadece çevrenin korunmasından çok daha geniş bir çerçeveye sahiptir. Çevreyle ilgili olduğu kadar, ekonomik, toplumsal, kültürel ve ahlaki özellikleri de bulunmakta, bugün ve gelecek kuşaklar arasında bir eşitlik anlayışını da içermektedir.

Temelinde, ihtiyaçlar ve ekolojik dengenin korunması gibi iki önemli kavramı barındıran sürdürülebilir kalkınmanın, ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç ana hedefi ortaya çıkmaktadır. Bunlar; İktisadi Zenginliğin Artması (büyüme), Toplumsal bütünleşme (Sosyal adalet) ve çevrenin, doğal zenginliklerin korunmasıdır (Öğüt, 2002: 19-20).

Strateji olarak sürdürülebilir kalkınma, kısa dönemli ekonomik faydaların yerini, uzun dönemli ve kuşaklararası toplumsal ve ekolojik faydaların almasını öngörmektedir (Dulupçu, 2001: 48). Temel kriter, gelecek nesillere bugünkünden daha az bırakmamaktır. Gelecek kuşakların sahip olacağı, kaynak zenginliğinin asgari bugünkü düzeyde tutulabilmesidir (Öğüt, 1998: 183). Bu olgu aslında

bugünkü kuşakların gelecek kuşaklara karşı ahlaki bir yükümlülüğe sahip olması gereğini de ifade etmektedir. Böyle bir ahlaki sorumluluğu taşımamak, gelecek kuşakların sahip olacağı fırsatlara engel olmak anlamını taşımaktadır (UNDP, 1994: 17-18).

Sürdürülebilir kalkınma stratejisi, karar alma sürecinde, ekolojik boyutun diğer unsurlarla birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. Bu birlikteliğin ortaya konması, doğal kaynak ve çevre yönetiminde kullanılan ekonomik araçların yönlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu strateji sonucunda doğal dengenin korunmasına yönelik harcanan çabaların, kalkınmaya ilişkin çabaları engellemeyeceği, aksine tüm bu amaçların birlikte gerçekleştirilmesiyle birlikte, nihai hedef konumundaki bulunan sürdürülebilir kalkınmaya ulaşabileceği düşünülmektedir (Han ve Kaya, 2002: 280).

Sürdürülebilir kalkınma stratejisinin dinamikleri brundtland raporunda, büyümeyi canlandırmak, büyümenin kalitesini değiştirmek, temel ihtiyaçları karşılamak, sürdürülebilir bir nüfus düzeyini sağlamak, kaynak tabanını korumak ve artırmak, teknolojiyi yeniden yönlendirerek riski yönetmek ve karar sürecinde ekonomi ile çevreyi bütünleştirmek şeklinde ifade edilmektedir (TÇSV, 1987: 78).

Sürdürülebilir kalkınma, en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayan insanlara eğilmek durumundadır. Yoksulluk, insanların mevcut kaynakları kullanabilme yeteneğini kısıtlamaktadır. Bu sebeple, var olan ekonomik büyüme sürecinin, yoksulluğun yoğun olarak yaşandığı üçüncü dünya ülkelerine doğru aktarılması gerekmektedir. Bunu yanında büyümenin niteliğinde de bazı değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda birim üretim başına düşen enerji miktarında tasarruf sağlanması önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyümenin niteliğinde değişikliğin gerçekleştirilebilmesinde gelirin eşit dağılımı ve var olan kaynakların tam ve etkin kullanımı gibi konularda önemli faktörler olarak göz önüne çıkmaktadır. Giderek artan dünya nüfusu ile birlikte insanların ihtiyaçlarını karşılamak bir hayli zorlaşmaktadır. Bireylerin asgari ihtiyaçlarının karşılanması, mevcut nüfus miktarı ile ekosistemin üretim ve taşıma kapasitesinin uyumlu olması sürdürülebilir kalkınmanın temel dinamikleri arasında yer almaktadır. İnsan ihtiyaçlarının sürdürülebilir şekilde karşılanması için mevcut doğal kaynakların tabanının korunması ve artırılması olmazsa olmazlardandır. Belirtilen bu dinamiklerin

gerçekleştirilmesi için teknolojinin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Çünkü teknoloji, doğa ile insan arasındaki kilit faktörlerden biridir. Teknolojinin yeniden yapılandırılması ve insan doğa ilişkisinin farklı yönetilmesi çevresel risk faktörlerini de ortaya çıkarmaktadır. Bu risk faktörlerinin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi hatta tamamen ortadan kaldırılması mekanizmanın işleyişi açısından son derece önemli bir boyut taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınma stratejisinin her aşamasındaki temel felsefe, karar verme sürecinde ekonomiyi ve ekolojiyi bütünleştirmektir. Bu anlamda sağlanacak bir uyum, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesini kolaylaştıracaktır (Karakaya ve Özçağ, 2005: 360-361).

2.5.2. Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı

Temel ihtiyaçlar yaklaşımı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun ve geri kalmışlığın ortadan kaldırılması, insanlığın eğitim, sağlık, güvenlik, gelir dağılımında adalet gibi temel konularda ihtiyaçlarının karşılanmasını savunur. Bu yaklaşıma göre, insanların hepsinin yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli temel ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmalı ve buna uygun politika ve stratejiler uygulanmalıdır.

Fakirlik, yirminci yüzyılın sonlarında insanlığın yüz yüze kaldığı en önemli beşeri ve toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün için pek çok ülke şiddet derecesi ne olursa olsun, az ya da çok fakirlik sorunu ile iç içe yaşamakta ve mücadele etmek durumunda kalmaktadır. İnsan ihtiyaçlarının “yeterince” karşılanamaması sorunun özünü oluşturmaktadır (Dumanlı, 1996: 3).

Dünyada yaşanan hızlı gelişme ve kaynaklardan daha fazla pay alma yarışı bazı ülke ve bölgeleri daha zengin, bazı ülke ve bölgeleri ise daha yoksul hale getirmiştir. Zengin ülkelerin vatandaşları sahip oldukları olanaklar sayesinde zorunlu, lüks, kültürel ve sosyal tüm ihtiyaçlarını karşılayabilirken, yoksul ülke vatandaşları ise zorunlu temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaz duruma gelmektedir. Bu durum da temel ihtiyaçlar yaklaşımını gündeme getirmektedir. Yaşamı sürdürmek için gerekli olan asgari gıda, barınak ve giyim miktarı zamana ve topluma göre büyük değişiklikler gösterebilmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 1-4). Bu yüzden yoksulluk her ülkede farklı düzeylerde olabileceğinden yoksullukla mücadele yöntemleri de farklılıklar göstermektedir. Temel ihtiyaçlar yaklaşımı, insanlığın en önemli

sorununun temel ihtiyaçlarının karşılanamaması olduğunu, dolayısı ile yoksullukla m¼cadelenin toplumun, sivil toplum kuruluşlarının ve h¼k¼metlerin en önemli g¼revlerinden biri olduğunu savunur. Yoksullukla m¼cadele için entegre gelişme yaklaşımında öne çıkan temel altyapı unsurları ve ¼styapı donanımının (su, hava, eğitim, sağlık, istihdam vb.) belli eşik değerleri aşması gerekir.

2.5.3. S¼rd¼r¼lebilir İnsani Kalkınma Yaklaşımı

1970’li yıllara gelindiğinde geleneksel kalkınma anlayışından daha kapsamlı olarak doğal kaynakların ve çevrenin korunup s¼rd¼r¼lebilirliėin sağlanması yanında, sadece artan milli gelirin değil; aynı zamanda bu gelirin dağılımının da önemli olduğunun farkına varılması, çalışmaların bu yöne kaydırılmasına neden olmuştur. Birçok ¼lkede hızlı ekonomik b¼y¼me nedeniyle milli gelirden sağlanan artışlara rağmen, milli gelirin toplumun çeşitli kesimleri arasında adaletsiz bir şekilde dağılması ve adaletsiz olan gelir dağılımı nedeniyle bazı b¼lgeler zenginleşirken bazı b¼lgelerde aşırı yoksulluk yaşanması, bir anlamda bu t¼r ¼lkelerde b¼y¼menin toplumun b¼y¼k bir kısmına refah artışı sağlamadığı, aksine yoksulluk ve işsizlik artışına neden olduğu g¼r¼lm¼řt¼r.

D¼nya Bankası’nın 1974’te yayımladığı “B¼y¼meyle Birlikte Yeniden B¼l¼ř¼m” adlı rapora g¼re gelişmekte olan ¼lkelerde yoksulluğu azaltacak stratejinin ana hatları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu raporda, g¼receli yoksulluk ve mutlak yoksulluk kavramları ayırımı yapılarak yoksulluğun giderilmesine y¼nelik politikalar saptanmıştır (Han ve Kaya, 2004: 333).

Daha çok ekonomik b¼y¼me merkezli olan klasik kalkınma kavramının yoğun eleştirilere uğraması sonucu, insanı ön plana çıkaran insan merkezli bir kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır. Bu yeni kalkınma anlayışına g¼re insan, kalkınmanın merkezindedir ve kalkınmanın gerçekleşmesini, insanın sahip olduğu potansiyel sağlayacaktır.

Gelişmekte olan ¼lkelerde gelir dağılımının adaletsizliği nedeniyle toplumun önemli bir kısmının temel ihtiyaçlarını bile karşılamada zorlanarak yoksulluk sınırına yaklaşması, yoksul b¼lgelere gelir transferleri gibi bazı uygulamaları zorunlu hale getirmiş, bu da ekonomik kalkınmanın yanında, sosyal hizmetlerden (sağlık, eğitim

vb.) de yararlanmayı kapsayan sosyal kalkınma anlayışını ortaya çıkarmıştır. Sosyal kalkınma, gelir dağılımındaki büyük farkları mümkün olduğu kadar gidermeyi amaçlamaktadır. Eğer bir ekonomide kişilerin gelirleri arasında büyük farklar varsa sosyal kalkınmadan söz etmek mümkün değildir. Bu gibi durumlarda, bölgelerdeki gelir farklarına göre vergi politikaları uygulayarak bölgeler arası farklar azaltılmaya çalışılmaktadır (Özgüven, 1988: 154).

Geleneksel ekonominin inceleme konularını denge aracılığı ile açıklaması yoğun eleştirilere konu olmaktadır. Zira denge analizleri, pür ekonomik ilişkileri basit sistemler içinde açıklarken, güncel sosyo-ekonomik sorunların çok boyutlu ve karmaşık yapılarının analizinde yetersiz kalmaktadırlar. Sosyo-ekonomik gelişme sürecinin çok boyutlu ve karmaşık yapısı içine girildikçe, denge analizlerinin yetersizliği daha da belirginleşmiştir (H. Erkan, 1987: 51). Çünkü kalkınma, sadece ekonomik boyutu olan bir süreç değil, aynı zamanda sosyal, kültürel, politik ve siyasal boyutları da olan çok boyutlu bir süreçtir.

İnsani kalkınma kavramı, artan gelirin yanında mutluluk, iyi bir eğitim, sağlık ve uzun bir ömrü kapsayan, toplumların yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, insanın her alanda yeteneklerini kullanmasına olanak sağlayan bir ortamı, güvenliği ve demokratik hak ve özgürlüklerini güvence altına alma üzerinde duran çok boyutlu bir kavramdır. Bu olanaklar, yaşam kalitesinin göstergeleridir. Yani yaşam kalitesi ile insani kalkınma arasında bir doğru orantıdan söz edilebilir. Yaşam kalitesi artarsa insani kalkınma da artacak; yaşam kalitesi düşerse insani kalkınma da düşecektir.

İnsani kalkınma kavramının gelişmesiyle birlikte Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından insani kalkınma endeksi geliştirilmiştir. İnsani kalkınma endeksi, hem ekonomik hem de sosyal kalkınmayı dikkate alan çok yönlü bir endekstir. Yaşam kalitesinin bir göstergesi olan insani kalkınma endeksinin üç değişkeni bulunmaktadır (Han ve Kaya, 2004: 335).

Bunlar;

- Ortalama yaşam süresi beklentisi,
- Ortalama eğitim süresi ve yetişkinler arasındaki okuma yazma oranı
- Satın alma gücüne dönüştürülmüş gelirden oluşmaktadır.

Endeksteki birinci unsur olan yaşam beklentisinin önemi uzun bir yaşamın tek basına değerli olduğu, iyi bir sağlık ve yeterli beslenme gibi çeşitli ve dolaylı faydaların yüksek yaşam beklentisi ile yakından ilişkili olduğuna dair genel inancın içerisinde yer almaktadır. Söz konusu dolaylı faydalarla olan ilişki yaşam beklentisini insani kalkınmanın en önemli göstergesi yapmaktadır (UNDP, 1990: 12).

Endekste hesaplanan yaşam beklentisi değişkeni bir toplumdaki sınıf, cinsiyet ve diğer kategoriler için hesaplanabilir ve söz konusu ülkenin sosyal resmini görerek sonuçları anlamamızda çok faydalı olabilmektedir. Bununla birlikte, yaşam beklentisi verilerinin kalitesi çoğunlukla iyi değildir ve İKE' yi kullanırken ve yorumlarken ciddi olumsuzluklara neden olabilmektedir.

Bir ülke içindeki farklı gruplar için güvenilir yaşam beklentisi rakamlarının kullanılabilmesi için alan çok sınırlıdır. Bununla beraber iyi sınıflandırılmış bir takım bilgilere de sahip olabiliriz. Örneğin, kadın-erkek arasındaki eşitsizlik ve bir ülkedeki bölgeler arasındaki farklılıklar kullanılabilir. Ancak bazı farklı nedenlerden dolayı yaşam beklentisindeki cinsiyet ayrımının kullanılması oldukça zor olmaktadır.

Bir takım önemli tıbbi kanıtlar, kadın ve erkeklerin aynı sağlık bakımı, beslenme fırsatları gibi koşullara sahip olmaları durumunda bile kadınların her yaş gruplarında çok önemli bir biçimde düşük ölüm oranlarına sahip olduklarını ve erkeklerden daha uzun yaşadıklarını göstermektedir. Bu gerçeğe karşın dünyadaki erkek sayısı kadınların sayısından daha fazladır. Ancak bu sonucun nedeni dünyada erkeklerin kadınlara göre daha çok doğmalarından kaynaklanmamaktadır. Gerçekte, erkeklerin doğum oranının kadınlara göre daha yüksek olmasına karşın, Avrupa ve Kuzey Amerika'da kadınlar sayıca erkeklerden daha fazladır. Bunun nedeni bu ülkelerde erkeklerin düşük yaşta ölüm oranlarına sahip olmasıdır. Asya ve Kuzey Afrika'da ise erkek nüfus kadınlardan oldukça yüksektir. Bu, kadın-erkek arasında yapılan cinsiyet ayrımından (özellikle genç erkekler ve kızlar arasında) ve kadınlara gereken ilginin gösterilmemesinden kaynaklanmaktadır (Anand ve Sen, 1995: 6). Anand ve Sen 'e göre, sözü edilen bu gerçekler kabul edilebilir. Ancak sağlık bakımı, beslenme ve yaşamın diğer alanlarındaki dağılım konusunda, kadın ve erkeğin eşit bir yaşam beklentisinin sistematik bir şekilde kadın karşıtı önyargıları içinde barındıracağı bazen göz ardı edilebilmektedir. Bu tür eşitsiz uygulamalar tek

basına bir amaç teşkil etmektedir. Dolayısıyla cinsiyet ayrımı yapılmayan yaşam beklentisinde bu durum, eşitsizliği gidermeye çaba sarf etmemek için iyi bir nedendir. Gini katsayısıyla yapıldığı gibi gelir dağılımına yönelik bir düzeltmenin uygulanması, uygulamaların temel eşitliği üzerindeki etkisi açısından daha yüksek bir eşitsizliğe neden olabilir. Dolayısıyla yaşam beklentisinin basit ortalamasını yükseltme üzerine odaklanmak, dağılımsal olarak düzeltilmiş bir yaşam beklentisi kullanmaya göre daha doğrudur.

Bu bakış açısıyla oluşturulan İnsani Kalkınma Raporu'nda yer alan İKE' de, yaşam beklentisi değişkeni toplamsal olarak oluşturulmuş; fakat aynı zamanda kadın-erkek yaşam beklentileri de tanımlanarak ayrı ayrı analiz edilmiştir.

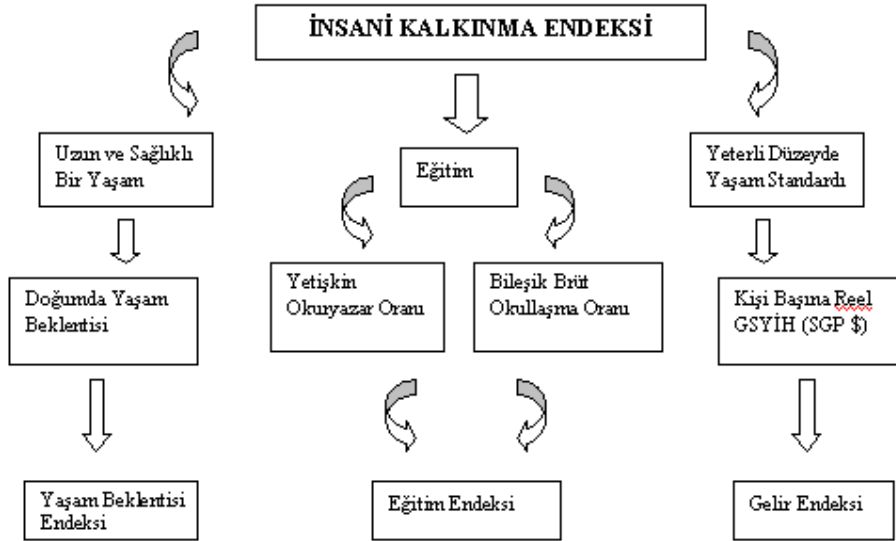
İnsani kalkınmada ikinci temel unsur bilgidir. Bilginin genel ve en önemli ölçüleri de okur/yazarlık ve okullaşma oranıdır. Birçok ülke okur/yazarlık kavramını farklı biçimlerde tanımlamaktadır. Ayrıca, okula kayıt verileri uluslararası düzeyde karşılaştırılabilir değildir. Çünkü okulların eğitim kalitesi, okulu bırakma oranları ve öğretim yıllarının uzunluğu gibi unsurlar ülkeler arasında ve ülkeler içinde çok önemli farklılıklar göstermektedir (Srinivasan, 1994: 241). Okur/yazarlık göstergeleri modern toplumda üretken bir yaşam için son derece önemli olan kaliteli eğitime erişimin kaba bir yansımasıdır. Okur/yazarlık, bir insanın öğrenme ve bilgiyi inşa etmesindeki ilk adımıdır. Dolayısıyla okur/yazarlık göstergeleri insani kalkınmayı ölçen her yöntemin zorunlu unsurudur (UNDP, 1990: 12).

Dağılımsal olarak düzeltme sorunsalı bir insanın okur/yazar olup olmadığı temeli üzerine inşa edilen bir eğitim endeksi için merkezi öneme sahip değildir. Diğer taraftan, eğitimsel başarının saf bir büyüklük dağılımından çok gruplar arası farklılıklara bakılmasının bir takım avantajları vardır. Kadın ve erkekler arasındaki eğitimsel başarı arasındaki farklılık özellikle hem cinsiyetler arası adalet sorunu için hem de kadın eğitiminin kadın ve erkeğin birlikte ve sosyal olarak daha iyi bir yaşam sürdürmesi üzerindeki etkisi için pratik bir önem taşımaktadır (Anand ve Sen, 1995:7).

İnsani kalkınmada üçüncü anahtar unsur, arzulanan bir yaşam için gerekli ve ölçülmesi son derece zor olan kaynaklar üzerindeki kontrol gücüdür. Kaynaklar hakkında kesin verilere erişmek çok zor olduğundan insani kalkınmanın

ölçülmesinde gelir göstergeleri kullanılmaktadır. Kişi başına gelir göstergelerinin çoğunlukla elde edilebilir olması bir ülkenin geliri hakkında bize kesin bilgiler verecektir. Ancak ticarete konu olmayan mal ve hizmetler döviz kurlarındaki dalgalanmalardan, tarifelerden ve vergilerden kaynaklanan bozulmalar göz önüne alındığında nominal fiyatlarla kişi başına gelir verileri uluslararası karşılaştırmalar için kullanışsız olacaktır. Dolayısıyla bu tür veriler, mallara yönelik satın alma gücünün iyi bir tahminini ve arzulan bir yaşam standardı için kaynaklar üzerindeki kontrolü daha sağlıklı bir biçimde gösteren satın alma gücü paritesine (SGP) göre kişi başına reel GSYİH göstergeleri kullanılarak geliştirilmiştir (UNDP, 1990:12).

Şekil 4: İnsani Kalkınma Endeksi ve Bileşenleri



Kaynak: UNDP, HDR: 2001.

Endeks hesaplamalarında kullanılan minimum ve maksimum değerler, ülkelerin geçmiş yıllardaki performansları dikkate alınarak saptanmaktadır. Göstergelerin her biri için minimum ve maksimum değerler şunlardır:

- Doğumda yaşam beklentisi: 25 yaş ve 85 yaş,
- Yetişkin okuryazar oranı: %0 ve %100,
- Okullaşma oranı: %0 ve %100,
- Kişi başına reel GSYİH (SGP\$): 100\$ ve 40,000\$.

Endekslerin her biri (X_i), ülkeler için verilen her alandaki i değerine göre ($i=1$ gelir için, $i=2$ eğitim için ve $i=3$ yaşam beklentisi için) aşağıdaki gibi formüle edilmiştir:

$$Endeks = \frac{X_i - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}$$

Yaşam beklentisi ve eğitime erişim endekslerinin hesabı bu formüle göre yapılmaktadır. Ancak gelir endeksi biraz daha karmaşıktır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme-UNDP) 1990 yılından itibaren gelir endeksi hesabında iki farklı yöntem kullanmıştır. 1999 İnsani Kalkınma Raporu'ndan bu yana gelir hesaplaması, Anand ve Sen'in söz konusu yılda geliştirdikleri formül yardımıyla yapılmaktadır. Anand ve Sen'in formülü şu şekildedir:

$$W_{(y)} = \frac{\log y - \log y_{min}}{\log y_{max} - \log y_{min}}$$

X_i her alanda ve her ülkede 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Endeks değerinin 1'e yaklaşması, insani kalkınma performansının iyileştiğini göstermektedir. İnsani Kalkınma Endeksi (Human Development Index - HDI), X_1 , X_2 ve X_3 (gelir, eğitime erişim ve yaşam beklentisi endeksi)'ün ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Ortalamada her endeksin değeri eşit ağırlıktadır.

$$HDI = \frac{X_1 + X_2 + X_3}{3}$$

Ülkelerin insani gelişmişliklerinin hesaplanması için kullanılan ve uluslararası bir gösterge olan insani kalkınma endeksi 0 ile 1 değerleri arasında değişmektedir. 0,00 - 0,49 arasındaki ülkeler düşük düzeyde; 0,50-0,79 arasındaki ülkeler orta düzeyde; 0,80-1,00 arasındaki ülkeler yüksek düzeyde insani kalkınmaya sahip ülkeler olarak kabul edilmektedir.

2.5.4. Sürdürülebilir Yenilikçi Gelişme Stratejisi

İkinci Dünya Savaşı sonrası gerek savaşa katılan ülkeler, gerekse diğer ülkelerin en önemli sorunları ekonomik büyüme ve kalkınma olmuştur. Bu süreçte

lkeler önce ekonomik büyümeyi sağlamak, daha sonra da ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek çabası içine girmişlerdir. Ekonomik kalkınmalarını tamamlamış olan gelişmiş ülkeler ekonomilerini büyütme çabasına girerken, gelişmekte olan ülkeler ise ekonomik büyüme ile birlikte kalkınmalarını da sağlama çabası içine girmişlerdir. Bu yüzden 1950'li yıllarda ekonomik büyüme, kalkınma, bölgesel kalkınma gibi kavramlar ekonomi literatüründe çok sık karşılaşılan kavramlar olmuşlardır.

Geleneksel sanayi uygarlığı anlayışı olan ekonomik büyüme ve kalkınmada sermaye birikimi ön plandadır. Ancak, sermaye birikimine dayalı ulusalcı kalkınma anlayışının yeterli başarıya ulaşamaması sonucu, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler rgt gibi örgütler yeni kalkınma anlayışlarına yönelik çabalara girişmişler ve bu kapsamda sürdürülebilir kalkınma, insani kalkınma ve temel ihtiyaçlar yaklaşımı gibi yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Sürdürülebilir yenilikçi gelişme paradigmasına göre, toplumsal gelişmenin merkezi unsuru, uygarlığın ulaşılan gelişme düzeyine bağlı olarak, insanların edindikleri dünya görüşü ve bu dünya görüşünün lokomotifi durumundaki bilimsel paradigmaya bağlı olarak yeniliklerin üretilmesidir (H. Erkan, 2004b: 147-159).

Sanayi uygarlığında ekonomik gelişmenin temel faktörü doğal kaynaklar ve sermaye birikimidir. Fakat doğal kaynaklar ve sermaye sınırlı olup kullanıldığı mevcut rezervler tükenmektedir. Oysa günümüzde gelişmenin en önemli faktörü bilgidir ve kullanıldığı büyümektedir. ağın teknolojisine ve onun kaynağı olan bilime egemen olan ülkeler, sanayi başta olmak üzere, bütün ekonomik etkinlik alanlarında mutlak üstünlük elde etme yolundadırlar. Böylece lkeler arasındaki fark (dijital uçurum) büyümekte, dünya bu bağlamda yeniden iki kutba bölünmektedir. Günümüz dünyasında teknolojik alanda yaşanan hızlı değişim, iktisadi kalkınmanın en önemli itici gücünü oluşturmaktadır (Stiglitz, 1998: 5). Teknolojik yeniliklerin yaratılması ve bu yeniliklerin ekonomik ve toplumsal bir faydaya dönüştürülerek sürdürülebilirliğinin sağlanması, kalkınma süreci açısından stratejik bir öneme sahiptir.

Sanayi uygarlığını yaratan paradigmal düşünce mekanik düşünce iken, bilgi çağının paradigmal düşüncesi kuantum düşüncesidir. Bilgi ağı uygarlığında, insanın ön plana çıkması, üretim sürecinde, insanla ortaya çıkan bilimsel bilgi

(knowledge) ağırlık kazanmıştır. Artık temel üretim faktörü bilimsel bilgidir. Toprak, sermaye ve fiziki emek sadece bunu tamamlayan tali üretim faktörleridir (H. Erkan, 2000: 151-154).

Sanayi devrimiyle birlikte, doğal kaynaklara sahip olan ya da teknolojik gelişmenin sağladığı avantajlar ile sermaye birikimine sahip olan ülkeler kalkınmalarını sağlamışlar, yeterli doğal kaynağa ya da bu kaynakları kullanmak için yeterli teknolojiye sahip olmayan ülkeler ekonomik kalkınmalarını sağlayamamışlardır. Bu yüzden günümüzün gelişmiş ülkeleri ile gelişmekte olan ülkeleri arasındaki gelişmişlik farkı giderek açılmıştır. Geleneksel kalkınma anlayışına göre gelişmekte olan ülkelerin yeterli sermaye birikimi olmadığı için gelişmiş ülkeleri yakalamaları mümkün değildir. Oysa bugünkü uygarlığın gelişme düzeyi bilgi uygarlığıdır. Bilgiyi üreten toplumlar gelişmelerini sağlayacaklardır.

Sanayi toplumu sermaye birikimine ilişkin sistemler, kurumlar ve yapıların oluşmasına neden olurken, bilgi toplumunda sermaye birikimi yerine, bilgi birikimine dayalı bir sistemleşme, yapılaşma ve işleyiş geçerli hale gelmiştir. Buna göre sanayi toplumunda piyasa sistemini, politik sistemi, kültürel ve sosyal sistemleri sermaye birikimi yönlendirmiştir.

Ekonomik alanda sermaye kıt bir üretim faktörü olarak, tasarrufa dayalı biriktirilebilen ve maddi bir stok büyüklük olarak belli mekânlarda somutlaşan, yatırım olarak kısmi akışkanlığa sahip, stok olarak akışkanlığı olmayan, kurlu fabrika sistemi olarak kapalı bir sistem oluşturan özellikler göstermiş ve sanayi toplumunda alt sistemlerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Bilgi ise, üretirken, tüketirken ve paylaşırken çoğalan, paylaşımıyla sinerji yaratan, kapalılığı kabul etmeyen akışkanlığı yüksek, üretim sürecinde insanın yabancılaşmasına değil, insanla bütünleşik olarak, insanın kendini geliştirmesine ve kendini aşmasına yardım eden bir üretim aracıdır (H. Erkan, 2000: 8).

Bu yüzden günümüzde bilgiyi paylaşmak bilginin tükenmesine değil aksine daha da çoğalmasına neden olmaktadır. Bilgiyi üretmek yüksek yatırım maliyetleri gerektirmediği için de özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından avantajlıdır. Bilginin üretimi ve paylaşımı ile birlikte yaratılan sinerji, bilginin daha da çoğalmasına neden olmaktadır. Bilginin çoğalması ise toplumların daha da gelişmesine neden

olmaktadır. Günümüzde uluslararası piyasalarda büyük araçlar, makineler üreten ülkeler değil, küçük bilgisayar çipleri üreten ülkeler söz sahibi olmaktadır.

Sürekli bilgi üretimi, sürekli yenilik demektir. Bu nedenle bilgi toplumu, yaratıcı insanlara dayanırken, sürekli yenilik üreten, yenilikçi girişimciliğe dayalı yenilikçi piyasa ekonomisi ortaya çıkmıştır. Sermaye birikimi yerine bilgi birikiminin kişi, örgüt ve kurumlara bağlı olarak gerçekleştiği, öğrenme süreçlerinin ön plana çıktığı yenilikçi gelişme stratejileri, öğrenen insan, öğrenen örgüt, öğrenen kurum, öğrenen kent ve öğrenen bölge kavramlarının gelişmesine etki etmiştir. Bu yaklaşımda gelişme, teknoloji merkezli yeniliklere odaklanmıştır ve öğrenme süreci içinde bilgi birikimine sahip insan ön plandadır. Yeniliklere dayalı gelişmenin, bilimsel bilgi - teknoloji odaklı olması, ekonomik gelişmenin, örgütsel, kentsel, bölgesel ve ulusal düzeyde rekabet avantajı yaratacak nitelikte sistemleşme ve yapılanmasını gerektirir (H. Erkan, 2000: 9-11).

Sürdürülebilir yenilikçi gelişme stratejisine göre ekonomik gelişme, gerekli bilgi alt ve üst yapısı, örgütsel, kurumsal, kentsel ve ulusal düzeyde sağlandıktan sonra yaratıcı insanların bilgi üretimi ile olacaktır. Bu anlayışta bilgi birikimi temel girdi olduğundan yaratıcı insanlar çok önemlidir.

Sürdürülebilir yenilikçi gelişme stratejisinde, toplumsal ağ ve süreçlerde etkileşim, çoğulcu katılım, sinerjik işbirliği ve bütünleşme, sürekli yenilenme, değişim ve buluşçuluk, eğitim ve öğrenme, başarı, rekabet ve verimlilik gibi konular değer kazanmaktadır. Bu stratejinin kurumları ise; yenilikçi devlet, yenilikçi girişimci, etkin sivil toplum örgütleri, bilgi çağının kentleri, yenilikçi yerel yönetimler, uzmanlığa dayalı bağımsız düzenleyici kurumlar, kalkınma ajansları, üniversite-sektör işbirliği, sanayi kümeleri ve ağ sistemlerinden oluşmaktadır (Erkan ve diğerleri, 2007: 80-101).

2.5.5. Yakalama Hipotezi

1980'li yıllarda özellikle de Moses Abromovitz'in çalışmalarında açık bir şekilde ifade edilen şey, yetişme ya da kalkınmanın devlet politikaları değil de rekabetçi piyasa güçleri ile gerçekleşeceğidir. 16 ülkeyi içeren çalışmasında üretkenlik anlamında geri kalmışlığın hızlı gelişme için olanaklar sağlayacağını

belirtmektedir. Abromovitz bir ülkenin teknolojik olarak geri olması ile o ülkenin var olan sorunları aşabilmesini sağlayacak sosyal kapasitesinin olması arasında bir ayırım yapmaktadır. Sosyal olarak sahip olunan donanım aslında teknolojide rekabet yeteneğine sahip olması ve bu yeteneği geliştirecek bir eğitim sistemine sahip olması ve bu yeteneğini daha da geliştirecek bir piyasa serbestliğinin olması gerekir. Sosyal kapasitenin yeterliliği yetiştirme potansiyelini artıracaktır ama diğer yandan bu potansiyelin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Ercan,2003: 270).

Abramovitz, ekonomik kalkınmanın başlangıç düzeyi ile büyüme oranları (ister emek verimliliği isterse kişi başına gelir olarak ölçülen) arasında ters bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, bir ülke ne kadar geri kalmışsa, verimlilikteki (kişi başına gelir) artış oranı da o kadar yüksek olur ve ülkeler arasındaki yakınsama da buna paralel bir şekilde meydana gelir. Abromovitz, teknoloji açığı, yakalama potansiyelinin yalnızca bir bileşeni olduğunu ve kendi başına mutlaka geç kalanların ekonomik ilerlemelerine yol açması gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla, verimlilik düzeyinin geri olması, hızlı ilerleme için ancak bir potansiyeli göstermektedir (Kaynak, 2003: 33).

Yakalama potansiyelinin gerçekleşmesi, gerçekleştirme faktörleri olarak, bilginin yayılımına, yapısal değişim hızına, sermaye birikimine ve talep genişlemesine bağlıdır. gerçekleştirme faktörleri olarak bunlar, yakalama potansiyelinin gerçekleşmesine ne kadar destek olurlarsa yakalama da o kadar kolaylıkla gerçekleşir. Bazı durumlarda, yakalamanın olmamasının nedeni, gerçekleştirme faktörlerinin elverişli olmasına karşın sosyal yetenek düzeyinin düşük kalmasıdır. Abromovitz'e göre, OECD ülkeleri arasında on dokuzuncu yüzyılda yakınsama olmamasının nedeni, sosyal yetenekteki uzaklıktır (Kaynak, 2003: 33). Abromovitz, yakalamanın gerçekleşmesini sosyal ve teknolojik yeteneğin, birlikte geliştirilmesine bağlamaktadır. Bu bir anlamda teknolojik bilgiyi üretenler ve bu teknolojiyi üretebilen insanların gelişmeleri ve bunların verimliliklerinin artması ile ilgilidir. Ülkeler yakalama sürecinde, iki seçenekten birini seçmeye yönelecektir.

Bunlardan birincisi, sosyal yeteneğin, yakalamanın önkoşul olduğunu kabul etmektir. Bu kabul edildiğinde, kendi başına sosyal yeteneğin kazanılması, teknolojiyi yakalamadan, ayrı önemli bir politika hedefi olacaktır. Dünya Bankası ve diğer uluslararası kuruluşların, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluğun

yenilebilmesinin önkoşulu olarak insani sermayenin geliştirilmesi önermeleri de bu yönde kabul edilen görüştür. Teknolojik yeteneğin kazanılmasında ısrarlı olan Neo-Schumpeterian görüşler de ayrıca sıklıkla benzer yaklaşıma dayanmaktadır (Kaynak, 2003: 33).

İkincisi ise, sosyal yeteneğin önkoşul olduğunu reddetmektir. Bu yaklaşımda, yakalama sürecinin karmaşık bir sistem olduğu kabul edilmektedir. Bu yaklaşımın temsilcilerinden Gerschenkron'a (1962, 1968, 1970) göre, sosyal yetenek düzeyi, yakalama sürecindeki başarının ya da başarısızlığın ya da hızının evrensel bir nedeni olmayıp, yalnızca yakalama sürecinin desenini, seklini belirleyen bir unsurdur. Sosyal kapasiteyi artırmak ve yetişme potansiyelini gerçekleştirmek için teknolojiye, bilgiye ve eğitime önem vermek herkes tarafından kabul gören referanslar olmuştur. Bu açıdan düşünüldüğünde son döneme özgü egemen yapılanma biçimi devletin müdahaleleri dolayında piyasanın gereklerini yerine getirmek biçiminde gerçekleşmektedir. “Piyasalar karşılaştığımız her problemi çözümüyor, devletin çözebildiği bazı alanlar var” denilmektedir. Devlet içinde yaşadığımız tüm ilişkileri ve bu ilişkiler üzerinde belirleyici olan kendi içsel yapısını değiştirmektedir (Ercan, 2003: 270). Bu anlamda devletin olmadığı bir kalkınmanın gerçekleşemeyeceği yeni kalkınma teorilerinde belirtilmektedir.

2.5.6. Fırsat Penceresi

Perez ve Soete'ye göre, ileri teknolojileri yakalama bakımından geç kalan ülkelerin önlerinde fırsat penceresi vardır. Perez ve Soete, tekno-ekonomik paradigma içinde ürün yaşam devreleri olduğunu ve bu da geç kalanların yakalama fırsatlarını etkilediğini söylemektedir. Bir ürün olgunlaştıkça teknolojisi de standartlaşır ve bu nedenle de karşılaştırmalı üstünlük geliştirmekte olan ülke lehine değişir. Bu ise, geç kalan ülkelere, standartlaşmış ürünlerin üretimlerine girmeleri yoluyla önder ülkeleri yakalama yönünden bir fırsat oluşturur. İşte buna “birinci fırsat penceresi” denir. Ancak, Perez ve Soete, birinci fırsat penceresini çok önemsememektedir. Perez ve Soete, kimi olgun ürünlerin üretimlerinin geliştirmekte olan ülkelere transferinin, önder ülkelerin sahip oldukları teknolojik ve kurumsal dinamiklerine zarar vermeyeceklerini belirtmektedir. Yani, gelişmiş ülkelere geç kalan ülkelere bir kısım teknoloji transferi yapılmış olsa bile, önder ülkelerin tekno-

ekonomik paradigma içindeki net avantajlarını alıkoymaya devam edeceklerini ve teknolojik üstünlüklerini sürdüreceklerini ileri sürmektedir (Kaynak, 2003: 36).

Az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin ürettikleri bilgi ve teknolojiyi ürettikten sonra da iyi özümseyip, geliştirmeleri gerekmektedir. Bilgi ve teknolojinin üretilip piyasaya ürün olarak sunulduktan sonra artık üretici için rekabet avantajı giderek azalmaktadır. İleri teknolojiye dayalı bu ürünlerin, gelişmemiş ülkeler tarafından alınıp üretilmeye çalışılması da farklı sorunları beraberinde getirebilmektedir. Bu ürünlerin üreticileri, sürekli Ar-Ge faaliyetleri ile daha ileri ve yeni modellerini piyasaya sunacaktır. Bu açıdan bu açılan fırsat pencerelerini özümseyen ürünleri, geliştirip daha ileri ürün olarak bu teknoloji eskimeden piyasaya sürülmelidir. Aksi takdirde eski bir teknoloji için ekonomi ve zaman kaybına neden olacaktır.

2.5.7. Farklılaştırılmış Sistem

Perez ve Soete'ninki gibi, Gerschenkron'un yaklaşımı da Abramovitz'inkinden farklıdır. Örneğin, Abramovitz'in yaklaşımında kısmen teknoloji açığı ile sosyal yetenek arasındaki bir etkileşimden söz edilmiş olsa da, yapılan analizde sosyal yeteneği genişletme süreci ile yakalama süreci birbirinden ayrı tutulmuştur. Yakalama, gerçekleştirme faktörlerine bağlı olan sosyal yetenek tarafından belirlenmektedir. Buna karşılık, Gerschenkron, teknoloji açığı ile sosyal yetenek açığının birlikte var olmasından hareket ederek, sosyal yeteneğin genişletilmesiyle teknoloji yakalama sürecinin aynı anda meydana geldiğini vurgulamaktadır (Kaynak, 2003: 38).

Gerschenkron 18. yüzyılda Almanya ve Rusya gibi geç kalkınan ülkelerin, İngiltere ve İsviçre gibi erken kalkınan ülkeleri yakalamak için güçlü bir devlet müdahalesine ihtiyaç duyduklarını ileri sürmektedir. Geri kalmışlık ne kadar büyükse müdahale de o kadar büyüktür. Gerschenkron'un ele aldığı örnek ülke 1861 sonrası Çarlık Rusya'sıdır. Gerschenkron Rus endüstrileşmesini incelerken "tam/zorla" endüstrileşme kavramı ile endüstrileşmenin başladığını belirtmektedir. Zorla endüstrileşme demir ve çelik endüstrilerinin (geriye doğru bağlantılar) gelişmesini sağlayan büyük bir demiryolu ağının kurulması ile başlamıştır (Weiss ve Hobson,1999:118-119).

Gerschenkron'a göre, sanayileşme kendiliğinden gelişen bir süreç değildir, aksine özel hazırlıkların özel çabaların bir sonucudur. Sanayileşmenin kolay bir süreç olmadığından dolayı, "geç gelenlerin" "sıçrama" yapabilmeleri için özel kurumlara ihtiyaçları vardır. Gerschenkron 18.yüzyılda Almanya ve Rusya gibi geç kalkınan ülkelerin, İngiltere gibi erken kalkınan ülkeleri yakalamak için güçlü bir devlet müdahalesine ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir (Eşiyok, 2006: 31-32).

Her şeyden önce Gerschenkron, geç kalan ülkelerin kalkınmalarının en temel özelliklerinin önder ülkelerinkinden farklı olduğunu vurgulamaktadır; çünkü onlar basit bir şekilde geç kalmış ülkedir. Gerschenkron'un sistemleştirmesindeki anahtar faktör, geç kalmış ülkelerin kendi ekonomik geri kalmışlığıdır. İleri ülkelerin su anda geri kalmış ülkelere sağlayacağı çeşitli olanaklar vardır. Bu bakımdan, geri kalmış ülkeler, sanayileşmelerini, kendilerinin yaratmasına gerek kalmadan önder ülkeler tarafından daha önce yaratılmış olan teknolojik ve kurumsal gelişmelerden yararlanarak başlatabilir. Gerschenkron'a göre, geç kalan ülkelerdeki okuryazar sayısının azlığı, eğitim düzeyinin düşüklüğü, emek gücüne nitelik kazandırılması ve bilgili mühendislerin yetiştirilmesi gibi sorunların çözümünde bir ölçüde de olsa ileri ülkelerden sağlanacak destekler önemli olabilir ve bu ülkelerdeki yetiştirme tesislerinden sağlanacak yardımlar katkıda bulunabilir. Gerekli teknik bilgiyi dışarıdan ithal etme olanağı vardır. Gelişmiş ülkeler, geç kalan ülkelere, teknik yardımların, nitelikli emeğin ve sermaye mallarının sağlanmasında bir kaynak teşkil edebilir (Kaynak, 2003: 38).

2.6. Kalkınmaya Küresel Bakış

Kalkınma, klasik ekonomik anlamda refahla açıklanmaya çalışılmış ve bu refah, sanayileşmeyle eşdeğer tutulmuştur. Fakat kalkınmayı bu kadar dar bir çerçevede ele almak hatalı olmaktadır. Bu anlamda literatürde yeni ortaya çıkan tanımlarda, kalkınmanın temelinde teknoloji ve birey yer almaktadır ve beşeri sermaye, kalkınma yolunda önemli bir yatırım unsuru olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla kalkınma sadece ekonomik büyümeyi değil, insanların hayat standartlarını artıran diğer faktörleri de kapsayan bir anlama kavuşmuştur.

Bu bağlamda bilgi ve teknoloji temelli kalkınma çok tartışılan ve üzerinde önemle durulması gereken bir kavram haline gelmektedir. Bu konuda en önemli

unsur ise teknolojiler ve teknolojileri kullanan insandır. Teknolojilerin kullanımı yaşam kalitesini de artıracaktır. Öğrenme süreçlerini başarıyla gerçekleştiren ve insan sermayesi oluşturma yolunda yatırım yapılmış bireyler ekonomiye dinamizm kazandırabilmekte ve geliştirilen teknolojiler sayesinde, ekonomik faaliyetler kolaylaşmakta ve hızlanmaktadır. İyi eğitilmiş, yenilikçi ve girişimci bireylerin oluşturduğu beşeri sermayenin, ekonomik faaliyetleri de olumlu etkilemeleri aşîkârdır. (Kurt, 2004).

Teknolojik gelişme kalkınmanın temel itici güçlerinden birisidir. Modern teknoloji dediğimiz günümüz teknolojisi 18. yüzyılda başlamıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ise küreselleşmenin teknolojik kökenini oluşturmaktadır. Teknoloji, bilgi çağı olarak adlandırılan bu dönemde, ulusların refahı ve kalkınması için öncelikli etken olmaktadır (Kaya, 2004: 235). Teknoloji artık sanayi devriminin ortaya çıkması ve hayatımızın içine yerleşmesi ile vazgeçilmez bir hal almıştır. Dolayısıyla da kalkınma için vazgeçilmez unsur ve itici güç olmuştur. Bilgi ve teknolojiye dayalı ekonomi kavramı, her şeyden önce üreten bir ekonominin/üretim ekonomisinin üzerinde durmaktadır (Göker, 2000). Bilgi ve teknoloji, ekonomideki geleneksel üretim alışkanlıklarını ve faktörlerini ikincil konuma itmektedir (Erkan, 2004a: 251, Sentürk, 2002: 264).

Günümüzde ekonomik şartlar, tamamen bilgi ve teknolojiye dayanmaktadır. Yeni oluşan sanayiler yüksek teknolojili ürünleri üretmeyi yeni üretim ve pazarlama tekniklerini kullanmayı gerekli kılmaktadır. Ekonomik gelişme ve ticari rekabette teknik değişimin, yenilikçiliğin ve teknolojinin önemi konusunda pek az görüş ayrılığı bulunmaktadır. Neoklâsik, Keynesyen, Marksist, Schumpeterian gibi, bütün iktisatçılar, verimlilik artışının, yeni ve gelişmiş üretim teknikleriyle yeni ürünlerin ortaya çıkmasına ve bunların bütün ekonomi sistemine etkin bir biçimde yayılmasına sıkı sıkıya bağlı olduğunu kabul ederler. İktisatçılar arasında genel olarak yaşanan görüş ayrılığı ise önde olan ülkelerin bilim ve teknoloji alanındaki dev birikimleriyle beslenen, yeni ve daha gelişmiş teknolojilerinin dayattığı ezici rekabet koşullarında, Üçüncü Dünya ülkelerinin yatırım ve kalkınma programlarını gerçekleştirmede karşılaştıkları pratik sorunlardan kaynaklanmaktadır (Freeman, 1989).

Geri kalmış ülkelerin kalkınmalarını sağlamada ve gelişmiş ülkeleri yakalamada etkili olan en önemli faktör bilgiye ve teknolojiye bağlı politikaları,

yenilikçiliği, pazarlama, üretim, iletişim ve ulaşım gibi ekonominin ve hayatın her alanına uygulamadan geçtiği görüsü de hâkimdir. Bilgi ve teknolojinin özellikle de iletişim teknolojilerinin büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisi farklı durumlarda ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, yeni ürün ve hizmetlerin (bilgisayar donanım, dijital donanım, manyetik kart makineleri ve uygulamaları, faks makineleri, cep telefonları, uydu yayınları ve yeni finansman hizmetleri gibi) üretilmesiyle toplam üretim ve büyüme artmaktadır (Kutlu, 2005: 99). Bu sektörlerde büyük bir hızla yeni iş imkânları oluşmaktadır. İkincisi, elektronik ticaret ve bilgisayar destekli robotlar gibi üretim sürecinde uygulama alanı bulan yeni yöntemlerle verimlilik artmaktadır. Üçüncüsü, internet satışları, dijital reklam, sınırlar ötesi üretim, yeni pazarlama, organizasyon ve yönetim teknikleri ile ekonomik etkinlik artmaktadır (Odyakmaz, 2000: 99).

Teknolojik gelişmeler, toplumsal alanda sosyo-kültürel etkiler yaratırken, ekonomide üretim süreçlerini ve organizasyon yöntemlerinde önemli etkiler yapmaktadır. Bu bağlamda kalıcı ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümleri de beraberinde getiren teknolojik gelişmeler insanlık tarihinde devrim etkisi yaratmaktadır. Örneğin, ateş, tekerlek, yelkenli, barut ve matbaa insanlık için önemli dönüm noktalarıdır. Çağdaş dünyanın başlangıç noktasını oluşturan sanayi devrimi ise buhar gücü ve elektrik enerjisidir. Günümüz dünyasındaki en önemli kazanım olan bilgi teknolojisi ile üçüncü asamaya girilmiştir. Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde tarım devrimi birinci dalga, sanayi devrimi ikinci dalga, enformasyon devrimi üçüncü dalga olarak ifade edilmektedir (Kaya, 2004: 239).

Çağımızın jenerik teknolojileri, özellikle de enformasyon teknolojisi tabanında yeniden şekillenmekte olan ve bu teknolojilerin yarattığı yeni sanayi dallarını bünyesine katan; hem ürettiği ürünler hem de kullandığı üretim yöntemleri bazında, içerdiği teknoloji ile giderek artan bir sanayi söz konusudur. Onun içindir ki, gerçekte bilginin yönlendiriciliği, yalnızca parlak birkaç sanayi dalıyla sınırlı değildir; yüksek ya da düşük teknoloji olsun, bütün sanayiler için geçerlidir denmektedir. Yazılım sanayileri basta olmak üzere, prodüktif hizmet sanayileri olarak anılan yeni sanayi dalları ortaya çıkmıştır. Gen mühendisliği, doku mühendisliği gibi yeni teknolojiler, ölçek ve istihdam profili farklı yeni sanayi dalları yaratmaktadır (Göker, 2000).

1970'li yıllardan başlayarak hız kazanan ve elektronik/bilgi-işlem ve iletişim teknolojilerindeki güçlü değişimin yardımıyla bütün dünyayı tek bir pazara çeviren

küreselleşme olgusunun daha önce de ifade edildiği gibi farklı bakış açıları mevcuttur. Küreselleşme; ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak, dünya çapında yayılması olarak görülmektedir. (Bayraç, 2003: 46).

Bir başka ifade ile “küreselleşme olgusunu dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve iktisadi parçaların birbirleriyle ve giderek dünya piyasalarıyla eklenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi” olarak ta ifade edilmektedir. (Yeldan, 2002: 2).

Küreselleşmenin, gerçek anlamıyla küresel olmadığı, küresel olmaktan ziyade bölgesel olduğu şeklinde eleştiriler de bulunmaktadır. Doğrudan yatırımlar ve bilgi teknolojileri için uygun politikaları uygulamayan, kurumsal ve fiziki altyapısını geliştiremeyen ülkelerde, doğrudan yabancı yatırımların, ticaret genişlemesinin ve uluslararası üretimin yararları da sınırlı kalmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin Batı Avrupa’da, Kuzey Amerika’da ve Doğu ve Güneydoğu Asya’da yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Afrika’nın büyük bir bölümünün, Güney ve Batı Asya’nın ve Doğu Avrupa’nın çeşitli nedenler dolayısıyla küreselleşme sürecinin ve bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla entegre olan dünya ekonomisinin yarattığı nimetlerden yeterince yararlanamamaktadır. Buna karşın bu bölgeler yine de küreselleşmenin yarattığı para krizleri, ürün fiyatlarındaki aşırı dalgalanmalar gibi olumsuzluklardan kaçamamaktadır (Odyakmaz, 2000: 98). Bu nedendir ki anılan bölgelerin, gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelerdeki, refah düzeyini yakalamaları ve bilim ve teknolojiye gelişmelerin yarattığı artı değerden arzulanan ölçüde pay almalarını sağlamak için, ihtiyaç duyulan bilgi ve teknolojiyi üretme, geliştirme, üretimde ve ticarete uygulama ve sosyo- kültürel boyutlarıyla bunları uyumlaştırma (Erkan, 1998: 92) yönünde politikalar belirlenmeli, vakit geçirilmeden tasarlanarak uygulamaya konulmalıdır.

Dünya ile bütünleşme anlamında geçmişten beri var olan bu sürecin günümüz açısından en önemli özelliklerinden birisi ise, tek dünya sisteminin geniş ve kapsamlı bir uluslar üstü hukuk sistemiyle garantiye alınmaya çalışılmasıdır. Böylelikle özellikle teknoloji üretiminin merkezde kalması, bir anlamda teknoloji üretiminin küreselleşmemesine yönelik yeni önlemlerin getirilmesi ve sıkılaştırılması

da söz konusu olmaktadır (Soyak 2002: 2). Gelişmiş ülkelerdeki teknolojik üstünlüğün ellerinden gitmesini engellemektedir.

Küreselleşme bağlamında değerlendirilmesi gereken bir oluşumla, yeni stratejileri, politikaları ve hedefleri, yenilikçi gelişmenin bir aktörü olan uluslararası şirketler ve/veya uluslararası şirketler belirlemektedir. Özellikle, büyük boyutlarda karar alabilme gücü olan şirketler, elde ettikleri hareket kabiliyetiyle istediği ülkelere yatırım yaparak üretimi gerçekleştirirken, istihdamın kriterini de belirlemektedir. Nitekim bu durum, bilgi toplumunu sanayi toplumundan ayıran, ölçeklerin ulusal olmasından ziyade uluslararası olması özelliğiyle de örtüşmektedir (Şentürk, 2002: 265).

Bazı yazarlar teknolojinin küreselleşmesinden söz edip, özellikle yeni sanayileşen ve gelişmekte olan piyasalara sahip ülke örneklerinden hareketle, bu sürecin üretimi ve verimliliği artırması, maliyetleri düşürmesi, refahı yükseltmesi gibi artılar getirebileceğini öne sürmektedirler (Berber, 2006: 473). Ancak şu da bir gerçek ki, bu ülkelerin çoğu teknoloji stratejilerini ekonomik büyüme ve rekabetçilik üzerine kurmuş durumdadır. Dolayısıyla bu ülkeler dünya liderlerinden elde ettikleri teknolojiyi bilim ve teknolojik alt yapılarındaki yetersizlikler için kullanmak ve kısa sürede içsel teknolojik yeteneklerin geliştirilmesine ağırlık vermek şeklindeki bir stratejiyi ulusal kalkınma planlarıyla hayata geçirmişlerdir (Soyak 2002: 3).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE KALKINMA KRİTERLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN AMPIİRİK ANALİZİ

3.1. Uygulamanın Amacı ve Yöntemi

Bu bölümde çalışmanın konu bütünlüğüne uygun olarak, uygulamanın amacı ve yöntemi ortaya konularak, önceki bölümlerde ele alınan konular ışığında ampirik analiz gerçekleştirilmektedir.

3.1.1. Uygulamanın Amacı

Uygulamanın amacı olarak, çalışmanın birinci ve ikinci bölümünde ele alınan teorik çerçeve, endeks ve değerlendirmelerden hareketle; seçilmiş ülkelerin gruplar ve tümü itibarıyla kalkınma kriterlerinin küreselleşme sürecinden nasıl etkilendiğini analiz etmek ve değerlendirmek, politika yapıcılara referans oluşturabilecek analitik bulgulara ulaşmak ve bu bulgulara dayalı politika önerisi geliştirmek hedeflenmektedir.

Bir diğer amaç da, her bilimsel çalışmanın genel amaçları içinde tanımlanan kuramsal ve yöntemsel analizleri araştırmak/içselleştirmek suretiyle daha sonra yapılacak çalışmalara yardımcı olacak yöntemleri ortaya koymaktır.

3.1.2. Uygulamanın Yöntemi

Uygulamada, çalışmanın birinci bölümünde teorik çerçevesi incelenilen küreselleşme süreci ile ikinci bölümde ele alınan kalkınma arasındaki ilişki, panel veri yöntemiyle (panel data analysis) analiz edilecektir. Bu analiz gerçekleştirilirken çalışmanın birinci bölümünde ele alınan küreselleşme endekslerinden “Dreher küreselleşme endeksi” ve ikinci bölümde ele alınan “insani kalkınma endeksi” verileri kullanılacaktır.

3.2. Teorik Çerçeve

İktisat literatüründe küreselleşmenin etkileri üzerindeki teorik tartışmalar tarihten günümüze devam etmektedir. Bu kapsamda neo-liberal teorisyenler serbest ticaret ile ekonomik küreselleşmenin her ülke için yararlı olduğunu savunurken, küreselleşme karşıtları, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeler tarafından kuşatılmasının az gelişmiş ülkeler için olumsuz etkileri olduğu konusunda ısrar etmektedir. Neo-liberal teorisyenler küreselleşmenin ülkelerarası yakınlaşmaya önderlik ettiği konusunda kararlıdırlar. *Western Europe: Economic and Social Change Since 1945* adlı Max-Stephan Schulze tarafından derlenen eserde bulunan yazarlar bu düşünceyi temsil etmektedir. Dudley Baines “iki ülke arasında serbest ticaret olsa sermaye, ücretlerin daha düşük olduğu az gelişmiş ülkelere kayma eğilimi gösterecektir. Çünkü mallar daha ucuza üretilecek ve gelişmiş ülkelere ihraç edilebilecektir” demekle serbest ticaretin az gelişmiş ülkeler için daha yararlı olduğu sonucuna varmaktadır (Baines: 1999: 181). Schulze ise, 1945’ ten beri Batı Avrupa ülkeleri arasında yaşanan ekonomik entegrasyonun yalnızca büyümeye değil, aynı zamanda KBDMG ve insani kalkınmaya ilaveten bebek ölümleri ve nüfus gibi bazı alanlarda da yakınlaşmaya neden olduğu görüşündedir (Schulze ve Baines, 1999: 162-174).

Küreselleşme karşıtlarının, küreselleşmenin maliyetlerinin ondan sağlanacak faydayı aştığı konusundaki fikirleri, literatürde yapılan birçok ampirik çalışmada küreselleşme olgusunun net etkisinin tüm ülkeler için olumlu sonuç doğuracağı şeklindeki algının geçerli olmadığını göstermiştir. Küreselleşme ve etkilerini ölçmek için yapılan çalışmaların birçoğu, sermaye akışlarını, ülkelerin dışa açıklıklarını, bilgi akışlarını, sosyo-kültürel değişim verilerini, politik verileri ve ticaret verilerini kullanmışlardır. Bear ve Boswell (2001), eşitsizlik üzerine küreselleşmenin etkilerini incelediği çalışmasında, küreselleşmenin olumlu sonuçlarını yorumlamıştır. Watanabe (2004), ekonomik küreselleşme ve insani kalkınma arasındaki korelasyonu inceleyerek ampirik olarak olumlu sonuçlara ulaşmıştır. Dolar (1992), dışa açıklığın ekonomik performans üzerindeki etkisini, Frankel ve Romer (1996) ise cari akımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişler ve sonuç olarak dışa açıklık ve cari akımların büyüme ile sağlıklı bir ilişkisinin olduğunu göstermişlerdir. Khan (2005), çalışmasında insani kalkınma ve küreselleşme arasındaki ilişkiyi doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile incelemiş ve DYY ile

insani kalkınma arasında olumlu bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Minhaj ve diğerleri (2004), yaptıkları çalışmada, Pakistan için küreselleşme bağlamında DYY ile insani kalkınma arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemişler ve küreselleşmenin insani kalkınmayı olumlu etkilediğini tespit etmişlerdir. Dreher (2003), küreselleşmenin büyüme üzerine etkisini ampirik olarak ölçtüğü çalışmasında 123 ülkeye ait 1970-2000 arası verileri kullanmış ve küreselleşmenin büyümeyi sağladığını, fakat gelir dağılımını azaltmak anlamında yeterli seviyede olmadığını tespit etmiştir. Dreher çalışmasında özellikle bilgi akışlarının büyüme üzerinde daha etkili olduğunu ve sosyo- kültürel ve politik entegrasyonun fazla bir etkisinin olmadığını ifade etmiştir.

Bu sonraki alt bölümde, çalışmada kullanılacak olan tanı analizleri ve tahmin yöntemlerine ilişkin teorik çerçeve verilmiştir. İlk alt bölümde panel veri yapısının özellikleri, avantajları, dezavantajlarına değinilmiş, ikinci alt bölümde panel veri analizinde kullanılacak olan tanımlayıcı istatistikler tanıtılarak hangi amaçla kullanılacakları açıklanmıştır. Üçüncü alt bölümde model tahminlerine geçmeden önce kullanılacak olan tanı analizleri hakkında teorik yapı verilmiş, dördüncü alt bölümde ise modellemeye ilişkin teorik çerçeve çizilmiştir.

3.2.1. Panel Veri Analizi Yöntemi

İstatistiksel analizlerde veriler zaman kriteri dikkate alınarak üç sınıfa ayrılabilir. Bunlar; zaman serisi verileri (time series data), yatay-kesit verileri (cross-section data) ve bu iki veri türünün birleşiminden meydana gelen karma verilerdir (mixed data). Eğer aynı kesit birimi (birey, aile veya ülke) zaman içinde izleniyorsa bu tür karma verilere panel veri (panel data) adı verilir (Gujarati, 1999).

Verilerin tekrarlı olarak ölçülmesi durumunda panel veri yapısına sahip olunur. Dolayısıyla, verilerin zaman boyunca tekrarlı bir biçimde ölçülmesi bu tür veri yapılarını, zamanın bir noktasında gerçekleştirilen ölçümlerle elde edilen yatay-kesit verilerden ayırır. Yine sadece bir veriyi zaman boyutunda ölçerek elde edilen zaman serisi verilerinden de farklılık gösterir. Daha açıkçası, panel veriler ne tek başına kesit ne de tek başına zaman dizisi özelliği gösterirler. Aksine her iki veri yapısını da bünyesinde barındıran veri yapılarıdır.

Panel araştırmalarda genellikle üç amaç söz konusudur. Birincisi, birimler arası değişkenliği ve/veya her bir birimin zaman boyunca değişkenliğini tanımlamaktır. Böylece hem belli değişkenliklerin büyüklüğünü hem de bu değişkenliklerin seyrini (yönünü) bilmek mümkündür. İkincisi, bu değişkenlikleri diğer bazı değişkenler bakımından açıklamaktır. Bu değişkenler cinsiyet gibi zaman boyunca sabit olabileceği gibi, ruhsal durum gibi zaman içinde değişebilen zaman boyunca sabit olmayan türden olabilir. Üçüncü olarak, her bir birimin ilgili değişken bakımından kestirimini yapmaktır (Hsiao, 1985; Solon, 1989; Baltagi, 1995).

Panel veriler gerçek problem alanlarında çok karşılaşılan türden olmalarına rağmen bazı problemleri de beraberinde taşırlar. Şöyle ki, bir defa diğer veri yapılarına göre, veri toplamanın ciddi bir maliyeti söz konusudur. Bu maliyet bir bireyi en az iki zaman noktasında ölçme maliyetinin yanı sıra, aynı bireyi zaman boyunca izleme zorluğundan da ileri gelir. Bu ikinci nokta, uygulamada ciddi problemler yaratır. Örneğin, zaman boyunca takip edilen bir hane halkını her ölçüm yapılacağı zaman aynı adreste bulmak zor olabilir.

Bu nedenle, bu türden veri yapılarında bazı alt versiyonlar ortaya çıkmış ve yarı-panel, panel verilerde kayıp değerler vb. türünden araştırma alanlarının gelişmesine neden olmuştur (Diggle, Zeger ve Liang, 1996). Yarı-panel verilerde bir kısım birimler tekrarlı olarak ölçülürken bir kısmı ise tesadüfi olarak seçilmektedir.

Yukarıda bahsedilen problemlerin yanı sıra panel verilerle ilgili bazı metodolojik problemler söz konusudur. Bu problem her bir birimin aynı değişken bakımından tekrarlı olarak ölçülmesinden dolayı istatistiğin standart varsayımlarından birisi olan ölçümler arası bağımsızlık (random sample property) varsayımının bozulmasıdır. Ölçümler arası bu ardışık bağımlılık, bağımsızlık varsayımı gerektiren bilinen test istatistiklerinin kullanılamamasına yol açar. Yine panel verilerin aynı zamanda bir zaman boyutunu içinde barındırmasından dolayı bu verilerle ilgili analizlere geçmeden önce verinin durağanlık yapısının sınanması da önemlidir.

En genel ifadesiyle, ortalaması (μ) ve varyansı (σ^2) zaman içinde değişmeyen bir zaman serisi (Y_t) durağan olarak tanımlanmaktadır. Eğer seri d defa farkı alındığında durağan hale geliyor ise d . dereceden bütünleşiktir (başka bir ifade

ile de d kadar birim kök içermektedir) ve $Y_t \sim I(d)$ şeklinde tanımlanmaktadır (Engle ve Granger, 1991: 83). Durağan olmayan panel veri yapılarında eşbütünleşme testleri ile değişkenler arasında doğrusal bir uzun dönem ilişkinin olup olmadığını incelemek model tahminlerinde kullanılacak olan yöntemlerin belirlenmesine yardımcı olur.

Burada bahsedilen problemlerin yanısıra panel veri analizi birçok avantaja sahiptir. Panel veri yönteminin avantajları şu şekilde sıralanmaktadır (Balestra, 1996; Baltagi, 1995; Gujarati, 2003).

1- Panel veri yöntemi kesit ve zaman serisi gözlemlerini birleştirdiğinden gözlem sayısı daha fazladır.

2- Panel veri, zaman boyunca bireyler, işletmeler, ülkeler v.b. ile ilgili olduklarından bu birimlerde bir heterojenliğin var olması kesin gibidir. Panel veri tahmin teknikleri, açık bir şekilde bu tür heterojenlikleri kesite özgü bazı değişkenlere izin vererek hesaba katabilmektedir.

3- Panel veri değişkenler arasında daha az çoklu bağlantı (multicollinearity) sorunu oluşturur.

4- Kısa zaman serisi ve/veya yetersiz kesit bireyinin var olduğu durumlarda da ekonometrik analiz yapılmasına izin verir.

İster kesit, ister zaman serisi isterse panel veri olsun, veri analizinden önce verilerin tanımlayıcı istatistiklerini ve grafiklerini incelemek, veriyi tanımak ve model yapıları hakkında öngörülerde bulunmak açısından oldukça önemlidir. Takip eden alt bölümde panel verilerde kullanılacak tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

3.2.2. Birim Kök ve Eşbütünleşme

Ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı, bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç için, durağandır denir (Gujarati,1999). Daha sade bir ifadeyle bir zaman serisinin ortalaması, varyansı ve ortak varyansı zaman boyunca değişmiyorsa, bu zaman serisi durağandır denir.

Durağanlığın sınanmasında kullanılan en yaygın yol birim kök testidir. Birim kök testi temel olarak;

$$\Delta y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \rho y_{t-1} + u_t$$

Şeklinde verilen bir doğrusal regresyon modelinde $\rho=0$ olup olmadığının sınanmasına dayanır. Burada t zaman ya da genel eğilim değişkenini gösterir. Eğer $\rho=0$ olarak bulunursa y_t değişkeninin birim kökü vardır denilir. Dolayısıyla y_t zaman serisinin durağan olmadığı sonucuna varılır. Denklemden verilen Δ ifadesi fark operatörünü gösterir;

$$\Delta y_{i,t} = y_{i,t} - y_{i,t-1}$$

$\rho = 0$ hipotezinin sınanmasında geleneksel t istatistiği kullanılır. Bu istatistik için kritik değerler Dickey ve Fuller tarafından tablolandırıldı için bu test Dickey-Fuller (DF) testi olarak bilinir.

Eğer u_t hata terimi ardışık bağımlıysa denklem şu şekilde yeniden yazılır:

$$\Delta y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Burada P maksimum gecikme sayısını gösterir. Bu modele DF testi uygulandığında, buna genişletilmiş DF (Augmented Dickey-Fuller, ADF) testi adı verilir ve kısaca GDF olarak gösterilir. DF testi ile GDF testi aynı asimptotik dağılım özelliklerini gösterdiklerinden kritik değerleri de aynıdır (Enders, 2004).

Eğer yapılan durağanlık testi sonucunda bir zaman serisinin durağan olmadığı sonucuna varılırsa, bu durumda durağanlığı sağlamak için seriler üzerinde fark alma işlemleri yapılmaktadır. Ancak yapılan fark alma işlemi uzun dönem ilişkilerin yani trendlerin de ortadan kalkmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla durağanlığın bu şekilde sağlanmasından önce eşbütünleşme analizi yapılmaktadır. Çünkü ele alınan değişkenler arasında eşbütünleşme varsa bu durumda durağanlaştırma işlemine gerek kalmaz. İki değişken arasında eşbütünleşme olması onların aynı dalga boyunda olduğunu göstermektedir. Bu durumda iki değişkene ait

trendler birbirinin etkisini yok eder ve elde edilen regresyonda klasik test istatistikleri geçerliliklerini korur.

Eşbütünleşme testinin temeli iki değişken arasındaki regresyondan hesaplanacak artıkların durağan olup olmadığını tespit etmeye dayalıdır.

Yani, $y_t = \beta_1 + \beta_2 x_t + u_t$ şeklinde verilen bir regresyon modeli için u_t 'nin durağan olması bu iki değişken arasında eşbütünleşmenin olduğunun kanıtıdır (Gujarati, 1999: 726). Eşbütünleşme testi için çeşitli yöntemler önerilmiştir. En yaygın kullanılan eşbütünleşme testleri Engle-Granger testi ve Durbin-Watson testidir (Engle ve Granger, 1987; Sargan ve Bhargava, 1983).

3.2.3. Panel Birim Kök Testleri

Levin ve Lin'in makalelerinin yayınlanmasından sonra panel veri birim kök testlerinin kullanılması oldukça yaygınlaşmıştır (Levin ve Lin, 1992). Şimdiye kadar yapılan çalışmalar, DF, GDF ve Phillips-Perron (PP) gibi tek bir zaman serisine dayalı birim kök testlerinin istatistiksel açıdan güçsüz olduğunu göstermektedir (Oh, 1996; Wu, 1996; MacDonald, 1996; Frankel ve Rose, 1996). Bu nedenle panel veri birim kök testlerinin kullanılması tek bir zaman serisine dayalı birim kök testlerinin gücünü artırmak için geliştirilmiştir (Maddala ve Wu, 1999).

Literatürde Levin, Lin (1992,1993), Quah (1994), Im, Pesaran, Shin (1997, 2003), Maddala, Wu (1999), Choi (1999, 2001), Kao (1999), Harris, Tzavallis (1999), Hadri (200), Levin, Lin, Chu (2002), Breitung (2000), Harris, Sollis (2003) gibi çeşitli panel birim kök testleri önerilmektedir (Baltağı ve Kao, 2000: 2).

3.2.3.1. Genişletilmiş Dickey Fuller Testi (ADF)

Zaman serilerinde durağanlığın tespit edilmesinde kullanılan en tanınmış birim kök testi, Dickey Fuller testidir. Standart Dickey Fuller testi hata terimlerinin bağımsız ve aynı şekilde dağılımları (identically and independently distributed) varsayımı üzerine kurulmuştur. Hata terimleri farklı varyansa sahip iseler veya seri korelasyon şeklinde dağılıma durumu var ise bu test kullanılamaz. Bu durumda Genişletilmiş Dickey Fuller ve Phillips-Perron testleri kullanılır.

ADF, Y_t gibi bir zaman serisi için aşağıda verilen denklemdeki γ katsayısı için hesaplanan t istatistiğine dayanır.

$$\Delta y_t = \alpha + \beta_t + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=1}^n \Delta y_{t-i} + u_t$$

Ardışık bağımlı bir süreci gösteren denklemde u_t ' deki ardışık bağımlılığın ortadan kaldırılması için serinin gecikmeli farkları eklenmelidir. Bu gecikme uzunlukları, Akaike, Schwarz vb kriterlere göre belirlenir. Uygun modelin tahmin edilmesinden sonra yapılan ADF testi, $H_0: \gamma = 0$ hipotezinin test edilmesine dayanmaktadır. Bu hipotezin reddedilememesi, serinin birim kök içerdiğini göstermektedir. Bu durumda serinin birinci farkı alınarak yeniden ADF testi uygulanır.

3.2.3.2. Levin, Lin ve Chu (2002) Testi (LLC)

Bu test kısaca, LLC olarak ifade edilmektedir. LLC testi, aşağıdaki temel ADF spesifikasyonunu kullanmaktadır.

$$\Delta y_{it} = \alpha y_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \beta_{ij} \Delta y_{it-j} + X'_{it} \delta + \varepsilon_{it}$$

Burada ortak bir $\alpha=p-1$ varsayılmakta, fakat fark terimleri için gecikme uzunluklarına izin verilmektedir. LLC testinde kullanılan yöntem, standartlaştırılmış ve oto korelasyondan ve deterministik kısımlardan arındırılmış Δy_{it} ve y_{it} 'nin vekil değişkeninden (proxy variable) α tahmini yapılmaktadır.

Önce belirli bir gecikme sayısında Δy_{it} ve y_{it-1} gecikme terimleri, Δy_{it-j} ($j=1, \dots, p_i$) ve dışsal X'_{it} üzerine regres edilerek iki ek denklem seti elde edilmektedir. Bu regresyonlardan sırasıyla $(\hat{\beta}, \hat{\delta})$ ve $(\hat{\beta}, \hat{\delta})$ katsayıları tahminlenmekte ve bu katsayılar kullanılarak $\Delta \bar{y}_{it}$ ve \bar{y}_{it-1} aşağıdaki gibi elde edilmektedir.

$$\Delta \bar{y}_{it} = \Delta y_{it} - \sum_{j=1}^{p_i} \hat{\beta}_{ij} \Delta y_{it-j} - X'_{it} \hat{\delta}$$

$$\bar{y}_{it-1} = y_{it-1} - \sum_{j=1}^{p_i} \hat{\beta}_{ij} \Delta y_{it-j} - X'_{it} \hat{\delta}$$

Daha sonra hem $\Delta \bar{y}_{it}$ hem de \bar{y}_{it-1} regresyonun standart hatasına (s_i) bölünerek vekil değişkenler bulunmaktadır;

$$\Delta \bar{y}_{it} = (\Delta \bar{y}_{it} / s_i)$$

$$\bar{y}_{it-1} = (\bar{y}_{it-1} / s_i)$$

Son olarak da α aşağıdaki denklemden elde edilmektedir;

$$\Delta \tilde{y}_{it} = \alpha \tilde{y}_{it-1} + \eta_{it}$$

LLC testinde sıfır hipotezi ve alternatif hipotez şu şekildedir;

$$H_0: \alpha = 0$$

$$H_1: \alpha < 0$$

LLC testinde, ortak birim kök vardır şeklindeki sıfır hipotezi test edilmektedir. LLC yöntemi ortalama standart sapma oranında kullanılan kernel seçimlerini ve her bir yatay kesit ADF regresyonunda kullanılan gecikme sayılarının belirlenmesini gerektirmektedir. Test denkleminde dışsal değişken kullanılmayacağı gibi, bireysel sabit terimler ya da bireysel sabitler ve trendler kullanılabilir.

3.2.3.3. Maddala, Wu (1999) ve Choi (2001) Testleri

Maddala ve Wu (1999) tarafından geliştirilen Fisher ADF testi ile Choi (2001) tarafından geliştirilen Fisher Phillips-Peron (PP) testleri de, literatürde en çok kullanılan panel birim kök testlerindedir. Eğer i yatay kesiti için herhangi bireysel

birim kök testinden elde edilen p değerleri π_i olarak tanımlanırsa, N sayıda yatay kesit için birim kök vardır sıfır hipotezi altında aşağıdaki asimptotik sonuç elde edilir.

$$-2 \sum_{i=1}^N \log(\pi_i) \rightarrow X_{2N}^2$$

Bu sonucu Choi şöyle göstermektedir;

$$\mathbf{Z} = \mathbf{1}/\sqrt{N} \sum_{i=1}^N \phi^{-1}(\pi_i) \rightarrow N(\mathbf{0}, \mathbf{1})$$

Burada ϕ^{-1} standart normal kümülatif dağılım fonksiyonunun tersidir. Bu test için ADF ve PP birim kök testleri kullanılarak hem asimptotik ki-kare ve standart normal istatistikler hesaplanır. Maddala, Wu (1999) ve Choi (2001) testlerinde sıfır hipotezi ve alternatif hipotez daha sonra ele alınacak olan IPS testindeki hipotezlerle aynıdır.

Her iki Fisher tipi test denklemleri için dışsal değişkenler belirlenebilir. Test denklemlerinde dışsal değişkenler kullanılmayacağı gibi, bireysel sabitler ya da bireysel sabitler ve trendler kullanılabilir. Ayrıca Maddala, Wu testinde, her bir yatay kesit ADF regresyonunda kullanılan gecikme sayısı belirlenmelidir. Choi testinde ise oto korelasyonu düzeltme yöntemi olarak kernel hesaplaması gerekmektedir.

3.2.3.4. Im, Pesaran ve Shin (2003) Testi

IPS testi olarak ifade edilir. LLC Testi gibi IPS testi de panele özgü sonuçlar elde edebilmek için bireysel birim kök testlerinin birleştirilmiş şeklidir. Dinamik heterojen paneller için geliştirilen bu testte, P_i yatay kesitler arasında değişebilmektedir. Kısaca her bir yatay kesit için ayrı ayrı birim kök testi olup olmadığını test etmektedir. IPS testi LLC testinden farklı olarak paneldeki kesitler arasında heterojenliğe izin vermektedir.

IPS testine her bir yatay kesit için ayrı bir ADF belirlenerek başlanmaktadır.

$$\Delta y_{it} = \alpha y_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \beta_{ij} \Delta y_{it-j} + X'_{it} \delta + \varepsilon_{it}$$

IPS Yöntemi, $H_0: \alpha_i = 0$ yani, bütün i ' lerde birim kök vardır şeklindeki sıfır hipotezini, $H_1: \alpha_i < 0$ yani, en azından bir i için birim kök yoktur şeklindeki alternatif hipoteze karşı test etmektedir.

IPS testi, gecikme sayısının ve her bir yatay kesit ADF deterministik kısmının belirlenmesini gerektirmektedir. Ayrıca test denkleminde bireysel sabit yada bireysel sabit ve trend terimleri kullanılabilir. Ayrıca test denkleminde bireysel sabit yada bireysel sabit ve trend terimleri kullanılabilir.

3.2.3.5. Phillips-Peron (1988) Testi

ADF testinin temel varsayımları, hata teriminin (ε_t) kendi gecikmeli değerlerinden bağımsız olduğu ve homojen dağıldığı yönündedir. Buna karşılık Phillips-Perron (PP) testinde bu varsayım biraz yumuşatılarak, hata teriminin homojen ve bağımsız olmadığı durumlar da dikkate alınmıştır (Phillips ve Peron, 1988, 335-346). ADF testi, otokorelasyon probleminin çözümü için modele gecikmeli değerleri eklerken, PP testinde ise sorun test istatistiğinin düzeltilmesi ile giderilmeye çalışılmıştır. Buna göre, denklemde tahmin edilen γ katsayısının anlamlılık sınaması yapılırken kullanılan t istatistiği (t'_γ) şu şekilde hesaplanmaktadır.

$$t'_\gamma = t_\gamma(\delta/f)^{1/2} - [T(f-\delta)(se(\gamma))] / (2f^{1/2}s)$$

Yukarıdaki denklemde $se(\gamma)$; γ katsayısının standart hatasını, s ; modelin standart hatasını, δ ; T gözlem sayısını ve k modeldeki açıklayıcı değişken sayısını temsil etmek üzere, $(T-k)s^2/T$ yi ve f de sıfır frekanslı hata terimi spektrumlarının tahmin edicilerini temsil etmektedir. Hesaplanan t'_γ değeri ADF istatistiğinde kullanılan kritik tablo değerleri ile karşılaştırılarak γ katsayısının istatistiksel olarak anlamlılığına karar verilmektedir.

3.2.4. Panel Veri Analizinde Modelleme ve Tahmin

Panel veri analizi bireyler arası etkileri ve zaman etkilerini veya her ikisini birden incelemeye imkan tanır. Bu etkiler ya sabit (fixed) ya da tesadüfi (random)

etkidir. Sabit etki modeli bireyler veya zaman periyotları boyunca sabit terimlerinde (constant intercepts) farklılık (heterojenite) olduğunu varsayar. Tesadüfi etki modeli ise hata varyanslarında farklılıkların olduğunu dikkate alır.

3.2.4.1. Sabit Etki veya Tesadüfî Etki Model Seçimi

Panel veri analizinde modellemenin sabit etki formunda mı, yoksa tesadüfi etki formunda mı çalışılacağı önemli bir sorudur. Bu sorunun cevabı bireye özgü hata terimi u_t ile açıklayıcı değişkenler arasındaki muhtemel korelasyonun varlığına dayalıdır (Gujarati, 1999).

Eğer u_i ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon yoksa tesadüfi etkiler modeli, aksi durumda ise sabit etkiler modeli uygundur. Eğer N kesit bileşeni büyük bir yığından geliyorsa u_i ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon olmaması beklenir. Bu durumda tesadüfi etkiler modeli uygun olur. Aksi durumda sabit etki modeli uygundur.

İki yaklaşım arasındaki bu temel farklılıkların yanında aşağıdaki kriterler model seçiminde dikkate alınmalıdır [Gujarati, 1999].

1- Eğer T büyük N küçük ise, sabit etki ve tesadüfi etki modelleri tarafından tahmin edilen parametrelerin değerlerinde çok az farklılık olur. İki yöntem arasındaki seçim hesaplama kolaylığına ve uygunluğuna bağlı olarak yapılabilir. Bu durumda sabit etki modeli tercih edilir.

2- N büyük T küçük olduğunda ise iki yöntemle elde edilen tahminler önemli ölçüde farklılaşır. Bu durumda kesit birimlerimiz çok büyük bir yığından gelmiyorsa sabit etki modeli tercih edilebilir. Eğer kesit birimler çok büyük bir yığından geliyorsa tartışmasız olarak tesadüfi etki modeli tercih edilmelidir.

3- Eğer N büyük T küçük ise ve u_i ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon varsa, tesadüfi etki tahmin edicileri sapmalı, buna karşılık sabit etki modeli tahmin edicileri sapmasız olur.

4- Eğer N büyük ve T küçük ise ve tesadüfi etki modelinin varsayımları geçerli ise tesadüfi etki modelinin tahmin edicileri, sabit etki modelinin tahmin edicilerinden daha etkindir.

3.2.4.2. Hausman Testi

Yukarıda verilen ölçülerin yanı sıra, sabit etki modeli ile tesadüfi etki modeli arasında seçim yapmayı sağlayan Hausman tarafından önerilen nesnel bir test vardır (Hausman, 1978). Bu test yöntemi bireye özgü hata terimi u_i ile açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyonun incelenmesine dayanır. Bu test istatistiği asimptotik olarak ki-kare dağılımına sahiptir. Bu teste ilişkin hipotezler şu şekilde yazılabilir.

$H_0: E(u_i | \bar{X}_{i,t}) = 0$ Birey ve zaman etkileri tesadüfidir.

$H_1: E(u_i | \bar{X}_{i,t}) \neq 0$ Birey ve zaman etkileri sabittir.

Burada $\bar{X}_{i,t}$ açıklayıcı değişkenler vektörüdür. H_0 hipotezinin reddedilmesi tesadüfi etki modeline karşı sabit etki modelinin kabul edilmesi gerektiğini ifade eder.

m açıklayıcı değişken sayısını göstermek üzere bu test istatistiği şu şekilde yazılabilir:

$$H = (\beta_{FE} - \beta_{RE})' \hat{\Sigma}^{-1} (\beta_{FE} - \beta_{RE}) \sim X(m)$$

Varyans - kovaryans matrisi şu şekilde verilebilir:

$$\hat{\Sigma} = V(\beta_{FE} - \beta_{RE}) = V(\beta_{FE}) - V(\beta_{RE})$$

Burada β_{FE} , sabit etki modelinden elde edilen katsayılar vektörünü, β_{RE} ise tesadüfi etki modelinden elde edilen katsayılar vektörünü göstermektedir.

3.3. Veri Yapısı ve Değişkenler

Bu kısımda, çalışmada kullanılacak olan değişkenler tanımlanarak veri yapısı ve veri kaynakları hakkında bilgi verilmiştir.

3.3.1. Değişkenler

Çalışmada iki ayrı model ve modellere uygun olarak bir bağımlı, beş bağımsız olmak üzere toplam altı değişken yer almaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin doğal logaritması alınarak analizler yapılmıştır.

Logaritma alma işleminin başlıca nedenleri şunlardır;

Birincisi, iktisadi yorumları esneklikler üzerinden yapılabilmektedir.

İkincisi, iktisadi veriler gerçek değerleri üzerinde doğrusal değil, genellikle logaritmik değerleri üzerinde doğrusaldır. Bu nedenle verilerin gerçek değerleri yerine logaritması alınmış değerlerin kullanılması önerilmektedir (Williams, Goodhart ve Gowland, 1976).

Üçüncüsü, sürecin ortalaması arttıkça bireylerin değişkenliğinin de arttığı bu tür iktisadi verilerde, bireylerdeki oransal değişmeler ortalamaya göre bağımsız olduğundan logaritma alınmaktadır (Montgomery ve Johnston, 1976).

Dördüncüsü, Box ve Jenkins (1970), logaritma alma işleminin varyansı, fark alma işleminin ise ortalamayı durağan hale getireceğini ifade etmişlerdir (Box ve Jenkins, 1970).

Çalışmada yer alan değişkenlerin notasyonları ve değişkenlere ait açıklamalar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 13: Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenler	Açıklama
$Ihdi_{i,t}$	Ülkelerin İnsani Kalkınma Endekslerinin Logaritması
$Iek_{i,t}$	Ülkelerin Ekonomik Küreselleşme Endekslerinin Logaritması
$Ikk_{i,t}$	Ülkelerin Sos-Kültürel Küreselleşme Endekslerinin Logaritması
$Itk_{i,t}$	Ülkelerin Teknolojik Küreselleşme Endekslerinin Logaritması
$Ipk_{i,t}$	Ülkelerin Politik Küreselleşme Endekslerinin Logaritması
$Ik_{i,t}$	Ülkelerin Genel Küreselleşme Endekslerinin Logaritması

Burada;

i : 1,2,...,88 uygulamaya dahil edilen ülkeleri,
 t : 1990,1991,...,2005 ise, yılları ifade etmektedir.

3.3.2. Veri Yapısı

Çalışmada 88 ülkeye ait 1990-2005 yılları arası 16 yıllık bir dönem uygulamaya dahil edilmiştir. Bu ülkeler HDI (Human Development Index) değerlerine göre ortalamaları alınarak, HHD: Yüksek İnsani Gelişmişlik (High Human Development), MHD: Orta İnsani Gelişmişlik (Medium Human Development) ve LHD: Düşük İnsani Gelişmişlik (Low Human Development) olarak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmada kullanılan kriter literatüre uygun olarak 0 - 0.499 arası LHD, 0.500 - 0.799 arası MHD, 0.800 - 1 arası HHD şeklinde belirlenmiştir. Ülkelerin sınıflandırılma işlemi sonrası, 42 ülke HHD, 29 ülke MHD, 17 ülke de LHD sınıfında yer almıştır. Öncelikle küreselleşme sürecinin ülkelerin kalkınma kriterlerine (HDI) etkisi tüm ülkeler boyutunda incelenmiş, daha sonra analiz, ülkelerin kalkınma farklılıkları dikkate alınarak her bir ülke grubu için ayrı ayrı yapılmıştır.

Çalışmada kalkınma göstergesi niteliğinde, bağımlı değişken olarak 1990-2005 yılları arası HDI rakamları kullanılmıştır. Açıklayıcı değişken olarak, ikinci bölümde ayrıntılarıyla incelenen küreselleşme endekslerinden, Dreher (Dreher, 2003, 2006) Küreselleşme Endeksi'nden elde edilen veriler ışığında 1990-2005 yılları arası, EK (Ekonomik Küreselleşme), SKK (Sosyo-Kültürel Küreselleşme), TK (Teknolojik Küreselleşme), PK (Politik Küreselleşme) ve K (Genel Küreselleşme) rakamları uygulamaya dahil edilmiştir. Dreher Endeksinin kullanılma sebebi yaygın

kullanıma sahip olması ve diğer endekslere göre daha çok ülke (123 ülke) dâhilinde inceleme yapılmış olmasıdır. Aşağıda Dreher endeksi verilerinden hareketle tarafımızca elde edilen endeksler ve alt bileşenleri gösterilmiştir.

Tablo 14: Endeksler ve Alt Bileşenleri

A. Ekonomik Küreselleşme	(35%)
i) Cari Akımlar	(50%)
Dış Ticaret (GSYİH'nın Yüzdesi)	(23%)
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (GSYİH'nın Yüzdesi)	(29%)
Portföy Yatırımları (GSYİH'nın Yüzdesi)	(27%)
Dış Ülke Vatandaşlarına Gelir Ödemeleri (GSYİH'nın Yüzdesi)	(22%)
ii) Kısıtlamalar	(50%)
Gizli ithalat Engelleri	(20%)
Ortalama Tarife Oranı	(30%)
Dış Ticaret Vergi Gelirleri (Cari Gelirin Yüzdesi)	(24%)
Sermaye Hesabı Kısıtlamaları	(26%)
B. Politik Küreselleşme	(28%)
Ülkedeki Elçilik Sayısı	(34%)
Uluslararası Organizasyonlara Üyelik	(34%)
BM Güvenlik Konseyi Kararlarına Katılım	(32%)
C. Sosyo-Kültürel Küreselleşme	[24%]
Kişisel ilişkilerle ilgili Veriler	(63%)
Telefon Trafığı	(31%)
Transferler (GSYİH'nın Yüzdesi)	(9%)
Uluslararası Turizm	(1%)
Telefonla ABD'yi Aramanın Ortalama Maliyeti	(33%)
Yabancı Nüfus (Toplam Nüfusun Oranı)	(26%)
Mc Donald's Restoranlarının Sayısı (Kişi Başına)	(37%)
D. Teknolojik Küreselleşme	(14%)
Telefon Hattı (1000 Kişiye Düşen)	(18%)
İnternet Bağlantı Sayısı (Kişi Başına)	(15%)
İnternet Kullanıcıları (Nüfusun Yüzdesi)	(18%)
Kablolu TV (1000 Kişiye Düşen)	(16%)
Günlük Gazete (1000 Kişiye Düşen)	(16%)
Radyo (1000 Kişiye Düşen)	(17%)

Kaynak: Dreher, 2005: 24, verilerinden hareketle tarafımızdan oluşturulmuştur.

Çalışmada kullanılan veriler; IMF, UNDP, World Bank (WDI), UNESCO, CIA, ICT, OECD, ITU, UNCTAD, DTM, TÜİK internet siteleri, cd ve veri tabanlarından elde edilmiştir. Verilerin analizinde Eviews 5.1 paket programı kullanılmıştır.

Çalışmada 88 ülke ve 16 zaman noktası bulunmaktadır. Bu şekildeki bir veri yapısında 5 değişken de dikkate alınırsa veri matrisinin boyutu her bir ülke için satır sayısı = $88 \times 16 = 1408$, sütun sayısı = 5 olmak üzere 1408×5 şeklinde olmaktadır.

Tablo 15: Veri Yapısı

		Bağımlı Değişken	Açıklayıcı Değişkenler				
ÜLKE (<i>i</i>)	ZAMAN (<i>t</i>)	$Ihdi_{i,t}$	$Iek_{i,t}$	$Istk_{i,t}$	$Itk_{i,t}$	$Ipk_{i,t}$	$Ik_{i,t}$
1	1990
1	1991
...
1	2005
2	1990
2	1991
...
2	2005
...	1990
...	1991
...
...	2005
88	1990
88	1991
...
88	2005

Kaynak: tarafımızdan oluşturulmuştur.

3.4. Ampirik Bulgular ve Değerlendirmeler

Bu kısımda öncelikle değişkenlerin durağanlıkları araştırılacaktır. Daha sonra durağan oldukları saptanan seriler kullanılarak panel veri analizi yapılarak sonuçlar yorumlanacaktır.

3.4.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Daha önce ele alınan birim kök testleri kullanılarak serilerin durağan olup olmadıkları test edilmiştir. Durağanlık (Birim Kök) testi yapılırken MW, LLC, IPS ve PP testleri kullanılmıştır. Durağanlık testleri tüm ülkeler için ve her bir ülke grubu için ayrı ayrı yapılmıştır. Test sonuçları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 16: Panel Birim Kök Test Sonuçları (Tüm Ülkeler)

Değişken	LLC Testi		IPS Testi		MW Testi		PP Testi		Karar
	D	T	D	T	D	T	D	T	
lhdi_{i,t}	-7.84	-	-8.20	-	346	-	618	-	I₀
lek_{i,t}	-	-4.04	-	-1.60	-	222	-	228	I₀
lskk_{i,t}	-20.8	-	-10.1	-	291	-	344	-	I₀
ltk_{i,t}	-23.5	-	-25.5	-	867	-	1195	-	I₀
lpk_{i,t}	-5.62	-	-2.36	-	260	-	243	-	I₀
lk_{i,t}	-9.33	-	-2.45	-	214	-	333	-	I₀

Tabloda değişkenlere ait verilen rakamlar, en azından %1 veya %5 anlamlılık düzeyinde Ho hipotezinin yani, birim kök vardır hipotezinin reddedildiği test istatistiği değerlerini göstermektedir. D, bireysel sabitlerin, T ise bireysel sabitlerin ve trendlerin birim kök denkleminde eklendiğini ifade etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterlerine göre belirlenmiştir.

Tablo 17: Panel Birim Kök Sonuçları (HHD)

Değişken	LLC Testi		IPS Testi		MW Testi		PP Testi		Karar
	D	T	D	T	D	T	D	T	
lhdi_{i,t}	-4.87	-	-4.24	-	139	-	124	-	I₀
lek_{i,t}	-6.15	-	-2.38	-	120	-	92	-	I₀
lskk_{i,t}	-10.4	-	-5.86	-	134	-	204	-	I₀
ltk_{i,t}	-18.2	-	-18.7	-	443	-	590	-	I₀
lpk_{i,t}	-2.20	-	-1.47	-	122	-	115	-	I₀
lk_{i,t}	-8.09	-	-3.74	-	132	-	178	-	I₀

Tabloda verilen değişkenlerin LLC, MW, PP, IPS testine ait rakamlar, en azından %1 veya %5 anlamlılık düzeyinde, ancak **lpk_{i,t}** değişkeninin IPS testine ait rakamlar ise en azından %10 anlamlılık düzeyinde Ho hipotezinin yani, birim kök vardır hipotezinin reddedildiği istatistik değerlerini göstermektedir. D, bireysel sabitlerin, T ise bireysel sabitlerin ve trendlerin birim kök denkleminde eklendiğini ifade etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterlerine göre belirlenmiştir.

Tablo 18: Panel Birim Kök Sonuçları (MHD)

Değişken	LLC Testi		IPS Testi		MW Testi		PP Testi		Karar
	D	T	D	T	D	T	D	T	
lhdi_{i,t}	-8.06	-	-6.17	-	138	-	237	-	I₀
lek_{i,t}	-	-5.78	-	-3.97	-	108	-	116	I₀
lskk_{i,t}	-22.1	-	-9.32	-	98	-	81	-	I₀
ltk_{i,t}	-11.8	-	-12.5	-	259	-	398	-	I₀
lpk_{i,t}	-4.99	-	-1.57	-	92	-	91	-	I₀
lk_{i,t}	-	-9.51	-	-5.98	-	137	-	152	I₀

Tabloda verilen rakamlar, en azından %1 veya %5 anlamlılık düzeyinde Ho hipotezinin yani, birim kök vardır hipotezinin reddedildiği istatistik değerlerini göstermektedir. D, bireysel sabitlerin, T ise bireysel sabitlerin ve trendlerin birim kök denkleminde eklendiğini ifade etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterlerine göre belirlenmiştir.

Tablo 19: Panel Birim Kök Sonuçları (LHD)

Değişken	LLC Testi		IPS Testi		MW Testi		PP Testi		Karar
	D	T	D	T	D	T	D	T	
lhdi_{i,t}	-	-4.99	-	-2.72	-	54	-	105	I₀
lek_{i,t}	-	-2.24	-	-1.76	-	48	-	54	I₀
lskk_{i,t}	-1.86	-	-1.48	-	58	-	59	-	I₀
ltk_{i,t}	-11.4	-	-12.5	-	163	-	206	-	I₀
lpk_{i,t}	-	-2.24	-	-2.50	-	53	-	(35)	I₀
lk_{i,t}	-	-6.09	-	-5.83	-	93	-	72	I₀

Tabloda verilen değişkenlerin LLC, MW, PP, IPS testine ait rakamlar, en azından %1 veya %5 anlamlılık düzeyinde, ancak **lskk_{i,t}** değişkeninin IPS testine ait rakamlar ise en azından %10 anlamlılık düzeyinde Ho hipotezinin yani, birim kök vardır hipotezinin reddedildiği istatistik değerlerini göstermektedir. Sadece **lpk_{i,t}** değişkeninin parantez içinde gösterilen PP testi sonucu anlamsız görülmektedir. D, bireysel sabitlerin, T ise bireysel sabitlerin ve trendlerin birim kök denkleminde

eklendiğini ifade etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterlerine göre belirlenmiştir.

Tüm ülkeler ve ülke grupları açısından bütün değişkenlerin durağan oldukları, diğer bir ifadeyle I_0 koşulunu sağladıkları görülmektedir (Charemza ve Deadman, 1997). Buradan hareketle panel veri analizine geçilmiştir. Aşağıda modelleme ve panel veri analiz sonuçları verilmiştir.

3.4.2. Panel Veri Analizi Sonuçları

Bu kısımda tüm ülkeler ve her bir ülke grubu için küreselleşme ile kalkınma arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analizlerde tüm ülkelerin ve ülke gruplarının HDI (1990-2005) rakamları ve Dreher endeksinde (2003-2005) yer alan verilerden yararlanılmıştır. Bu amaçla öncelikle genel küreselleşme endeksinin HDI üzerine etkisi incelenmiştir. Doğruluğu araştırılan Model 1 aşağıda gösterilmiştir.

$$I_{hdi} = \beta_0 + \beta_1 I_k$$

Çalışmada ayrıca genel küreselleşme endeksinin alt bileşenleri kullanılarak HDI üzerindeki etkinin ayrıntılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla aşağıdaki Model 2 kurularak test edilmiştir.

$$I_{hdi} = \beta_0 + \beta_1 I_{ek} + \beta_2 I_{skk} + \beta_3 I_{pk} + \beta_4 I_{tk}$$

Analizlerde Hausman testi yapılarak sabit ve tesadüfi etkilerin varlığı araştırılmış ve her bir analizin sonuçları ayrı ayrı verilmiştir. Söz konusu modeller ışığında yapılan panel veri analizi sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 20: Panel Veri Analiz Sonuçları (Tüm Ülkeler) (Bağımlı Değ. LHDI)

Bağımsız Değişkenler	Model 1	Model 2
C	-2.47 (-15.71)	-2.63 (-20.98)
LK	0.52 (13.34)	...
LEK	...	0.21 (7.65)
LSKK	...	0.06 (3.40)
LPK	...	0.05 (3.39)
LTK	...	0.34 (15.48)
R ²	0.29	0.40
HAUSSMAN	33.933	50.993
F- St.	36.193	49.35

N= 88, T= 16, Maksimum gecikme=3.

Parantez içindeki değerler hesaplanan t istatistik değerleridir.

Hausman testi sonuçlarına göre tesadüf (random) etkiler tercih edilmiştir.

Diğer katsayılar ise teorik beklentiye uygun ya da istatistiki açıdan anlamlı (en az %1 veya %5 anlamlılık seviyesi) katsayılardır.

Tablo: 20, uygulamaya dahil edilen tüm ülkeler (88 ülke) için genel küreselleşme endeksi (K) ile insani kalkınma endeksi (HDI) arasındaki ve genel küreselleşme endeksinin alt bileşenleri olan ekonomik küreselleşme (EK), politik küreselleşme (PK), sosyo-kültürel küreselleşme (SKK) ve teknolojik küreselleşme (TK) ile İnsani kalkınma endeksi (HDI) arasındaki ilişkiye ait panel veri analizi sonuçlarını göstermektedir.

Tüm ülkeler için Model 1 ve Model 2 sonuçlarına baktığımızda öncelikle kurulan modellerin anlamlı olduğu f istatistiğinden görülmektedir. R kare (belirlilik katsayısı) değerleri ise model 1' de kullanılan bağımsız değişken k' nın yaklaşık yüzde 30 düzeyinde, model 2' de kullanılan bağımsız değişkenler ek, pk, skk ve tk' nın ise yaklaşık yüzde 40 bir açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Model 1 için katsayıları değerlendirecek olursak HDI' nın K' ya göre değişim katsayısı 0.52 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifadeyle genel küreselleşme endeksindeki yüzde 1' lik artış, insani kalkınma endeksini yüzde 0.52 oranında

artırmaktadır. İki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur. Model 2 için katsayılara baktığımızda en genel ifadeyle, Tüm ülkeler için HDI üzerinde EK, PK, SKK ve TK değişkenlerinin farklı oranlarda ama pozitif bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki; EK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.21' lik bir artışa, PK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0,05' lik bir artışa, TK daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.34' lük bir artışa ve SKK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.06' lık bir artışa sebep olmaktadır. Burada göze çarpan nokta, EK ve TK' nın katsayılarının PK ve SKK' ya oranla büyük olmasıdır. Diğer bir ifadeyle tüm ülkeler dikkate alındığında, insani kalkınma endeksi üzerinde ekonomik ve teknolojik küreselleşmenin olumlu etkisi daha büyüktür. Politik ve sosyo-kültürel küreselleşmenin etkisi ise yine olumludur, ancak etkisi düşük oranda görülmektedir.

Tablo 21: Panel Veri Analiz Sonuçları (HHD) (Bağımlı Değişken LHDI)

Bağımsız Değişkenler	Model 1	Model 2
C	-0.34 (-5.56)	-0.19 (-3.12)
LK	0.05 (3.74)	...
LEK	...	-0.058 (-4.71)
LSKK	...	0.026 (2.88)
LPK	...	0.016 (2.90)
LTK	...	0.038 (3.57)
R ²	0.33	0.87
HAUSSMAN	17.008	11.649
F- St.	20.61	95.84

N= 42, T= 16, Maksimum gecikme=3.

Parantez içindeki değerler hesaplanan t istatistik değerleridir.

Hausman testi sonuçlarına göre tesadüf (random) etkiler tercih edilmiştir.

Diğer katsayılar ise teorik beklentiye uygun ya da istatistiki açıdan anlamlı (en az %1 veya %5 anlamlılık seviyesi) katsayılardır.

Tablo: 21, İnsani kalkınma endeksi açısından sınıflandırılan ülke gruplarından HHD (High Human Development) ülkeler (42 ülke) için genel küreselleşme endeksi (K) ile insani kalkınma endeksi (HDI) arasındaki ve genel küreselleşme endeksinin alt bileşenleri olan ekonomik küreselleşme (EK), politik

küreselleşme (PK), sosyo-kültürel küreselleşme (SKK) ve teknolojik küreselleşme (TK) ile İnsani kalkınma endeksi (HDI) arasındaki ilişkiye ait panel veri analizi sonuçlarını göstermektedir.

HHD ülkeler için Model 1 ve Model 2 sonuçlarına baktığımızda, öncelikle kurulan modellerin anlamlı olduğu f istatistiğinden görülmektedir. R kare değerleri ise, Model 1' de kullanılan bağımsız değişken k' nın yaklaşık yüzde 33 düzeyinde, Model 2' de kullanılan bağımsız değişkenler ek, pk, skk ve tk' nın ise yaklaşık yüzde 87 düzeyinde bir açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Model 1 için katsayıları değerlendirecek olursak HDI' nın K' ya göre değişim katsayısı 0.05 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifadeyle genel küreselleşme endeksindeki yüzde 1' lik artış, insani kalkınma endeksini yüzde 0.05 oranında artırmaktadır. İki değişken arasında pozitif yönlü ama düşük düzeyde bir ilişki söz konusudur.

Model 2 için katsayılara baktığımızda en genel ifadeyle HHD ülkeler için HDI üzerinde EK hariç, PK, SKK ve TK' nın değişik oranlarda ama pozitif bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. EK ise bu ülkelerde HDI üzerinde düşük ve negatif bir etkiye sahiptir. Şöyle ki; EK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.05' lik bir azalışa sebep olmaktadır. EK' nın HHD ülkeler için bu yönde bir etki göstermesinin bazı sebepleri olabilir. Öncelikle EK' nın alt bileşenlerinde bulunan DYY ve Portföy yatırımları HHD ülkeler için bir handikap oluşturmaktadır. Çünkü cari akım dediğimiz sermaye hareketliliğinin yönü genelde gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere doğru olmaktadır ve bu durum gelişmiş ülkeler için, negatif ilişkiyi doğurmaktadır.

Bir başka sebep ise, bu ülkeler insani kalkınmışlık açısından tavana yakın ülkelerdir ve diğer değişkenlerin katsayıları da dikkate alındığında küreselleşme değişkenlerinin bu ülkelerdeki HDI rakamları üzerinde çok düşük bir etkisinin olduğu da aşikardır. Şöyle ki; PK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0,016' lik bir artışa, TK daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.038' lik bir artışa ve SKK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.02' lik bir artışa sebep olmaktadır.

Tablo 22: Panel Veri Analiz Sonuçları (MHD) (Bağımlı Değişken LHDI)

Bağımsız Değişkenler	Model 1	Model 2
C	-0.91 (-6.18)	-1.21 (-8.79)
LK	0.14 (3.69)	...
LEK	...	0.15 (3.63)
LSKK	...	0.06 (3.28)
LPK	...	0.006 (0.40)
LTK	...	0.11 (4.41)
R ²	0.73	0.76
HAUSSMAN	29.453	12.338
F- St.	42.43	42.65

N= 29, T= 16, Maksimum gecikme=3.

Parantez içindeki değerler hesaplanan t istatistik değerleridir.

Hausman testi sonuçlarına göre tesadüf (random) etkiler tercih edilmiştir.

Diğer katsayılar ise teorik beklentiye uygun ya da istatistiki açıdan anlamlı (en az %1 veya %5 anlamlılık seviyesi) katsayılardır.

Tablo: 22, insani kalkınma endeksi açısından sınıflandırılan ülke gruplarından MHD (Medium Human Development) ülkeler (29 ülke) için genel küreselleşme endeksi (K) ile insani kalkınma endeksi (HDI) arasındaki ve genel küreselleşme endeksinin alt bileşenleri olan ekonomik küreselleşme (EK), politik küreselleşme (PK), sosyo-kültürel küreselleşme (SKK) ve teknolojik küreselleşme (TK) ile İnsani kalkınma endeksi (HDI) arasındaki ilişkiye ait panel veri analizi sonuçlarını göstermektedir.

MHD ülkeler için Model 1 ve Model 2 sonuçlarına baktığımızda, öncelikle kurulan modellerin anlamlı olduğu f istatistiğinden görülmektedir. R kare değerleri ise, Model 1' de kullanılan bağımsız değişken k' nın yaklaşık yüzde 73 düzeyinde, Model 2' de kullanılan bağımsız değişkenler ek, pk, skk ve tk' nın ise yaklaşık yüzde 76 bir açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Model 1 için katsayıları değerlendirecek olursak, HDI' nın K' ya göre değişim katsayısı 0.14 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifadeyle genel küreselleşme

endeksindeki yüzde 1' lik artış, insani kalkınma endeksini yüzde 0.14 oranında artırmaktadır. İki değişken arasında pozitif bir ilişki söz konusudur.

Model 2 için katsayılara baktığımızda en genel ifadeyle MHD ülkeler için HDI üzerinde EK, PK, SKK ve TK' nın değişik oranlarda ama pozitif bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki; EK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.15' lik bir artışa, PK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0,006' lik bir artışa, TK daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.11' lik bir artışa ve SKK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.06' lık bir artışa sebep olmaktadır. Burada göze çarpan önemli nokta MHD ülkeler için, EK ve TK' nın katsayılarının PK ve SKK' ya oranla büyük olmasıdır. Diğer bir ifadeyle tüm ülkeler dikkate alındığında, insani kalkınma endeksi üzerinde ekonomik ve teknolojik küreselleşmenin olumlu etkisi daha büyüktür. Politik küreselleşmenin etkisi pozitif ama düşük düzeyde ve t değeri dikkate alındığında anlamsız olmaktadır. Sosyo-kültürel küreselleşmenin etkisi ise yine olumludur, ancak etkisi düşük oranda görülmektedir.

Tablo 23: Panel Veri Analiz Sonuçları (LHD) (Bağımlı Değişken LHDI)

Bağımsız Değişkenler	Model 1	Model 2
C	-3.21 (-8.06)	-2.86 (-8.79)
LK	0.61 (5.49)	...
LEK	...	0.073 (1.39)
LSKK	...	-0.08 (-1.43)
LPK	...	0.202 (3.85)
LTK	...	0.297 (6.65)
R ²	0.70	0.73
HAUSSMAN	20.875	16.284
F- St.	35.28	35.45

N= 17, T= 16, Maksimum gecikme=3.

Parantez içindeki değerler hesaplanan t istatistik değerleridir.

Hausman testi sonuçlarına göre tesadüfü (random) etkiler tercih edilmiştir.

Diğer katsayılar ise teorik beklentiye uygun ya da istatistiki açıdan anlamlı (en az %1 veya %5 anlamlılık seviyesi) katsayılardır.

Tablo: 23, insani kalkınma endeksi açısından sınıflandırılan ülke gruplarından LHD (Low Human Development) ülkeler (17 ülke) için genel küreselleşme endeksi (K) ile insani kalkınma endeksi (HDI) arasındaki ve genel küreselleşme endeksinin alt bileşenleri olan ekonomik küreselleşme (EK), politik küreselleşme (PK), sosyo-kültürel küreselleşme (SKK) ve teknolojik küreselleşme (TK) ile İnsani kalkınma endeksi (HDI) arasındaki ilişkiye ait panel veri analizi sonuçlarını göstermektedir.

LHD ülkeler için Model 1 ve Model 2 sonuçlarına baktığımızda, öncelikle kurulan modellerin anlamlı olduğu f istatistiğinden görülmektedir. R kare değerleri ise, Model 1' de kullanılan bağımsız değişken k' nın yaklaşık yüzde 70 düzeyinde, Model 2' de kullanılan bağımsız değişkenler ek, pk, skk ve tk' nın ise yaklaşık yüzde 73 bir açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Model 1 için katsayıları değerlendirecek olursak HDI' nın K' ya göre değişim katsayısı 0.61 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifadeyle genel küreselleşme endeksindeki yüzde 1' lik artış, insani kalkınma endeksini yüzde 0.61 oranında artırmaktadır. İki değişken arasında pozitif ve güçlü bir ilişki söz konusudur.

Model 2 için katsayılara baktığımızda en genel ifadeyle, LHD ülkeler için HDI üzerinde SKK hariç EK, PK ve TK' nın değişik oranlarda ama pozitif bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. SKK ise bu ülkelerde HDI üzerinde düşük ve negatif bir etkiye sahiptir. Şöyle ki; SKK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.08' lik bir azalışa sebep olmaktadır. SKK' nın LHD ülkeler için bu yönde bir etki göstermesinin bazı sebepleri olabilir. Öncelikle SKK' nın alt bileşenlerinde bulunan kişisel ilişkilerle ilgili veriler LHD ülkeler için bir handicap oluşturmaktadır. Çünkü LHD ülkeler nitelik itibarıyla az gelişmiş ve fakir ülkelerdir. Bu ülkelerde toplam nüfus içindeki yabancı nüfusun payının düşük olması, demokrasi ve uluslararası turizm konusunda maddi anlamda yetersiz ve etkin olmayan politikalar söz konusudur. Bu durum az gelişmiş ülkeler için, negatif ilişkiyi doğurmaktadır. Bir başka sebep ise, bu ülkeler insani kalkınmışlık açısından dibe yakın ve genel olarak sömürülen fakir ülkelerdir. Bu tür ülkelerde teknolojik, ekonomik ve politik gelişmelerin daha öncelikli ele alınması gerekir.

Diğer değişkenlerin katsayıları da dikkate alındığında küreselleşme değişkenlerinin başta politik ve teknolojik olmak üzere bu ülkelerdeki HDI rakamları üzerinde çok büyük bir etkisinin olduğu da aşıkardır. Şöyle ki; EK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.07' lik bir artışa, PK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0,20' lik bir artışa, TK daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.29' luk bir artışa, sebep olmaktadır. Burada göze çarpan önemli nokta LHD ülkeler için, PK ve TK' nın katsayılarının EK' ya oranla büyük olmasıdır. Diğer bir ifadeyle bu ülkeler dikkate alındığında, insani kalkınma endeksi üzerinde politik ve teknolojik küreselleşmenin olumlu etkisi daha büyüktür. Sosyo-kültürel küreselleşmenin etkisi negatif ama düşük düzeyde ve t değeri dikkate alındığında anlamsız olmaktadır. Ekonomik küreselleşmenin etkisi ise yine olumludur, ancak etkisi düşük oranda görülmektedir.

Analiz sonuçlarına genel olarak bakıldığında, çalışmada kullanılan her iki modelin de anlamlı olduğunu fakat $lhdi = \beta_0 + \beta_1lek + \beta_2laskk + \beta_3lpk + \beta_4ltk$ şeklinde kurulan ikinci modelin, $lhdi = \beta_0 + \beta_1lk$ şeklinde kurulan birinci modele kıyasla daha iyi çalıştığını ve daha açıklayıcı olduğunu R kare değerlerini dikkate alarak söylemek mümkündür. Burada asıl önemli nokta, her iki modelin de anlamlı olmasıdır. Çünkü birinci modelin anlamlı çıkması aynı zamanda bize ikinci modelin kullanımı için fırsat vermiştir. Kurulan birinci model anlamlı çıkmamış olsaydı, bu durumda ikinci modelin uygulamaya dahil edilmesine de gerek kalmayacaktı. İkinci model, insani kalkınma endeksi ile küreselleşme arasındaki ilişkinin daha ayrıntılı incelenmesi amacıyla kurulmuş olması sebebiyle bu çalışma için daha önemli görülmektedir. Çünkü ikinci model, birinci modele göre, serbestlik derecesindeki düşüşe rağmen daha çok açıklayıcı değişkene sahiptir ve insani kalkınma ile küreselleşme arasındaki ilişkiyi açıklayıcılık noktasında daha yüksek R kare değerlerine sahiptir. Bu bağlamda, kurulan birinci model, insani kalkınma ile küreselleşme arasındaki ilişkiyi kontrol ederek ispatlamış, ikinci model ise bu ilişkiyi ayrıntılandırmıştır.

Buradan hareketle, küreselleşme endeksleri ve insani kalkınma endeksi arasında, seçilen ülkelerin tümü ve sınıflandırılmış grupları itibariyle iktisadi açıdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ancak, genel küreselleşme endeksi ve insani kalkınma endeksi arasındaki ilişkinin, ekonomik, sosyo-kültürel, politik ve teknolojik küreselleşme endeksi ile insani kalkınma endeksi arasındaki ilişkiye

oranla, açıklayıcılık noktasında daha zayıf kaldığı görülmüştür. Ayrıca, seçilen ülkelerin gelişmişlik farkı gözetilmeksizin tümü ve insani kalkınma açısından gelişmişlik farklarına göre sınıflandırıldığı gruplar itibarıyla küreselleşme süreci içinde yer almalarının, ülkelerin insani kalkınma seviyelerinde pozitif bir etkiye sebep olacağı görülmüştür. Sürecin insani kalkınma üzerindeki pozitif etkisinin, gelişmiş ülkelere oranla gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerde daha yüksek olduğu sonucuna varılmakla birlikte, bu farkın, gelişmiş ülkelerin zaten insani kalkınma açısından tepe noktaya yakın olmasından ve insani kalkınma haricindeki diğer değişkenlerin de süreçte etkili olmasından kaynaklanabileceği göz ardı edilmemiştir. Ayrıca, yapılan analiz sonuçları bütün olarak değerlendirildiğinde, özellikle teknolojik küreselleşme sürecinin, ülkelerin insani kalkınma endeksi üzerine etkisinin, ekonomik, sosyo-kültürel ve politik küreselleşme süreçlerine oranla daha istikrarlı, anlamlı ve büyük olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu durum teknolojik gelişmelerin, ülkelerin kalkınmasında ve küreselleşmesinde öncü ve etkin rolünü ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

SONUÇ...

Tarihsel olarak bakıldığında, dört yüzyıl geriye götürülebilmekle beraber literatürde 20. yüzyılın özellikle son çeyreğinde yoğun bir şekilde çalışma ve tartışma konusu olarak ele alınan küreselleşme olgusunun, tanımlanmasında hakim olan fikir, sürecin teknolojik ve ekonomik alanlardaki değişimler referans alınarak ifade edilmesidir. Uluslararası düzeyde artan mal ticaretini temel alan yaklaşıma göre küreselleşme, iki dönemde ele alınmaktadır. Buna göre 1870' lerde yaşanan dönem birinci küreselleşme, 1980' lerden sonra yaşanan dönem ise ikinci küreselleşme sürecidir. Ticari ilişkilerin oluşumuna zemin hazırlayan gelişmeleri dikkate alan yaklaşıma göre ise küreselleşme üç döneme ayrılmaktadır. Birincisi 16. yüzyıldan başlayarak 18. yüzyıla kadar olan dönem, ikincisi 1850–1950 arası dönem ve üçüncüsü 1960'dan günümüze değin olan süreçtir. Bu tür farklı bakış açılarına rağmen küreselleşmenin, üretim faktörlerinin uluslararasılaşması, teknolojik gelişmelerin belirleyici niteliği ve dinamik bir süreç olması konusunda ortak noktaları olduğu söylenebilir.

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan teknolojik, ekonomik, sosyo-kültürel, politik ve ekolojik gelişmeler, toplumların alışkanlıkları, yaşam tarzları ve gereksinimleri üzerinde önemli değişimler meydana getirmiştir. Küreselleşme sürecini de bu bakış açısıyla ekonomik, teknolojik, sosyo-kültürel ve politik dünyayı içine alan bağlantılar şeklinde kabul edilecek olursa, küreselleşme olgusunun bu değişim ve dönüşüm süreçleri açısından önemi daha belirgin hale gelmektedir.

Kavram olarak küreselleşme olgusunun gelişimini dikkate alındığında, "Küresel" kavramı ilk defa, Marshall Mc Luhan'ın, 1964'te yayımladığı The Gutenberg Galaxy (Gutenberg Galaksisi) adlı kitabında "küresel köy" olarak yer almıştır ve dünya halklarının yeni ve anlamlı bir biçimde birbirine bağlandıklarını ifade eden romantik bir kavram olarak algılanmıştır. Küreselleşme kavramının uluslararası siyasi literatüre girdiği tarih, 1970'li yılların başlarıdır. Bu yıllardan sonra dünya sisteminin sadece devletlerden ve devletlerin kendi aralarındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla oluşturdukları kurumlardan ibaret olmadığı düşüncesi, içerisinde devletleri, uluslararası kuruluşları ve şirketleri de barındıran küresel bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Kavram, 1980'lere doğru Harvard, Stanford, Columbia gibi prestijli Amerikan işletme okullarında kullanılmaya başlanmış ve yine bu çevrelerden

çıkmiş bazı iktisatçılar tarafından güncelleştirilmiştir. Aynı yıllarda uluslararası ekonomik kuruluşların yayınlarında ve raporlarında kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın kendisi eski olmakla birlikte, ancak 1990'lı yıllarda uluslararası ekonomik, politik, sosyal ve siyasal süreçleri tanımlamak maksadıyla akademik dile girmiş ve yeni bir dünya düzeni olarak ifade edilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte küreselleşme kavramı artık, toplumsal değişim ve dönüşüm kuramlarını açıklamada, anahtar bir kavram olarak gittikçe yaygınlaşan bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerin ışığında 1990'lı yıllarda daha bir belirginleşen ve 2000'li yıllarda iyice şekillenmeye başlayan bu yeni dünya düzeni, toplumsal yaşamın tüm alanlarını etkilemektedir. Bu dönemde çok hızlı ve yaşamın her alanında gözlenen değişim kavramı, gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalırken, değişim ve dönüşüm kavramları eşanlı olarak birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Değişimin istisna değil kural olduğu bu süreç bilgi birikimin her iki - üç yılda ikiye katlaması gibi baş döndürücü bir gelişmeye tanıklık etmiştir. Günümüzde yaşanan bu küreselleşme sürecinin temel dinamiği teknolojik gelişmeler olmakla birlikte, değişimden en yoğun etkilenen toplumsal alan, ekonomik alan olmuştur. Bu etkileşimin ekonomik alanla sınırlı kalmayıp, belirli bir zaman gecikmesiyle de olsa, sosyal, politik ve kültürel alanlara yansımaları, toplumsal değişimin hız kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Literatürde küreselleşme sürecine ilişkin farklı algılamalar ve yaklaşımlar göze çarpmaktadır. Bu algılamalardan birincisi, radikaller tarafından savunulan, ulus devletinin sonunun geldiği, artık piyasaların devletlere göre daha güçlü olduğu ve ülkelerin bu süreç içinde olmaları gerektiği görüşüdür. İkincisi, sürecin yeni olmadığını ve ülkelerin geçmişte şimdikinden daha serbest ve bütünlük olduğunu ve yaşanan bu sürecin ülkeleri kutuplaşmaya götürdüğünü savunan kuşkucuların görüşüdür. Üçüncüsü ise küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren, hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki ana siyasal güç olarak gören ve küreselleşme ile yerelleşme ilişkilerinin birbirini tamamlayan süreçler olduğunu savunan, dönüşümcülerin görüşüdür.

Bakış açısına göre değişiklik gösteren küreselleşme algılamalarından elde edilmek istenen asıl sonuç, küreselleşme sürecinin ülkelerin gelişimi açısından nasıl bir etki oluşturduğunun ve ülkeler için, ne kadar küresel sorusunun cevabının

bulunmasıdır. Küreselleşme süreci açısından, bu sürecin aktörlerinin kuantum düşüncesi sistem ve süreç mantığı içinde ortak ve birlikte etkileşiminin önemi, soruların cevabının bulunması anlamında değer taşımaktadır.

Küreselleşme süreci, dünya ekonomisinin yapısında, işleyişinde ve bağlarında önemli değişimler ortaya çıkarmıştır. Bu değişimler ulusal ekonomilerin birbirleriyle olan etkileşimi artırmış ve küresel bütünleşmeyi daha da hızlandırmıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte uluslararası ticaret hızla artarken, ticaretin niteliği de değişmiştir. Bu bağlamda ticaret içerisinde hizmetlerin oranı giderek yükselmiştir.

Ülkelerin karşılıklı etkileşimini ve bütünleşmesini artıran küreselleşme süreci, şirketlerin yapısında, üretim kalıplarında ve siteminde de büyük bir değişimi beraberinde getirmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, üretimin uluslararası düzeyde gerçekleştirilmesine imkan sağlamıştır. Bu nedenle, küreselleşme süreciyle birlikte işletmeler, fordist üretim sistemini terk ederek esnek üretim sistemine geçmiş, üretim maliyetlerini düşürmek ve azalan kar oranlarını artırabilmek için üretim ve pazarlama stratejilerini küresel düzeyde yeniden yapılandırmıştır. Bu anlamda üretimin ve pazarlamanın her aşaması, ulusötesi şirketler tarafından, üretim ve pazarlama maliyetlerinin düşük ve/veya pazarın büyük olduğu ülkelerde gerçekleştirilmesi yaygınlaşmıştır.

Dünya ekonomisinin yapısındaki değişim, dönüşüm ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucu küreselleşme süreci, finans piyasalarının gelişimine de dinamizm kazandırmıştır. Finans piyasalarındaki gelişim sonucu, tasarruflar dünya genelinde gerçekleşmeye başlamıştır. Bu tasarruflar, uluslararası bankalar, uluslararası şirketler ve yatırım fonları kanalıyla uluslararası finans piyasalarına, oradan da geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelere kanalize edilmiştir.

Bu noktada, başta teknolojik gelişmeler olmak üzere, uluslararası finansal hareketler, ulusötesi üretim, uluslararası şirketler ve dolayısıyla topyekun küreselleşme süreci, gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için anlamlı bir rol oynamaktadır. Özellikle teknolojik gelişmelerin öncülüğünde, küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı tüm bu gelişmelerin, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin refah düzeyinin artırılmasında, diğer bir ifadeyle kalkınmasında, ciddi bir fırsat oluşturduğu ifade edilebilir. Bu anlamda ülkelerin, refah düzeyinin artması ve

kalkınması, gelir artışı yanında iyi bir eğitim, sağlıklı ve uzun bir ömrü kapsayan kaliteli yaşam, kişilerin her alanda yeteneklerini kullanmasına olanak sağlayan güvenli bir ortam, demokratik hak ve özgürlüklerini güvence altına alma, anlamını taşımaktadır. Dolayısıyla kalkınma ve refah düzeyinin artırılması, küreselleşme sürecinde etkin olarak yer almak isteyen hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için önemli bir konu haline almaktadır. Çünkü ülkelerin ekonomik, siyasi ve askeri güçleri ile uluslararası alanda kendilerini ifade edebilmesi, diğer ülkelerle rekabet içine girebilmesi, hakkını koruyabilmesi, kalkınmış olması ile sağlanabilmektedir. Bu nedenle, küreselleşme sürecinin kalkınma üzerine etkilerinin analizi son derece önemli bir araştırma konusu haline gelmektedir.

Bu önem çerçevesinde hazırladığımız çalışmanın temel amacı, son çeyrek yüzyıla damgasını vuran küreselleşme sürecinin, ülkelerin kalkınma kriterleri bağlamında insani kalkınma endeksi üzerindeki etkisini, verilerin elverdiği ölçüde ampirik analizlerle değerlendirmektir. Çalışmada kalkınma kriterleri bağlamında insani kalkınma endeksinin kullanılmasının sebebi, literatürde kalkınma kriteri olarak ifade edilen birçok endeksten veya diğer göstergelerden, daha derin ve zengin bir yapıya sahip olması ve diğer göstergeleri tek bir endeks haline çevirebilmenin imkânsızlığıdır.

Çalışmada öncelikle küreselleşme ve kalkınma konusu genel hatlarıyla kısaca incelenmiş, kalkınma ve küreselleşme ilişkisi ortaya konduktan sonra, küresel boyutta uygulamaya dahil edilen ülkeler için küreselleşme ve kalkınma ilişkisi ampirik yöntemler kullanılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Küreselleşme sürecinin genel hatlarıyla değerlendirildiği çalışmanın birinci bölümünde, öncelikle küreselleşmenin kavramsal çerçevesi ele alınarak, tanımı ile ilgili tartışmalara ve literatürde oluşan küreselleşme algılarına yer verilmiştir. Küreselleşme kavramının tanımlanmasında bakış açısı, süreci savunanlar ve eleştirenler olarak iki boyuta ayrılmış ve bu bakış açılarıyla yapılan tanımlardan hareketle, küreselleşme kavramı tarafımızdan, ülkelerarası, ekonomik, sosyo-kültürel, teknolojik, siyasi ve politik ilişkilerin artması, rekabetin uluslararasılaşması, üretim faktörlerinin ve tekniklerinin bütünleşmesi, bilişim teknolojileriyle zaman ve mekan boyutunun ortadan kalkmaya yönelmesi ve üretilen malların milliyetinin (uluslarüstü olma) olmaması şeklinde tanımlanmıştır. Daha sonra küreselleşmenin

tarihsel serüveni ve toplumsal alanların bütününün etkilendiği bir değişim dönüşüm süreci olması sebebiyle küreselleşme süreci, ekonomik, teknolojik, siyasal, sosyo-kültürel, finansal ve çevresel boyutlarıyla değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonrasında küreselleşme sürecinin aktörleri; yeni bir dünya, ulusötesi üretim, esnek üretim sistemi, uluslararası şirketler, teknolojik gelişmeler, entegre finansal piyasalar ve ülkelerin değişen stratejileri bağlamında incelenmiştir. Son olarak ise ülkeler arası karşılaştırma yapmak üzere, tüm toplumsal alanlarda küreselleşme olgusu çerçevesinde değerlendirilen gelişmelerin, bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasıyla oluşturulan küreselleşmenin ölçülmesine ilişkin literatürde yer alan çalışmalar incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, öncelikle, kalkınma kavramının tanımı ve kapsamı incelenerek, temel dinamikleri ve kalkınmanın boyutları itibarıyla ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal açıdan önemi konusunda değerlendirmeler yapılmıştır. Daha sonra, tarihten günümüze kalkınma kuramları ve stratejileri bütünsellik içerisinde Ortodoks ve yenilikçi ayrımına tabi tutularak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeden sonra 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan yeni kalkınma yaklaşımları; sürdürülebilir kalkınma, temel ihtiyaçlar, sürdürülebilir insani kalkınma, sürdürülebilir yenilikçi gelişme, yakalama hipotezi, fırsat pencereleri ve farklılaştırılmış sistem bağlamında incelenmiştir. Bölümün sonunda ise, çalışmanın amacına uygun olarak kalkınma kavramı ve anlayışına küreselleşme süreci bağlamında bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, genel anlamda seçilmiş ülkelerin kalkınma kriterlerinin küreselleşme süreci içerisinde nasıl bir gelişim gösterdiği ekonometrik analizler çerçevesinde ortaya konulmuştur. Zaman serileri oluşturularak yapılan bu analizde endekslerden yararlanılmıştır. Küreselleşme sürecine ilişkin endekslerin oluşumu literatürde yer alan çok boyutlu küreselleşme endekslerinde kullanılan metodoloji ve bütünsellik çerçevesinde yapılmıştır. Değişen ekonomik, sosyo-kültürel, politik ve teknolojik yapıyı gösteren, genel küreselleşme endeksi ve ekonomik, sosyo-kültürel, politik, teknolojik küreselleşme endeksleri, çalışmanın birinci bölümünde incelenen, çok boyutlu Dreher endeksinin verilerinden hareketle bazı dönüşümler yapılarak oluşturulmuştur. Kalkınma kriteri bağlamında ise, Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı tarafından (UNDP) 1990 yılından bu yana her yıl düzenli olarak yayınlanan ve içeriğinde uzun ve sağlıklı bir yaşamı ifade eden

yaşam endeksi, eğitim kalitesini gösteren eğitim endeksi, yeterli düzeyde yaşam standardını ifade eden gelir endeksi gibi kalkınma göstergesi olarak önemli verileri barındıran İnsani Kalkınma Endeksi, ampirik analize dahil edilmiştir. Panel veri analizi yöntemi tercih edilerek yapılan analizde 1990-2005 yılları arası dönem verileri yıllık bazda kullanılmıştır.

Oluşturulan küreselleşme endeksleri ve insani kalkınma endeksleri arasındaki ilişkinin ve etkileşimin analizinde şu sonuçlara ulaşılmıştır; küreselleşme endeksleri ve insani kalkınma endeksi arasında, seçilen ülkelerin tümü ve sınıflandırılmış grupları itibariyle iktisadi açıdan anlamlı bir ilişki vardır. Ancak, genel küreselleşme endeksi ve insani kalkınma endeksi arasındaki ilişkinin, ekonomik, sosyo-kültürel, politik ve teknolojik küreselleşme endeksi ile insani kalkınma endeksi arasındaki ilişkiye oranla, açıklayıcılık noktasında daha zayıf kaldığı görülmüştür.

Çalışmada ayrıca, seçilen ülkelerin gelişmişlik farkı gözetilmeksizin tümü ve insani kalkınma açısından gelişmişlik farklarına göre sınıflandırıldığı gruplar itibariyle küreselleşme süreci içinde yer almalarının, ülkelerin insani kalkınma seviyelerinde pozitif bir etkiye sebep olacağı görülmüştür. Sürecin insani kalkınma üzerindeki pozitif etkisinin, gelişmiş ülkelere oranla gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerde daha yüksek olduğu sonucuna varılmakla birlikte, bu farkın, gelişmiş ülkelerin zaten insani kalkınma açısından tepe noktaya yakın olmasından ve insani kalkınma haricindeki diğer değişkenlerin de süreçte etkili olmasından kaynaklanabileceği göz ardı edilmemiştir. Ayrıca, yapılan analiz sonuçları bütün olarak değerlendirildiğinde, özellikle teknolojik küreselleşme sürecinin, ülkelerin insani kalkınma endeksi üzerine etkisinin, ekonomik, sosyo-kültürel ve politik küreselleşme süreçlerine oranla daha istikrarlı, anlamlı ve büyük olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu durum teknolojik gelişmelerin, ülkelerin kalkınmasında ve küreselleşmesinde öncü ve etkin rolünü ortaya koymasından açısından önemli bir sonuç oluşturmaktadır.

Küreselleşme sürecinin ülkelerin kalkınması üzerine etkisinin insani kalkınma endeksi bağlamında değerlendirildiği bu çalışmada, küreselleşme sürecinde ülkelerin, daha etkin yer almaları için bu noktada bazı öneriler geliştirilmiştir.

Özellikle, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin büyük bir sorunu haline gelen beyin göçüne çözüm getirici tedbirler geliştirilerek bu bağlamda göçü

azaltacak politikalar belirlemek maksadıyla, beyin göçüne neden olan faktörler ve sonuçları bilimsel olarak değerlendirilmelidir.

Üretim ve ihracatın mevcut yapısını değiştirmek ve katma değeri yüksek, teknoloji yoğun mal üretimini sağlamak amacıyla, öncelikle yeni bir üretim ve sanayileşme stratejisi oluşturulmalıdır. Bu strateji, bilgi ve teknolojiye dayalı, küresel ölçekte rekabet üstünlüğü sağlayacak olan sektörlerin seçimini ve bu sektörlerde istihdam edilecek emeğin eğitim politikalarını içermelidir. Bu çerçevede, mesleki ve teknik eğitim yeniden yapılandırılmalıdır.

Dış girdi bağımlılığını azaltmak amacıyla yerli üretim teşvik edilmeli ancak, bu teşvik sanayileşme ve üretim stratejileriyle çelişmeyecek şekilde gerçekleştirilmelidir. Çünkü küreselleşme sürecinde etkin yer almak, yerel güçlerin verimli kullanımı ile doğrudan ilişki içerisinde.

Sermaye girişleri ve uluslararası ticaret yeniden yapılandırılmalıdır. Devletler, liberalleşme politikaları izlemek istediklerinde serbestçe karar verme gücüne sahip olmalıdır. Bu bağlamda, ticari engeller ortadan kaldırılarak, ülkenin mukayeseli üstünlüğünü kullanabileceği politikalar geliştirilmelidir. Doğrudan yabancı sermaye ve portföy yatırımları teşvik edilmeli, ancak bu teşvikin yeni istihdam olanakları sağlamasına dikkat edilmelidir. Ayrıca, finansal anlamda liberalizasyon uygulamaları sonucu oluşan finansal entegrasyon, dünya ekonomisinde oluşan krizlerin bulaşıcılığını artırdığından, düzenleyici bağımsız bir kurumun kurulması ve geliştirilen finansal araçların risklerinin belirlenmesine ilişkin standartların oluşturulmasına yönelik uluslararası alanda çaba gösterilmelidir.

Yerel kaynakların etkin kullanımı, üretimin ve ticaretin uluslararasılaşması noktasında, başta küçük ve ortak ölçekli şirketler olmak üzere uluslararası nitelikteki tüm şirketler, üretim ve sanayileşme stratejileri çerçevesinde teşvik edilmelidir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin yeni iş imkanı meydana getirerek yoksulluk üzerindeki pozitif etkisi, bu şirketlerin büyük şirketler arasında bir köprü görevi görmesi ve günümüzde üretim ve pazarlama faaliyetlerinin tüm dünya ölçeğinde gerçekleşmesi, bu kapsamda uygulanacak politikaların önemini ortaya koymaktadır.

Mevcut teknolojilerin transfer edilmesi ve Ar-Ge faaliyetleriyle geliştirilmesi veya yeni teknolojilerin üretilmesi ve bunların her alanda etkin kullanımı bir devlet politikası haline getirilmelidir. Bu bağlamda başta kaliteli bir eğitim politikası olmak üzere beşeri sermaye yatırımları ve bilişimci girişimci oluşturma politikaları öncelikli uygulamalar olmalıdır. Çünkü bu politikalar küreselleşme sürecinde geç kalan ülkelerin öndeki ülkeleri yakalaması açısından ciddi bir fırsat oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, ülkelerin küreselleşme sürecinde etkin bir şekilde yer almasına yönelik önerilen kısa ve uzun vadeli politikaların uygulanması ile ülkelerin, öncelikle hızlı bir şekilde büyüme ve kalkınma açıları ortadan kalkacak, sonrasında ise bu süreçte etkin olarak yer almaları mümkün hale gelebilecektir. Bu bağlamda ulus devlet, küreselleşme, yerelleşme ve kalkınma ilişkileri, kuantum düşüncesi sistem ve süreç mantığı içinde, genelde birbirini tamamlayan süreçler ve küreselleşmenin bilgi çağı modeli olarak düşünülmelidir.

KAYNAKLAR

- Acar, Y. (1998). *Büyüme Teorileri*. Bursa: Vipaş Yayınları.
- Açıkgöz, B., Kök, R., İspir, S. (2008). Küreselleşme Kurgusuna Yönelik Hipotez Testleri: Yoksulluk Üzerine Seçilmiş Ülkeler Deneyimi (1997-2003). *SDÜ İİBF Dergisi* 1(13): 351-376.
- Aktan, C. C. (2002). *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktan, C.C. (2001). *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Yayınları.
- Akyüz Y. (1993). Ekonomide Liberalleşmenin Anahtarı. *Finans Dergisi*, 83.
- Akyüz, Y. (1980). Sermaye, Bölüşüm, Büyüme. Ankara: *Ankara Üniversitesi S.B.F.Yayınları*.
- Altıntaş, M. (1978). *Türkiye’de Kalkınma ve Uygulama Sonuçları*. Ankara: Kalite Matbaası.
- Anand, S., Sen, A. (1995). *Gender Inequality in Human Development: Theories and Measurement*. New York: Human Development Report Office Occasional Paper 19, UNDP.
- Andersen, T., Herbertsson, T. (2003). *Measuring Globalization*. Institute for the Study of Labour (IZA) Discussion Paper Series, 12A DP(817).
- Ar, K. N. (2007). *Küreselleşme sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Archibugi, D. and Michie, J. (1997). Technological Globalization and National Systems of Innovation: An Introduction. *Technology, Globalisation and Economic Performance* (1-24). Cambridge: Cambridge University Press.
- Aslanoğlu, E. (2001). *Ulusal Yenilenme Sistemleri Çerçevesinde Türkiye’de Teknoloji Politikaları*. Ankara: ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi.
- Aslanoğlu, E. (2001). Ulusal Yenilenme Sistemleri Çerçevesinde Türkiye’de Teknoloji Politikaları. *Mülkiye Dergisi*. 230(XXV): 119-152.

- Baines, D. (1999). European Immigration since 1945, *Western Europe: Economic and Social Change since 1945*, London and Newyork:Longman.
- Balestra, P. (1996). Introduction to Linear Models for Panel Data, *The Econometrics of Panel Data* (ss.23-33). Kluwer.
- Baltagi, B., Kao, C. (2000). Nonstationary Panels, Cointegration in Panel and Dynamics Panels: A Survey, *Centre for Policy Research Working Papers*, 16.
- Baltagi, B.H. (1995). Econometric Analysis of Panel Data, Newyork:*John Wiley and Sons*, 450-458.
- Barnet, R., Cavanagh, J. (1995). *Küresel Düşler: İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni*. İstanbul: Sabah Yayınları.
- Barro, R. (1990). Government Spending In A Simple Model of Endogenous Growth. *Journal of Political Economy*. 98: 103-125.
- Barutçugil, İ. (1981). *Teknolojik Yenilik ve Araştırma Geliştirme Yönetimi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Başkaya, F. (1991). *Az gelişmişliğin Sürekliliği*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Başkaya, F. (1994). *Kalkınma İktisadının Yükseliş ve Düşüşü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Başkaya, F. (2000). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bayraç, N. (2003). Yeni Ekonomi'nin Toplumsal, Ekonomik ve Teknolojik Boyutları. *OGÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(1): 41–62.
- Beeman, J. W., Frank, I. (1988). *New Dynamic in The Global Economy*. OECD Press.
- Beer, L., Boswell, T. (2001). The Effects of Globalization on Inequality: A Cross-National Analysis, *Halle Institute Occasional Paper*.
- Belek, İ. (2004). *Esnek Üretim Derin Sömürü*, İstanbul: NK Yayınları.

- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Bilmez B.C. ve Gruhlke N.C. (1997). Gelişme Ekonomisinde Yeni Arayışlar: Endojen Büyüme Teorileri. *İktisat Dergisi*. 374:66-86.
- Birdal, İ., Ulutan, B. (1992). *Ekonomik Kalkınma Stratejisi*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Boratav, K. (1999). *Küresel Rekabet*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Boratav, K. (2001). 2000-2001 Krizinde Sermaye Hareketleri. *İşletme ve Finans Dergisi*.
- Box, G.E.P., Jenkins, G.M. (1970). *Time Series Analysis, Forecasting and Control*, San Francisco: Holdan Day.
- Bozkurt, V. (2000). *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bozkurt, V. (2007). Küreselleşme; Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar. http://www.genbilim.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1659 (31.03.2008).
- Brahmbhatt, M., Dadush, U. (1996). Disparities in Global Integration. *Finance and Development*. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1996/09/pdf/brahmbha.pdf> (07.07.2008).
- Brant, W. (1980). North, North-South A Program for Survival, USA: The MIT Press.
- Cerny, G. P. (1995). Globalization and the Changing Logic of Collective Action. *International Organization*.4.
- Charemza, W., Deadman, D. F. (1997). *New Directions in Econometric Practice*, England: Edward Elgar Press.
- Charles, R. D. (1996). Information Technology and Production Systems, *The Global Economy in Transition*. Derleyen P.W.Daniels ve W.F.Lever, Great Britain: Longman.

- Chenery, H. (1975). The Role of Industrialization in Development Programmes. *The Economics of Underdevelopment*. Derleyen A. N. Agarwala ve S. P. Sing. New York: Oxford University Press.
- Choi, I. (2001). Unit Root Tests for Panel Data, *Journal of International Money and Finance*, 20:249-272.
- Coştu, Y. (2005). Küreselleşme Üzerine Bazı Düşünceler, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV(7-8):90-105.
- Demir, Ö. (1995). J. Schumpeter; Hayatı, Eserleri ve Katkıları. *Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi*. 50(1): 155-172.
- Dicken, P. (1992). *Global Shift: The Internationalization of Economic Activity*. Newyork: Guilford Press.
- Diggle, P.J., Liang, K.Y. and Zeger, S.L. (1996). "*Analysis of Longitudinal Data*", New York: Oxford University Press.
- Doğan, G. (2005). *Kopenhag Ekonomik Kriterleri ve Türkiye*. Brüksel: İKV.
- Dollar, D. (1992). Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976-85, *Economic Development and Cultural Change*: 523-544.
- Dowrick, S. Innovation and Endogenous Growth: The New Theory and Evidence. *Economic Approaches to Innovation*. USA: Edward Elgar.
- DPT, (1995). *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler*. Ankara: DPT Yayınları 2375, ÖİK: 440.
- DPT. (1994). *Bilim ve Teknoloji (ÖİK Raporu)*. Ankara: DPT Yayını.
- DPT. (2000). *Küreselleşme (ÖİK Raporu)*. Ankara: DPT Yayını.
- Dreher, A. (2003). *Does Globalization Affect Growth*. University of Mannheim Working Paper.

- Dreher, A. (2005). *The Influence of Globalization on Taxes and Social Policy an Empirical Analysis for OECD Countries*. Thurgau Institute of Economics, Switzerland and University of Konstanz, Department of Economics Press.
- Dreher, A. (2006). Does Globalization Affects Growth? Evidence From A New Index of Globalization. *Applied Economics*, 38:1092-1094.
- Dreher, A. (2008). Globalization Index. <http://globalization.kof.ethz.ch/> (04.04.2008).
- Dulupçu, M.A. (2001). Sürdürülebilir Kalkınma Politikasına Yönelik Gelişmeler. *DTM Dergisi*. 6(20): 46-70.
- Dumanlı, R. (1996). *Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları*. Ankara: DPT Yayını.
- Düğer, İ.H., Dulupçu, M. A. (2000). *İktisada Giriş*. İstanbul: Graphis Yayınevi.
- Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu(WCED). *Ortak Geleceğimiz*. Ankara: TÇSV Yayını.
- Egeli, H.A., (2003). *Kalkınma Ekonomisi*, İzmir: İlkem Ofset.
- Ekren, G. (2008). *İktisadi Küreselleşme Süreci İçinde Ülkelerarası Kaynak Aktarım Mekanizmalarının Analizi; Türkiye Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE.
- Elliot, J. (1999). *An Introduction to Sustainable Development*. London: Routledge.
- Enders, W. (2003). *Applied Econometric Time Series*, Newyork: *John Wiley and Sons*, 100-150.
- Engle, R., Granger, C.W.J. (1987). Cointegration and Error Correction:Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, 55: 251-276.
- Engle, R., Granger, C.W.J. (1991) Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing, *Long-Run Economic Relationships*, (ss 82-112). USA:Oxford University Press.
- Erbay, Y. (1997). *Kavram Olarak Küreselleşme, Milli Kültürler ve Küreselleşme*. Ankara: Türk Yurdu Yayınları.

- Erkan, C. (1993). *Küreselleşme ve Avrupa Topluluğu Karşısında Türkiye'nin Rekabet Yeteneği*. İzmir: Takav Yayıncılık.
- Erkan, H. (1986). Genel ve Bölgesel Sosyo-Ekonomik Gelişmenin Altyapı Teorisi ile Açıklanışı ve Yapısal Analizleri. *DEU İİBF Dergisi*, 1(1): 92-93.
- Erkan, H. (1987) *Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme: Teorik ve Uygulamalı Bir Yaklaşım*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Erkan, H. (1998) *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erkan, H. (2000). *Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erkan, H. (2004a). *Ekonomi Sosyolojisi*. İzmir: Fakülteler Kitabevi.
- Erkan, H. (2004b). Toplumsal Sorunlara Entegre Sistemler Yaklaşımı (Topses) Bağlamında Sürdürülebilir Yenilikçi Bölgesel ve Kentsel Gelişme. *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu* (ss. 147-159), Mart 2004.
- Erkan, H. ve Diğerleri. (2007). *Türkiye İçin Bilgi Bazlı Sürdürülebilir Yenilikçi Sanayileşme Stratejisi*. İzmir: EGİAD Yayınları.
- Erkan, H., Erkan, C. (2004). Bilgi Ekonomisinde Teori ve Politika. 3. *Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi* (ss. 351-364). Eskişehir. 25-26 Kasım 2004.
- Eşiyok, B.A. (2006). *İktisadi Dönemler İtibariyle Türkiye Ekonomisinde Kalkınma (1923–2004)*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Araştırmalar Müdürlüğü.
- Fine, B. (2000). Endogenous Growth Theory: A Critical Assessment. *Cambridge Journal of Economics*. 24(2): 245-265.
- Fleming J. M. (1966). Dıştan İstifadeler ve Dengeli Büyüme. *İktisadi Büyüme ve Gelişme Seçme Yazıları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Fox, J. (2002). *Chomsky ve Küreselleşme*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Frankel, J. A., Romer, D. (1996). Trade and Growth: An Empirical Investigation, *NBER Working Paper 5476*.

- Frankel, J.A., Rose, A.K. (1996). A Panel Project on Purchasing Power Parity: Mean Reversion Within And Between Countries, *Journal of International Economics*, 40:209-224.
- Freeman, C. (1989). Yeni Teknoloji ve Yetiştirme Sorunu. *Endüstri Mühendisliği*. 2(10). <http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/freeman.htm> (10.09.2008).
- Freeman, C. (1994). Innovation and Growth, *The Handbook of Industrial Innovation*. Derleyen M. Dodgson and R. Rothwell, USA: Edward Elgar.
- Freyssinet, J. (1985). *Az gelişmişlik İktisadı*. Ankara: G. Ü. Yayınları.
- Ghali, B. ve Diğerleri. (2003). *The Interaction Between Democracy and Development*. Paris: UNESCO press.
- Giddens, A. (1999). Küreselleşmenin İklimleri. *Sosyal Demokrat Değişim Dergisi*, 12.
- Giddens, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. İstanbul: Alfa Basım Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Giddens, A. (2000). *Üçüncü Yol*, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Gill, S. (1995). Globalization, Market Civilisation and Disciplinary Neoliberalism. *Journal of International Studies*, 24(3):404-405.
- Göker, A. (2000). *Bilgiye Dayalı Ekonomi ve Türkiye Açısından Durum*. Ankara: ODTÜ Verimlilik Topluluğu. <http://www.inovasyon.org/html/AYK.ODTUverim.top.Eylul00.htm> (09.07.2008).
- Greider, W. (1995). *One World Ready Or Not*, Newyork: Touchstone Press,
- Grossman, G.M. ve Helpman E. (1994). Endogenous Innovation in the Theory of Growth. *The Journal of Economic Perspectives*. 8(1): 23-44.
- Gujarati, D.N. (1999). *Temel Ekonometri*, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Gujarati, D.N. (2003). *Basic Econometrics*, Newyork:McGraw Hill.

- Gümüş, S. (2005). *Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- Güney, A. (2006). Bob Jessop' da Yönetişim Kavramı: Stratejik İlişkisel Devlet Biçiminden Yönetişim Biçimine. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 1: 153-171.
- Günsoy, B. (2006). *Küreselleşmenin Ölçülmesinde Sistemik Yaklaşımlar; Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Ankara: Kırılmaç Yayınevi.
- Günsoy, G. (2004). İktisadi Gelişme Kavramı Çerçevesinde Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*. 3(1): 166-167.
- Gürkan, Ö. (1989). *Ekonomik Büyüme ve Kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Han, E., Kaya, A. (1997). *Kalkınma Ekonomisi, Teori ve Politika*. Eskişehir: Birlik Ofset.
- Han, E., Kaya, A. (2002). *Kalkınma Ekonomisi, Teori ve Politika*, Eskişehir: Etam Aş. Matbaa.
- Han, E., Kaya, A.A. (2004). *İktisadi Kalkınma ve Büyüme*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Harris, R. (1993). Globalization, Trade, and Income. *Canadian Journal of Economics*, XXVI(4):1-22.
- Hausman, J. A. (1978). Specification Tests in Econometrics, *Econometrica*, 46(6):1251-1271.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt D., Perraton, J. (1999). *Global Transformations: Global Transformations-Politics, Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press. <http://www.polity.co.uk/global/globalization-oxfort.asp> (03.04.2008).
- Helleiner, G.K., Karl, G. (1990). *The New Global Economy and the Developing Countries, Essays in International Economics and Development*. USA: Edward Elger Publishing Limited.
- Heshmati, A. (2003). *Measurement of A Multidimensional Index of Globalization and Its Impact on Income Inequality*. UNU WIDER Discussion Paper, 2003/69.

- Hirsch, S., Aharoni, Y. (1996). The Competitive Potential of Technology – Intensive Industries in Developing Countries, *The World Economy, Challenges of Globalization and regionalization*. Derleyen Marjan Svetlicic ve H. W. Singer, Macmillan Press.
- Hirst, P., Thompson, G. (2007). *Küreselleşme Sorgulanıyor*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Hisarcıklıoğlu, R. (2001). Küreselleşme ve Türkiye. *İktisat Dergisi*, 416, İstanbul: İFMC Yayınları.
- Holly P. B. (1996). Restructuring the Production System, *The Global Economy in Transition*. Derleyen P.W. Daniels ve W.F.Lever, Great Britain: Longman.
- Hsiao, C. (1985). Benefits and Limitations of Panel Data, *Econometric Reviews*, 4:121-174.
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Newyork: Simon and Schuster.
- Im, K.S., Pesaran, M.H., Shin, Y. (2003). Testing For Unit Roots in Heterogeneous Panels, *Journal of Econometrics*, 115:53-74.
- IMF. (1998). *World Economic Outlook and International Capital Markets*, Interim Assesment.
- İçduygu, A. (1995). Çok Kültürlülük, Türkiye Vatandaşlığı Kavramı İçin Toplumsal Bir Zemin. Ankara: *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 33
- Jessop, B. (2007). *Good Governance and the Urban Question: On Managing the Contradictions of Neo-Liberalism*. <http://comp.lancs.ac.uk/sociology/socsoc075rj.html> in 2007 (22.11.2008).
- Jones, C.I. (2001). *İktisadi Büyümeye Giriş*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Kakıncı, H. (2004). Kavramlar Açıklayıcılığını Yitirirken Küreselleşme Amerikanlaşma İlişkisi. *ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya* (ss.15-17). Derleyen Toktamış Ateş, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Kaplan, A. (2000). *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*. Ankara: Mülkiyeliler Vakfı Yayınları.

- Kar, M., Taban, S. (2005). İktisadi Gelişmenin Temel Dinamikleri ve Kaynakları, *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü* (ss.7-51). Derleyen Muhsin KAR ve Sami TABAN, Bursa:Ekin Kitabevi.
- Karabulut, K ve Emsen, S. (1997). Kalkınma Teorileri ve Geliştirilen Son Büyüme Modeli: Yeni Büyüme Teorisi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*. 1(3-4)
- Karagül, M. (2002). *Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu*. Afyon: Akü Yayını (37).
- Karagül, M., Akçay, S. (2002). Ekonomik Büyüme ve Sosyal Sermaye; Amprik Bir Kanıt. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*. 17(198): 82-90.
- Karakaya, E., Özçağ, M. (2005). Çevre ve Kalkınma. *Sürdürülebilir Kalkınma, İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü* (ss.337-367). Ankara: Ekin Kitabevi.
- Kaya, A. (2004). Uygun Teknoloji Seçimi ve Kalkınma. *Kalkınma Ekonomisi* (ss. 235-256). Derleyen Sami TABAN ve Muhsin KAR. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Kayacan, M., Alkan, N. (2005). *Türkiye’de Beşeri Sermayenin Ekonomik Değeri ve Avrupa Birliği Ülkeleri ile Karşılaştırılması*.
- Kaynak, M. (1991). *Ekonomik Kalkınma*. Ankara: G.Ü. İİBF.
- Kaynak, M. (2003). Kalkınma İktisadınının Kilometre Taşları Ve Teknoloji Kalkınma Ortamı. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*. 14(49): 12–43.
- Kazgan, G. (2002). *Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kearney, A.T. (2008). Globalization Index. <http://www.atkearney.com> (03.04.2008).
- Kepenek, Y. (1990). *Türkiye Ekonomisi*, Ankara: Verso Yayınları.
- Khan, M. (2005). Human Resource Development, Competitiveness and Globalization: A South Asian Perspective”, *SAARC Journal of Human Resource Development*.

- Kıbrıtcıoğlu, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 53(1-4):207-226.
- Kloby, J. (2005). *Küreselleşmenin Sefaleti, Eşitsizlik, Güç ve Kalkınma*. Güncel Yayıncılık.
- Kozlu, C. (1995). *Türkiye Mucizesi İçin*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Köklü, N. (2002). *Sosyal Bilimler İçin Açıklamalı İstatistik Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kurt, M. (2004). *Türkiye Ekonomisinin Kalkınma Sorunu İçin Bir Model Önerisi: Bilgi Temelli Kalkınma*.
http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/yazArk.php?page=http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=551 (08.08.2008).
- Kutlu, E. (2005). Bilgi ve Kalkınma, *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü* (ss.89-114). Derleyen Muhsin KAR ve Sami TABAN, Bursa:Ekin Kitabevi.
- Küçükkalay, M., Türkcan, K. (2004). Nüfus ve Kalkınma, *Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular* (ss.71-110). Derleyen Muhsin KAR ve Sami TABAN, Bursa:Ekin Kitabevi.
- Lei, D., Goldhon D. (1999). Joel; The Sahape of Twenty-First Century Global Manufacturing. *The Journal of Business Strategy*.
- Levin, A., Lin, C., Chu, C. (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite Sample Properties, *Journal of Econometrics*, 108:1-24.
- Levin, A., Lin, C.F. (1992). Unit Root Test in Panel Data: Asymptotic and Finite Sample Properties, *University of California Press*, SD:92-94.
- Lewis W. A. (1966). Sınırsız Emek Arzı İle İktisadi Kalkınma. *İktisadi Kalkınma Seçme Yazıları*. Ankara: ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.

- Looney, R. (2004). *Why Has Globalization Eluded The Middle East*. Center for Contemporary Conflict, Strategic Insights, II(12). <http://www.ccc.nps.navy.mil/si/2004/dec/looneyDec04.pdf> (05.05.2008).
- Lucas, R. E. (1988) On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*. 22(1): 3-42.
- MacDonald, R. (1996). Panel Unit Root Tests and Real Exchange Rates, *Economics Letters*, 50:7-11.
- Maddala, G., Wu, S. (1999). A Comparative Study Of Unit Root Tests With Panel Data And A New Simple Test, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 631-652.
- Malerba, F., Obsenigo, L. (1997). Schumpeterian Patterns of Innovation. *Technology, Globalization and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Manisalı, E. (1971). *Dışsal Ekonomiler ve İktisadi Gelişme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Manisalı, E. (1978). *Gelişme Ekonomisi*. İstanbul: İ.Ü. Yayınları, No:2446, Güryay Matbaası.
- Martens, P., Zywietz, D. (2004). *Rethinking Globalization, A Modified Globalization Index*. International Centre for Integrative Studies, University of Maastricht press.
- McGrew, A. (1999). *A Global Society, Modernity and Its Futures*, Cambridge: Open University Polity Press.
- Metcalfe, S. (1997). Techonology Systems and Technology Policy in an Evolutionary Framework. *Technology, Globalisation and Economic Performance* (270-273). Cambridge: Cambridge University Press.
- Minhaj, S. Q. And Others. (2004). Globalization: Foreign Direct Investment and The Human Development Index: The Case of Pakistan, http://www.hull.ac.uk/php/ecskrb/GDP2007/SAROSE_1589.pdf, (12.12.2008)

- Modelska, G. (2000). The Four Dimensions of Globalization. <https://faculty.washington.edu/modelska/Global4.html.html> (01.04.2008).
- Montgomery, D.C., Johnston, L.A. (1976). *Forecasting and Time Series Analysis*, New York: McGraw-Hill Book Company.
- Naisbitt, J., Narula, R. (1994). *Global Paradoks*. İstanbul: Sabah Yayınları.
- Nurkse, R. (1966). Azgelişmiş Ekonomilerde Büyüme. *İktisadi Büyüme ve Gelişme: Seçme Yazılar*, Çeviren Tunca Toskay. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Odyakmaz, N. (2000). Bilgi Teknolojileri, Küreselleşme Ve Kalkınma. *Dış Ticaret Dergisi*. 2000(18): 96-113.
- OECD. (1983). World Economic Interdependence and the Evolving North-South Relationship. Paris: OECD press.
- OECD. (1988). New Technologies in the 1990's, A Socio-economic Strategy. Paris: OECD Publications.
- Oh, K.Y. (1996). Purchasing Power Parity and Unit Root Tests Using Panel Data, *Journal of International Money and Finance*, 15:405-418.
- Oman, C. (1994) *Globalization and Regionalisation: The Challenge For Developing Countries*, OECD Development Center Studies.
- Öğüt, M. (1998). *Kalkınma Teorilerinde Paradigma Arayışları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öğüt, M. (2002). Sürdürülebilir Kalkınma. *İktisat, İşletme ve Finans dergisi*. 17(198): 13-43.
- Önder, İ. (1993). *Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Özdamar, K. (1999). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi 2*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özdemir, H. (1985). *İktisadi Azgelişmişlik Sorunu*. İzmir: Bilgehan Basımevi.

- Özdemir, M. (1992). *Turizmin Türkiye'nin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri*. Ankara: KÖKSAV.
- Özgüven, A. (1988). *İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Pack, H. (1994). Endogenous Growth Theory: Intellectual Appeal and Empirical Shortcomings. *Journal of Economic Perspectives*. 8(1): 55-72.
- Patrinos, H.A. (1994). *Notes on Education and Growth: Theory and Evidence*. Working Papers of Worldbank. http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/1994/09/01/000009265_3961007070301/Rendered/PDF/multi_page.pdf (25.07.2008).
- Phillips, P.C.B., Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression, *Biometrika*, 75:335-346.
- Porter, M.E. (1990a) *The Competitive Advantage of Nations*. London: Macmillan Press.
- Porter, M.E. (1990b) The Competitive Advantage of Nations. *Harvard Business Review*. 2: 73-93.
- Randolph, J. (2001). *G-Index: Globalization Measured...* World Markets Research Centre. www.ub.unimaas.nl/ucm/e.readers/L5212/randolph.pdf (20.05.2008)
- Renelt, D. (1991). Economic Growth: A Review of the Theoretical and Empirical Literature, *Working Papers WPS 678*, Washington.
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları.
- Romer, P.M. Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*. 94(5): 1002-1037. <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/hazine28.pdf> (22.07.2008).
- Rosenberg, N. (1999). *Inside The Black Box: Technology And Economics*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Rosendorf, N. (2000). Social And Cultural Globalization: Concepts, History and America's Role. *Governance in a Globalizing World (1-44)*. Derleyen J. NYE, J. D. Donahue, Washington: Brookings Institution Press.
- Rosenstein-Rodan, P. N. (1966). Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın Sanayileşme Problemleri. *İktisadi Büyüme ve Gelişme Seçme Yazıları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Rostow, W.W. (1980). *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Sachs, J., Warner, A. (1995). Economic Reform and The Process of Global Integration. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1: 1-118. 25th Anniversary Issue.
- Sander, H. (199). Multilateralizm Regionalizm and Globalization. *World Trade After Uruguay Raund*. Derleyen Harald Sander ve Andras Inotai, A Development and Peace Foundation Bank, Routledge Press.
- Sargan, J.D., Bhargava, A.S. (1983). Testing Residuals From Least Squares Regression for Being Generated by The Gaussian Random Walk, *Econometrica*, 51:153-174.
- Savaş, V. (1986). *Kalkınma Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Scholte, J. A. (2000). Globalization: A Critical Introduction. New York: St. Martin's Press.
- Schulze, M. (1999). Conclusion: The Post-War European Economy in Long-Term Perspective. *Western Europe: Economic and Social Change since 1945*, London and Newyork:Longman.
- Schumpeter, J. (1947). The Creative Response in Economic History. *Journal of Economic History*. Vol. VII (November): 149-159.
- Schumpeter, J. (1964). *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Schumpeter, J. (1974). *The Theory of Economic Development*. New York: Oxford University Press.

- Shaw, G.K. (1992). Policy Implication of Endogenous Growth Theory. *Economic Journal*, 102: 590 -620.
- Sjolander, C. (1996). The Rhetoric of Globalization: What's In A Wor(L)d?. *International Journal, Autumn*: 602-616.
- Solon, G. (1989). The Value Of Panel Data İn Economic Research, *Panel Surveys* (ss.486-496). New York: John Wiley and Sons.
- Solow, R.M. (1994). Perspectives on Growth Theory. *The Journal of Economic Perspectives*. 8(1): 45-54.
- Somel, C. (2002). Azgelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme. Ankara: *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, 5(18).
- Soyak, A. (1995). Teknolojik Gelişme: Neo-klasik ve Evrimci Kuramlar Açısından Bir Değerlendirme. *Ekonomik Yaklaşım*. 6(15)
- Soyak, A. (2002). Küreselleşme, Teknoloji Politikası, Türkiye: Sınai Mülkiyet Hakları ve Ar-Ge Destekleri Açısından Bir Değerlendirme. *Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyo-politik Karşıtlıklar*. Derleyen Alkan Soyak İstanbul: Om Yayınevi. .
- Srinivasan, T. N. (1994). Human Development: A New Paradigm or the Wheel?. *The American Economic Review*. 84(2): 238-243.
- Stiglitz, J. (1998). *Towards for Development: Strategies, Policies and Processes*. Geneva: World Bank Working Paper.
- Streeten, P. (1966). Dengesiz Büyüme. *İktisadi Kalkınma Seçme Yazıları*. Ankara: ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Swyngedouw, E. (1996). Producing Futures: Global Finance as a Geographical Project, *The Global Economy in Transition*. Derleyen P.W. Daniels ve W.F.Lever, Great Britain: Longman.
- Şentürk, Ü. (2002). Bilgi Toplumu Parametreleriyle Türkiye'nin Sorgulanışı. *I.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi* (ss. 261-273). Düzenleyen Kocaeli Üniversitesi İİBF. 10-11 Mayıs 2002,

- TÇSV. (1987). *Ortak Geleceğimiz*. Ankara: TÇSV Yayını.
- Tonak, A. (2004). *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunç, M. (1993). Türkiye'de Eğitimin Ekonomik Kalkınmaya Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*. 8(2): 1-18
- Tutar, H. (2000). *Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- UNDP. (1990 - 2005). *Human Development Report*. New York: Oxford University Press.
- Ülman, B. (2001). Uzun Süreçte Küreselleşme; Bir Sihirli Kavramı Tarihteki Yerine Koyma Denemesi. İstanbul. <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/makale4.htm> (24.03.2008).
- Üstünel, B. (1966). *Kalkınmanın Neresindeyiz*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Üstünel, B. (1975). *Ekonomik Kalkınmada Verimliliğin Yeri ve Önemi*, Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Vural, O. (1996). Kalkınmayı Öğrenmek, *Mercek Dergisi*, 4:60-67.
- Wallerstein, I. (2003). *Amerikan Gücünün Gerileyişi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Watanabe, K. (2004). The Correlation Between Economic Globalization and Human Development, *WPSA Portland Meeting*.
http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/8/7/7/3/pages87730/p87730-1.php (10.10.2008).
- Waters, M. (1995). *Globalization*, London: Routledge.
- Weiss, L., Hobson, J. M. (1999). *Devletler ve Ekonomik Kalkınma: Karşılaştırmalı Bir Tarihsel Analiz*. Ankara: Dost Yayınları.
- Williams, D., Goodhart, C.A.E., Gowland, D.H. (1976). Money, Income, And Causality: The U.K. Experience, *The American Economic Review*, 66 (3):417-423.

- Williamson, J. G. (1996). Globalization, Convergence, and History. *Journal of Economic History*, 56:277-306.
- Winham, R. (1996). International Trade Policy in a Globalizing Economy. *International Journal*.
- World Bank. (2003). *World Development Indicators*. Washington.
- World Bank. (2004). *World Development Indicators*. Washington.
- World Bank. (2008). *World Development Indicators*. Washington.
- Wu, Y. (1996). Are Real Exchange Rates Stationary? Evidence From A Panel Data Test, *Journal of Money, Credit and Banking*, 28:54-63.
- Yavillioğlu, C. (2002). Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri. *C. Ü. İİBF Dergisi*. 3(2): 49-70.
- Yeldan, E. (2002) Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler. *Praksis Dergisi*.
<http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Praksis-2002.pdf> (11.07.2008).
- Yeldan, E. (2003). Neo-Liberalizmin Bir Söylemi Olarak Küreselleşme. İktisat Üzerine Yazılar I, *Küresel Düzen; Birikim Devlet ve Sınıflar*. Derleyen Ahmet H. Köse, Erinç yeldan, Fikret şenses.İstanbul: İletifim yayınları.
- Yıldızoğlu E. (1996). *Globalleşme ve Kriz*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Zinkin, M. (2001). Not New and Never Costless: Globalization. *International Relations Journal*. 15 (5):27-36.

EKLER

EK 1: Uygulamaya Dahil Edilen Ülkeler, Grupları ve HDI Ortalamaları

ÜLKELER	GRUP	HDI ORT.	ÜLKELER	GRUP	HDI ORT.
Bangladesh	LHD	0.413	Tunisia	MHD	0.71575
Benin	LHD	0.355625	Zimbabwe	MHD	0.504875
Burundi	LHD	0.298875	Argentina	HHD	0.8565
Cameroon	LHD	0.47625	Australia	HHD	0.942063
Cent African Rep	LHD	0.331063	Austria	HHD	0.930438
Chad	LHD	0.307313	Bahamas	HHD	0.853125
Cote d'Ivoire	LHD	0.385688	Bahrain	HHD	0.837563
Ghana	LHD	0.488938	Barbados	HHD	0.890375
Kenya	LHD	0.472813	Belgium	HHD	0.935938
Malawi	LHD	0.3435	Canada	HHD	0.95
Mali	LHD	0.2825	Chile	HHD	0.856063
Niger	LHD	0.242688	Costa Rica	HHD	0.844813
Nigeria	LHD	0.408563	Czech Rep	HHD	0.869938
Pakistan	LHD	0.467	Denmark	HHD	0.929813
Senegal	LHD	0.375063	Estonia	HHD	0.832875
Tanzania	LHD	0.382563	Finland	HHD	0.934938
Zambia	LHD	0.398063	France	HHD	0.9375
Turkey	MHD	0.743	Germany	HHD	0.926625
Albania	MHD	0.727375	Greece	HHD	0.899438
Algeria	MHD	0.6815	Hungary	HHD	0.852125
Bolivia	MHD	0.606188	Iceland	HHD	0.941625
Botswana	MHD	0.622125	Ireland	HHD	0.925375
Brazil	MHD	0.771625	Israel	HHD	0.91
Bulgaria	MHD	0.7995	Italy	HHD	0.917625
China	MHD	0.682375	Japan	HHD	0.942
Colombia	MHD	0.793875	Korea, Rep.	HHD	0.882375
Dominican Rep	MHD	0.707563	Kuwait	HHD	0.8345
Ecuador	MHD	0.7365	Luxembourg	HHD	0.920438
Egypt	MHD	0.603813	Malta	HHD	0.869438
Fiji	MHD	0.781625	Mexico	HHD	0.814375
Guatemala	MHD	0.607625	Netherlands	HHD	0.940688
India	MHD	0.502063	New Zealand	HHD	0.925813
Indonesia	MHD	0.652438	Norway	HHD	0.948625
Iran	MHD	0.711813	Poland	HHD	0.839813
Jamaica	MHD	0.735563	Portugal	HHD	0.878063
Jordan	MHD	0.7125	Russian Fed.	HHD	0.803063
Malaysia	MHD	0.798625	Singapore	HHD	0.884313
Paraguay	MHD	0.719375	Spain	HHD	0.9205
Peru	MHD	0.716	Sweden	HHD	0.94275
Philippines	MHD	0.706125	Switzerland	HHD	0.937188
Romania	MHD	0.759813	United Kingdom	HHD	0.932875
South Africa	MHD	0.68175	United States	HHD	0.942813
Sri Lanka	MHD	0.716063	Uruguay	HHD	0.8545
Thailand	MHD	0.7765	Venezuela	HHD	0.806563